

LIBER III
DE MATHEMATICA

MATHEMATICA Latine dicitur doctrinalis scientia, quae abstractam considerat quantitatem. Abstracta enim quantitas est, quam intellectu a materia separantes vel ab aliis accidentibus, ut est par, impar, vel ab aliis huiuscemodi in sola ratiocinatione tractamus. Cuius species sunt quattuor: id est Arithmetica, Musica, Geometria et Astronomia. Arithmetica est disciplina quantitatis numerabilis secundum se. Musica est disciplina quae de numeris loquitur, qui inveniuntur in sonis. Geometria est disciplina magnitudinis et formarum. Astronomia est disciplina quae cursus caelestium siderum atque figuras contemplatur omnes atque habitudines stellarum. Quas disciplinas deinceps paulo latius indicamus, ut earum causae competenter possint ostendi.

DE VOCABULO ARITHMETICAE DISCIPLINAE. Arithmetica I
15 est disciplina numerorum. Graeci enim numerum ἀριθμὸν dicunt. Quam scriptores saecularium litterarum inter disciplinas mathematicas ideo primam esse voluerunt, quoniam ipsa ut sit nullam aliam indiget disciplinam. Musica autem et Geometria 2
et Astronomia, quae sequuntur, ut sint atque subsistant istius
20 egent auxilium.

DE AVCTORIBVS EIVS. Numeri disciplinam apud Graecos II
primum Pythagoram autumant conscripsisse, ac deinde a Nicomacho diffusius esse dispositam; quam apud Latinos primus Apuleius, deinde Boetius transtulerunt.

2 considerat] significat B 3 sep. aut ab K 4 par et inp. vel in al. K 6 artimedica disc. quantitas (ex quantas) K 8 geometrica disc. K 9 magn.] similitudinis C *Vercellensis* 202 11 at. omn. BCT et habitudinis st. qui disc. K 15 dicunt ABT: vocant CK 16 qua scr. lit. saec. K 18 indicat K 21 Numeros vel num. disc. K
22 auccupant T: nuncupant C *ante corr.* 23 diffusus T

ISIDORI

III QUID SIT NUMERVS. Numerus autem est multitudo ex unitatibus constituta. Nam unum semen numeri esse, non numerum. Numero nummus nomen dedit, et a sui frequentatione vocabulum indidit. Vnus a Graeco nomen trahit; Graeci enim unum ² *ἕνα* dicunt: sic duo et tres, quos illi *δύο* et *τρία* appellant. Quatuor vero a figura quadrata nomen sumpserunt. Quinque autem non secundum naturam, sed secundum placitum voluntatis vocabulum acceperunt ab eo, qui numeris nomina indidit. Sex ³ autem et septem a Graeco veniunt. In multis enim nominibus quae in Graeco aspirationem habent, nos pro aspiratione S ponimus. Inde est pro *ξξ* sex, [et] pro *ἑπτά* septem, sicut pro herpillo herba serpillum. Octo vero per translationem, sicut illi ⁴ et nos: ita illi *ἐννέα*, nos novem: illi *δέκα*, nos decem. Dicti autem decem a Graeca etymologia, eo quod ligent et coniungant infra iacentes numeros. Nam *δεσμός* coniungere vel ligare apud ¹⁵ eos dicitur. Porro viginti dicti quod sint decem bis geniti, U pro B littera posita. Triginta, quod a ternario denario gignantur: sic usque ad nonaginta. Centum vero vocati a cantho, quod est circulum; ducenti a duo centum. Sic et reliqui usque ad mille. Mille autem a multitudine, unde et militia, quasi ²⁰ multitia: inde et milia, quae Graeci mutata littera myriada vocant.

IV QUID PRAESTENT NUMERI. Ratio numerorum contemnenda non est. In multis enim sanctarum scripturarum locis quantum mysterium habent elucet. Non enim frustra in laudibus Dei dictum est (Sap. 11, 21): 'Omnia in mensura et ²⁵ numero et pondere fecisti.' Senarius namque [numerus] qui

² nam unum numerum (*om. vell.*) KL semen numeri CDB¹ ut vid. T¹ ut vid.: semel numeri AB²: semel numerum T² non numeri T: numerum B ³ nummus] numerus K sua T ⁴ unum mono di. K ⁵ quos] quod B *δύο*] dia *codd.* ⁶ vero fig. B ¹¹ inde est] id est T² (*om. T.*) et *hab. K: om. BCT* ¹³ *ἐννέα*] *nea codd.* ¹⁴ et] *er C* ¹⁵ inf. iac. num. *om. K: num. om. A* ¹⁷ a ternarius T: ternario K gignatur T ¹⁸ vocatum T canto C: cantu BKT Col. ¹⁹ circulus B (*non Col.*) reliquis T: reliqua B ²¹ milia] militia K quae *om. K* myriada K: -des BT: -das Col.: miridia C¹ ²² vocantur T ²³ numeri C continenda AK ²⁴ sacrarum K ²⁵ habent licet enim K ²⁶ *om. mens. K* ²⁷ numerus *hab. K: om. BCT*

partibus suis perfectus est, perfectionem mundi quadam numeri
[sui] significatione declarat. Similiter et quadraginta dies, qui-
bus Moyses et Helias et ipse Dominus ieiunaverunt, sine nu-
merorum cognitione non intelleguntur. Sic et alii in scripturis 3
5 sacris numeri existunt, quorum figuras non nisi noti huius artis
scientiae solvere possunt. Datum est etiam nobis ex aliqua
parte sub numerorum consistere disciplina, quando horas per
eam dicimus, quando de mensuum curriculo disputamus,
quando spatium anni redeuntis agnoscimus. Per numerum 4
10 siquidem ne confundamur instruimur. Tolle numerum in
rebus omnibus, et omnia pereunt. Adime saeculo conputum,
et cuncta ignorantia caeca complectitur, nec differri potest a
ceteris animalibus, qui calculi nesciunt rationem.

DE PRIMA DIVISIONE PARIVM ET INPARIVM. Numerus V
15 dividitur in [his] paribus et imparibus. Par numerus dividitur
in his: pariter par, pariter impar, et inpariter par. Inpar nu-
merus dividitur in his: primum et simplum, secundum et con-
positum, tertium mediocrem; qui quodammodo primus et in-
compositus est, alio vero modo secundus et compositus est.
20 Par numerus est, qui in duabus aequis partibus dividi potest, 2
ut II, IV et VIII. Inpar vero numerus est, qui dividi aequis par-
tibus nequit, uno medio vel deficiente vel superante, ut III, V,
VII, IX et reliqui. Pariter par numerus est, qui secundum 3
parem numerum pariter dividitur, quousque ad indivisibilem
25 perveniat unitatem; ut puta LXIV habet medietate XXXII, hic
autem XVI, XVI vero VIII, octonarius IV, quaternarius II, binarius
unum, qui singularis indivisibilis est. Pariter inpar est, qui 4

2 sui hab. BT: om. CK 5 fig. numeri sine notitia h. a. sc. so. non
po. K (non A Col.) 6 aliqua] magna T (non Col.) 8 dicimus K:
discimus BCT 9. m. curricula supputamus T curricula K (et fort.
Isid.): curricula B 10 confundantur K 11 adimes calculo K
(non A) 13 nescit T 15 his hab. KLA: om. BCDTU paribus
... in his] om. A partibus KL et in imparibus BU² ut vid. 16 pari-
ter par om. KL par pariter om. T (non U) par. Inpar om. KLA
17 pr. simp. sec. comp. tert. med. T secundum inconpositum C¹
18 inconp. alio T: compositus alio K: comp. est alio BC 19 est om. K
22 med. ut def. K 23 Pariter om. K 25 perveniat K: pervenit T
sex. et quatt. T: sex. quatt. BC: LXIII K habent K trig. et duos BC
26 octo et octonarius BC 27 singulis AK inpar] par K

ISIDORI

in partes aequas recipit sectionem, sed partes eius mox indisecabiles permanent, ut VI, X et XXXVIII, L. Mox enim hunc numerum divideris, incurris in numerum quem secare non possis. Inpariter par numerus est, cuius partes etiam dividi possunt, sed usque ad unitatem non perveniunt, ut XXIV. Hi enim in medietatem divisi XII faciunt rursusque in aliam medietatem VI, deinde in aliam tres; et ultra divisionem non recipit sectio illa, sed ante unitatem invenitur terminus, quem secare non possis. Inpariter impar est, qui ab impari numero inpariter mensuratur, ut XXV, XLIX; qui dum sint impares numeri, ab imparibus etiam partibus dividuntur, ut septies septeni XLIX et quinquies quini XXV. Inparium numerorum alii simplices sunt, alii compositi, alii mediocres. Simples sunt, qui nullam aliam partem habent nisi solam unitatem, ut ternarius solam tertiam, et quinarium solam quintam, et septenarius solam septimam. His enim una pars sola est. Compositi sunt, qui non solum unitate metiuntur, sed etiam alieno numero procreantur, ut novem, XV et XXI. Dicimus enim ter terni, et septies terni, ter quini, et quinquies quini. Mediocres numeri sunt, qui quodammodo simplices et incompositi esse videntur, alio vero modo et compositi; [ut] verbi gratia, novem ad XXV dum comparatus fuerit, primus est et incompositus, quia non habet communem numerum nisi solum monadicum: ad quindecim vero si comparatus fuerit, secundus est et compositus, quoniam inest illi communis numerus praeter monadicum, id est ternarius numerus; qui(a) novem mensurat ter terni, et quindecim ter quini.

Item parium numerorum alii sunt superflui, alii diminutivi, alii perfecti. Superflui sunt, quorum partes simul ductae pleni-

1 partem eius *T* indisecabiles *BCT*: indisectabiles *K* 2 enim ut *T*² hunc] unum *T* 3 incurres *C* num: alium q. *T*² quae *K* secare] dividere *B* 4 poteris *T* 5 hic e. in medietate divisus *K* 9 quia ab *K* (*non A*) 11 et sept. *K*: usepties *T* septem *codd.*: *corr. Schwarz* quadraginta novem *T ex corr.*: quadragies est nonus *K*: quadraes nonus *BC* 12 viginti quinque *T ex corr.*: xxv *K*: vies quinque (-qui) *BC* 17 alieno] ab alio *K* 18 et om. *K* XXI *K*: vig. unus *B*: vig. et uno *C*¹ *T* 19 sunt numeri *T*: numerus est *K* 21 ut hab. *BT*: om. *CK* 22 est et] erum *T*¹ quia] quod *K* 24 est et] est om. *T*¹: et om. *K* 25 propter *K* 26 qui *codd.*

tudinem suam excedunt, ut puta duodenarius. Habet enim partes quinque: duodecimam, quod est unum; sextam, quod duo; quartam, quod tria; tertiam, quod quattuor; dimidiam, quod sex. Vnum enim et duo, et tria, et quattuor, et sex simul ducta 5 XVI faciunt et longe a duodenario excedunt: sic et alii similes plurimi, ut duodevicesimus, et multi tales. Diminutivi numeri 10 sunt, qui partibus suis computati minorem summam efficiunt, utputa denarius, cuius partes sunt tres: decima, quod est unum; quinta, quod duo; dimidia, quod quinque. Vnum enim et 10 duo et quinque simul ducta octonarium faciunt, longe a denario minorem. Similis est huic octonarius, vel alii plurimi qui in partes redacti infra consistunt. Perfectus numerus est, qui suis 11 partibus adinpletur, ut senarius; habet enim tres partes, sextam, tertiam, [et] dimidiam: sexta eius unum est, tertia duo, dimidia 15 tres. Haec partes in summam ductae, id est unum et duo et tria simul eundem consummant perficiuntque senarium. Sunt autem perfecti numeri intra denarium VI, intra centenarium XXVIII, intra millenarium CCCXCVI.

DE SECUNDA DIVISIONE TOTIVS NUMERI. Omnis numerus VI 20 (1) aut secundum se consideratur, (2) aut ad aliquid. (1) Iste dividitur sic: alii enim sunt aequales, alii inaequales. (2) Iste dividitur sic: alii sunt maiores, alii sunt minores. Maiores dividuntur sic: multiplices, superparticulares, superpartientes, multiplices superparticulares, multiplices superpartientes. Mi- 25 nores dividuntur sic: submultiplices, subsuperparticulares, subsuperpartientes, submultiplices subsuperparticulares, submultiplices subsuperpartientes. Per se numerus est, qui sine relatione 2 aliqua dicitur, ut III. IV. V. VI, et ceteri similes. Ad aliquid

2 quod est primum s. q. est secundam quarta quod est tertia tert. q. est quarta quod est sexta K 4 sex] sextam B¹: sexta B² 6 plurimi similes T Diminutivi BC: Diminuti KT 7 summam om. T 8 unum] prima K 9 quod sunt duo K 12 infra] in summa K 13 partes tres K 14 et hab. BC: om. KT unum sunt T 16 perficiuntque numerum senarium K 20 ad aliquid . . . aequales om. AKL 21 iste (alt.)] sed T (non U) 22 alii minores B 25 subsuperparticulares (prius)] subparticulares T: superparticulares B 27 subsuperpartientes (alt.)] superpartientes B

ISIDORI

numerus est, qui relative ad alios comparatur ; ut verbi gratia IV
 ad II dum comparatus fuerit, duplex dicitur [et multiplex], VI
 ad III, VIII ad IV, X ad V ; et iterum III ad unum triplex, VI ad
3 II, IX ad III et ceteri. Aequales numeri dicuntur, qui secundum
 quantitatem aequales sunt, ut verbi gratia II ad II, III ad III, X ⁵
 ad X, C ad C. Inaequales numeri sunt, qui ad invicem con-
 parati inaequalitatem demonstrant, ut III ad II, IV ad III, V ad
 IV, X ad VI ; et universaliter maior minori aut minor maiori
4 huiusmodi dum comparatus fuerit, inaequalis dicitur. Maior
 numerus est, qui habet in se illum minorem numerum, ad quem ¹⁰
 comparatur, et aliquid plus ; ut verbi gratia quaternarius numerus
 trinarius numero fortior est, eo quod habet quaternarius numerus in
 se trinarium numerum et alias partes eius duas, et reliqui tales.
5 [Minor numerus est, qui continetur a maiori, ad quem con- ¹⁵
 paratur, cum aliqua parte sui, ut ternarius ad quaternarium. Con-
 tinetur enim ab eo cum duabus partibus suis.] Multiplex
 numerus est, qui habet in se minorem numerum bis, aut ter,
 aut quater, aut multipliciter ; ut verbi gratia II ad unum dum
 comparati fuerint, duplex est ; III ad unum, triplex ; IV quadru-
6 plex, et reliqui. Econtra submultiplex numerus est, qui intra ²⁰
 multiplicem continetur bis, aut ter, aut quater, aut multipliciter ;
 ut verbi gratia unus a II bis continetur, a III ter, a IV quater, a
7 V quinquies, et ab aliis multipliciter. Superparticularis numerus
 est, dum fortior continet intra se inferiorem numerum, circa
 quem comparatur, similiter et unam partem eius ; ut verbi gratia ²⁵
 III ad II dum comparati fuerint, continent intra se II et alium
 unum, qui media pars est duorum ; IV ad III dum comparati
 fuerint, continent in se III, et alium unum, qui est tertia pars

2 et multiplex hab. CKTU: om. B 5 II ad II om. K 6 qui
 invicem K 7 V ad IV om. K 8 maior minoris K at minor
 maiori T: om. K (non A) 9 dum om. AK 11 comparatur (-rat A)
 ad aliquid KA 12 numero om. K (non A) in se quin. num. C
 numerus om. D 13 numerum om. CD partes om. K (non A)
 14 Minor numerus . . . partibus suis hab. BCTU: om. ADKL 16 enim
 hab. TU: om. BC 17 in se illum min. B numerum om. K
 18 et multiplic. et ver. K 21 cont. ut bis K 24 inter se B inf.
 num. cont. int. se K 25 comparatur B simpliciter Col. 26 duo
 et . . . in se om. C¹ 27 ad III] aut tres B 28 continet B

trium. Iterum v ad iv dum comparati fuerint, habent in se quaternarium numerum, et alium unum, qui quarta pars esse dicitur quaternarii numeri, et ceteri tales. Superpartiens numerus est, qui in se inferiorem numerum totum continet, et super hoc alteras partes eius II, aut III, aut IV, aut V, aut alias; ut verbi gratia v ad III dum comparati fuerint, habent in se quinarius numerus trinarium, et super hoc alias partes eius II; VII ad IV dum comparati fuerint, habent in se IV, et alias III partes eius; IX ad V dum comparati fuerint, habent in se V, et alias IV partes eius. Subsuperpartiens numerus est, qui continetur in numero superpartienti cum aliquibus partibus suis duabus aut tribus aut pluribus; [ut] verbi gratia III continentur a V cum aliis II partibus suis; V a IX cum IV partibus suis. Subsuperparticularis numerus est minor, qui continetur in fortiori numero cum alia una parte sua, aut media, aut tertia, aut quarta, aut quinta; ut verbi gratia II ad III, III ad IV, IV ad V, et ceteri. Multiplex superparticularis numerus est, qui, dum comparatus ad inferiorem sibi numerum fuerit, continet in se totum inferiorem numerum multipliciter cum aliqua parte eius; ut verbi gratia V ad II dum comparati fuerint, continent in se bis II, IV, et unam partem eius; IX ad IV dum comparati fuerint, continent in se bis IV, VIII, et unam partem eius. [Submultiplex [sub]superparticularis numerus est qui, dum ad fortio-rem sibi numerum comparatus fuerit, continetur ab eo multipliciter cum alia una parte sua; ut verbi gratia II ad V dum comparati fuerint, continentur ab eo bis cum una parte sua.] Multiplex superpartionalis numerus est, qui dum comparatus ad

4 qui se T 5 alia sunt ver. T 6 fuer. compar. K habet BCT
ex corr. 7 quin. num. om. K ternarium numerum et K 8 compari
T alias partes (om. III) T 9 IX] VIII K 10 alias IIII (om. partes
eius) K: alias partes eius quattuor T Superpartiens T 11 suis
om. K 12 ut hab. K: om. BCT 13 quinque ad VIII K: v ad VIII C
14 suis (ult.) om. K § 10 post § 7 TU et fort. Isid. (non Col.) 17 ceteris
K Submultiplex particularis BCDK (non U) 18 comparatur CDK
20 ut verbi . . . § 12 partibus eius om. KL ut om. B 11] III (tres)
BCTU 21 IX ad IV . . . cap. vii, § 1 discreti sunt om. U¹ 22 VIII
om. BC¹ Submultiplex subs. . . . parte sua hab. T: om. BCDK
24 continet eum T: *corr. vi ex Cassiod.* 27 Submultiplex superparticu-
laris CD: Multiplex superpartiens B fort. recte comparatur T

ISIDORI

inferiorem sibi numerum fuerit, continet eum multipliciter cum aliis partibus eius; ut verbi gratia VIII ad III dum comparati fuerint, continent in se bis III, cum aliis II partibus eius; XIV ad VI dum comparati fuerint, continent intra se bis VI cum aliis II partibus eius; [XVI ad VII dum comparati fuerint, conti- 5 nent eum bis cum aliis II partibus eius; XXI ad IX dum comparati fuerint, continent intra se bis IX cum aliis III partibus eius]. Submultiplex superpartionalis numerus est, qui dum ad fortiorem sibi comparatus fuerit, continetur ab eo multi- 13 pliciter cum aliquibus partibus suis; ut verbi gratia III ad VIII 10 continentur bis cum II partibus suis; IV ad XI continentur bis cum III partibus suis.

VII DE TERTIA DIVISIONE TOTIVS NVMERI. Numeri (1) aut discreti sunt, (2) aut continentes. Iste dividitur sic: (1) lineales, (2) superficiosi, (3) solidi. Discretus numerus est, qui 15 a discretis monadibus continetur, ut verbi gratia III. IV. V. 2 VI. et reliqui. Continens numerus est, qui coniunctis monadibus continetur; [ut] verbi gratia ternarius numerus in magnitudine intellegatur, id est in linea, aut spatium aut solidum dicitur 3 continens: similiter quaternarius et quinarium numeri. Linea- 20 lis numerus est, qui inchoans a monade linealiter scribitur usque ad infinitum. Vnde alpha ponitur pro designatione linearum, quoniam haec littera unum significat apud Graecos 4 (sequitur figura). Superficialis numerus est, qui non solum longitudine, sed et latitudine continetur, ut trigonus, quadratus, 25

1 eum] cum D	2 VIII ad III BC	4 ad VI] ad VII K ¹ : ad XVI
BCDT	5 XVI ad . . . duabus partibus eius om. AL: XVI ad . . . tribus	partibus eius om. K ¹
BDT	continent continent eum intra se bis octo cum D: continent	XVI] XXVI K ² ad VII C: ad VIII K ² : ad III
intra se bis octo cum K ²	6 duabus partibus . . . cum aliis om. K ² XXI	ad IX] XII ad VIII B: XXII (viginti duo) ad VIII ACDL: XXII ad VII T
ad IX] XII ad VIII B: XXII (viginti duo) ad VIII ACDL: XXII ad VII T	continent om. T	7 bis IX] bis octo BCDT III om. D: 8 super-
continent om. T	7 bis IX] bis octo BCDT III om. D: 8 super-	rationalis K: supraproportionalis T (non Col.) 10 part. eius ut K 11 con-
supraproportionalis T (non Col.)	10 part. eius ut K	11 continetur (prius) om. K
11 continetur (prius) om. K	13 aut (prius)] divisiones T	16 III ad
13 aut (prius)] divisiones T	16 III ad	III V ad VI CK (ad pro a' (non Col.) 17 qui] quia (qui a) CT 18 ut
16 III ad III V ad VI CK (ad pro a' (non Col.)	17 qui] quia (qui a) CT 18 ut	hab. K: om. BCT num. si in T 19 id est in l. T Col.: id est l.
17 qui] quia (qui a) CT 18 ut	19 id est in l. T Col.: id est l.	BC: id linea K 20 numerus B §§ 3-6 figurarum varietates in
19 id est in l. T Col.: id est l.	20 numerus B	22 finitum K 23 quoniam] quam (vel quum) T
20 numerus B	22 finitum K	24 est] et T 25 altitudine K

quinqueangulus vel circulatus numeri, et ceteri, qui semper in plano pede, id est superficie continentur. Trigonus numerus est ita (*seq. figura*). Quadratus numerus est ita (*seq. figura*). Quinqueangulus ita (*seq. figura*). Circularis numerus est ita, 5
 5 qui dum similiter multiplicatus fuerit, a se inchoans ad se convertitur, ut verbi gratia quinquies quini xxv, ita (*seq. figura*). Solidus numerus est, qui longitudine et latitudine vel altitudine continetur, ut sunt pyramides, qui in modum flammae consurgunt, ita (*seq. figura*). Cubus, ut sunt tesseræ, ita (*seq. figura*). 6
 10 Sphaeræ, quibus est æqualis undique rotunditas, ita (*seq. figura*). Sphaericus autem numerus est, qui a circulato numero multiplicatus a se inchoat et in se convertitur. Quinquies quini xxv. Hic circulus dum in se ipsum multiplicatus fuerit, facit sphaeram, id est quinquies xxv cxxv.

15 DE DIFFERENTIA ARITHMETICAE, GEOMETRIAE ET MUSI- VIII
 CAE. Inter Arithmeticam [autem] et Geometriam et Musicam hoc interest, ut media invenias. In Arithmetica primo sic quaeris. Coniungis extrema, et dividis, et facis medium: utputa fac extrema esse vi et xii, simul iungis et faciunt x et
 20 viii; partiris media et facis ix, quod est analogicum arithmeticae, ut medius quot monadibus superat primum, his superetur ab extremo. Superant enim ix vi tribus monadibus, his superatur a xii. Secundum geometriam vero ita quaeris. Extrema 2
 multiplicata tantum faciunt, quantum et media duplicata, ut
 25 puta vi et xii multiplicata faciunt septuagies dipondius, media viii et ix multiplicata tantundem faciunt. Secundum musi- 3

1 quinqueangulis K: quinqueangularis T et cetera K 2 continetur K trigonius numerus ita T 4 quinqueangulis T: quinqueangulatus CK 5 simili T revertitur K 6 xxv] vicies quinquies K: vies quinquies B: vies quinquies C: sexies (*pro vies*) quinquies T et est ita K: et ita T 7 et lat. vel alt. Cassiodorus: et lat. K: et alt. BCT Col. 10 quibus aeq. K equali undique rotunditas C 12 et ad se revertitur K 13 xxv (*prius*)] vicies quinquies K: vies quinquies BC: vies quinquies T 16 autem hab. BT: om. CK 17 mediam T invenies BT primum K si qu. B 18 facies med. K 19 insimul K x viii K 20 mediam et faciunt K analogiaticum (*ex anag-*) K: analogium BC¹ 21 monadibus] monadies BT: nonadies C¹: monadae K primus *codd.* 24 tantum . . . multiplicata om. C¹ dupl.] multiplicata *delt.* 25 faciunt K: faciet BC: faciunt T depondies K 26 viiii et viii T

can ita : Qua parte superat medius primum, eadem parte superatur medius ab extremo. Vtputa VI et VIII ; duabus partibus superant, quae duae partes tertia media, VII[1], superatur ab ultima nona.

IX QVOT NVMERI INFINITI EXISTVNT. Numeros autem infinitos esse certissimum est, quoniam in quocumque numero finem faciendum putaveris, idem ipse non dico uno addito augeri, sed quamlibet sit magnus, et quamlibet ingentem multitudinem continens, in ipsa ratione atque scientia numerorum
2 non solum duplicari, verum etiam multiplicari potest. Ita vero 10
suis quisque numerus proprietatibus terminatur, ut nullus eorum par esse cuicumque alteri possit. Ergo et dispaes inter se atque diversi sunt, et singuli quique finiti sunt, et omnes infiniti sunt.

X DE INVENTORIBVS GEOMETRIAE ET VOCABVLO EIVS. Geometriae disciplina primum ab Aegyptiis reperta dicitur, quod, inundante Nilo et omnium possessionibus limo obductis, initium terrae dividendae per lineas et mensuras nomen arti dedit. Quae deinde longius acumine sapientium profecta et maris et
2 caeli et aeris spatia metiuntur. Nam provocati studio sic coeperunt post terrae dimensionem et caeli spatia quaerere : quanto
20 intervallo luna a terris, a luna sol ipse distaret, et usque ad verticem caeli quanta se mensura distenderet, sicque intervalla ipsa caeli orbisque ambitum per numerum stadiorum ratione
3 probabili distinxerunt. Sed quia ex terrae dimensione haec 25
disciplina coepit, ex initio sui et nomen servavit. Nam geome-

1 ita qua] itaque *codd.* (*etiam A*): itaque qua *dett.* parte *C*: partes
ABT: partem *K* primam *C*¹ 2 media ad extrema *K* (*non A*)
3 superantur *B* (*A n. l.*) VII] VIII (octo) *AB*: et octo *C*: octus *T*:
octabus *K* superantur *K* 5 Numerus *ATU*; Numerum *K* (*non D*)
autem] hoc *K* infinitum *K*: -tus *A* 7 idem *om.* *C*¹ non dico]
nomodico *T* ut *vid.* 8 ingenti multitudine *K* 9 in *om.* *K* numerum
K 11 propria aetatibus *B* 13 divisi *T* singulari *C*¹ 15 Geome-
metricae *C*: Geometrica *A*: Geometrica est *K* 16 d. quae pr. *K*
17 undante *ABC* omnibus *K* positionibus *A* 18 dividuntur *B*
nomen arti] numeri *K* (*non A*) 19 perfecta *C*: *om.* *K* (*non A*):
vel profecta 20 sic *om.* *K* 21 et *om.* *K* 24 studiorum *T*
25 quae *A* 26 accipit *K*: accipit *A* nam] tam *K*

tria de terra et de mensura nuncupata est. Terra enim Graece γῆ vocatur, μέτρα mensura. Huius disciplinae ars continet in se lineamenta, intervalla, magnitudines et figuras, et in figuris dimensiones et numeros.

5 DE QVADRIPERTITA DIVISIONE GEOMETRIAE. Geometriae XI quadripertita divisio est, in planum, in magnitudinem numerabilem, in magnitudinem rationalem, et in figuras solidas. Planae 2 figurae sunt, quae longitudine et latitudine continentur, quae sunt iuxta Platonem numero quinque. Numerabilis magnitudo
10 est, quae numeris arithmeticae dividi potest. Magnitudines 3 rationales sunt, quorum mensuram scire possumus, inrationales vero, quorum mensurae quantitas cognita non habetur.

DE FIGVRIS GEOMETRIAE. Figurae solidae sunt, quae lon- XII gitudine, latitudine et altitudine continentur, ut est cubus, cuius
15 species quinque in plano. Quarum prima circulus est figura plana, quae vocatur circumducta; cuius in medio punctus est, quo cuncta convergunt, quod centrum geometriae vocant, Latini punctum circuli nuncupant (*sequitur figura*). Quadrilatera 2
figura est in plano quadrata; quae sub quattuor rectis lineis
20 iacet, ita (*seq. figura*). Dianatheton grammon figura plana, [ita] (*seq. figura*). Orthogonium, id est rectiangulum figura plana. Est enim triangulum et habet angulum rectum (*seq. figura*). Isopleuros figura plana, recta et subter constituta (*seq. figura*). Sphaera est figura in rotundum formata, partibus cun- 3
25 ctis aequalis (*seq. figura*). Cubus est figura propria solida, quae

1 de terra om. K (non A) nuncupata ABCT: vocata K enim om. K
2 disciplina K 3 magnitudinis BK figura et in figuras K 5 Geom.
om. C 7 rationabilem K 8 quae et l. K: qui ex l. M 11 men-
suram . . . quorum om. T inrationabilis K 12 cognita om. K
13 long. et lat. cont. B 14 huius T 15 q. plano (ex prima plano)
pede prima circ. est fig. ita (*seq. fig.*) circulus est figura plana K 17 qui
cu. convergent K geometrici K 18 circulum punctum T nunc.
plano pede DK: nunc pl. pe. ita B 20 iacet plano pede T . gr.
plano pede fig. pl. K (non M): gr. fig. pl. plano pede T 21 ita hab.
BK: om. CMT rectianguli T figura . . . enim triangulum om. M
fig. vel triangulum pl. K 23 const. plano pede T (non U) 24 est
om. K 25 equalis in solidum T (non U: aequalibus C propria
om. T non U)

4 longitudine, latitudine et altitudine continetur (*seq. figura*). Cylindrus est figura quadrata, habens superius semicirculum (*seq. figura*). Conon, figura quae ab amplo in angustum finit, sicut 5 6 orthogonium (*seq. figura*). Pyramis est figura, quae in modum ignis ab amplo in acumen consurgit; ignis enim apud Graecos 5 7 $\pi\upsilon\rho$ appellatur (*seq. figura*). Sicut autem infra X omnis est numerus, ita intra hunc circulum omnium figurarum concluditur ambitus (*seq. figura*). Prima autem figura huius artis punctus est, cuius pars nulla est. Secunda linea, praeter latitudinem longitudo. Recta linea est, quae ex aequo in suis punctis 10 iacet. Superficies vero, quod longitudines et latitudines solas habet. Superficii vero fines lineae sunt, quorum formae ideo in superioribus decem figuris positae non sunt, quia inter eas inveniuntur.

XIII DE NVMERIS GEOMETRIAE. Numeros autem secundum 15 Geometriam ita quaeris. Extrema quippe eius multiplicata tantum faciunt, quantum et media duplicata: utputa VI et XII multiplicata faciunt septuagies dipondius, media VIII et IX multiplicata tantundem faciunt.

[XIV EXPOSITIO FIGVRARVM INFRA SCRIPTARVM. Alia ratio in 20 motu stellarum similiter octo figuris colligitur: aut quod diametra sint aut quadrata aut trigona aut hexagona aut asyndeta aut simul aut circumferens, id est superferens aut superfertur. Diametra sunt quando quinque signa intersunt. Tetragona, quando duo. Hexagona, quando unum. Asyndeton, quando 25 nullum. Simul, quando in eadem particula sunt. Superferens, quando superuenit aut actum facit. Superfertur quando antecedit. Trigona, quando tria media. Item secundum rationem aliam sunt octo differentiae, id est: signum, partes, fines, con-

1 latitudine om. T (non U) cont. in solibum in solidum CT (non U)
 5 in amplo B surgit AT enim om. K (non A) 6 $\pi\upsilon\rho$ pirum
 (ex prum) T: pirum A: phirin C: pirin B: phyrin K 7 intra uno
 circulo B¹C¹ (non A) 8 punctus cuius C¹ 10 que per ex equo (ex
 quo) T 11 quod] quae B 12 superfici] superficies codd. (etiam A)
 13 intra BC 17 multiplicata K (non A) cap. XIV hab. (cum figuris)
 γ : om. aB 20 scriptarum] scripturarum T 23 superferens aut
 superf.] sufferens (ut vid.) aut circumfertur T vel superfertor 29 alia
 T finesqueoventu (ut vid.) retrogradus T

ventu, retrogradu an recto itinere, latitudo et longitudo. Ratio 3
interioris formae. Posset huius loci talis quaestio nasci. Cum
in ordine numeri prius VIII sint, hic prius IX posuit, quoniam
in ratione arithmeticae vel geometriae plus sunt VIII quam IX.
5 VIII enim cubus est vel solidum, id est corpus quod plus inve-
nire non potest. IX vero superficies sunt, id est res quae plena
non est, sed indigeat perfectionem. Hic duo cubi, id est duae 4
soliditates, hoc modo inveniuntur. Senarius primus perfectus
est ; dividitur enim paribus numeris sic : sexta per as ; in tertia
10 per dupondios ; ter bini, sex ; in dimidium, id est bis terni, sex.
Aliud quod ita dividas per pares numeros invenies, quod a pro-
posito conveniens sit. Inter primum in ordine, id est x, qui 5
propter primum perfectum numerum cum primo versu multi-
plicans sexies noveni, LIV ; novies seni, LIV. †Facitque materia
15 tot partes habuisse cognoscitur non inmerito duobus,†(e) quibus
habet unum in tali ordine : I, II, III, IV, IX, VIII, alios simul
XXVII.]

DE MVSICA

DE MVSICA ET EIVS NOMINE. Musica est peritia modu- XV
lationis sono cantuque consistens. Et dicta Musica per de-
20 rivationem a Musis. Musae autem appellatae ἀπὸ τοῦ μάσαι,
id est a quaerendo, quod per eas, sicut antiqui voluerunt, vis
carminum et vocis modulatio quaereretur. Quarum sonus, 2
quia sensibilis res est, et praeterfluit in praeteritum tempus in-
25 primiturque memoriae. Inde a poetis Iovis et Memoriae filias
Musas esse confictum est. Nisi enim ab homine memoria
teneantur soni, pereunt, quia scribi non possunt.

3 hic prius U : hinc p. T 7 hic duo cubi] fort. hi duo cubi 9 per
as] per has T 11 a proposito] fort. ad propositum 16 alius simul T
Figuras quemadmodum in T exhibentur reddidit Arevalus, coll. 869-72
19 peritia om. K non A) 20 dicta] inde K : dicta ex deleta A
21 μάσαι] maso CT : mason ABK : muson Col. : μάσθαι Arev. (ex Plat.
Cratyl. 406 A 22 vel quod T 23 quaeritur K : quaeretur C
24 so. ex sensibili re est pr. K non A) 25 memoria K filia
musica esse K 26 hominis T ex corr. memoriae K

ISIDORI

XVI DE INVENTORIBVS EIVS. Moyses dicit repertorem musicae artis fuisse Tubal, qui fuit de stirpe Cain ante diluuium. Graeci vero Pythagoram dicunt huius artis inuenisse primordia ex malleorum sonitu et cordarum extensione percussa. Alii Linum Thebaeum et Zetum et Amphion in musica arte primos claruisse 5
 2 ferunt. Post quos paulatim directa est praecipue haec disciplina et aucta multis modis, eratque tam turpe Musicam nescire quam litteras. Interponebatur autem non modo sacris, sed et omnibus sollemnibus, omnibusque laetis vel tristioribus rebus.
 3 Vt enim in veneratione divina hymni, ita in nuptiis Hymenaei, 10 et in funeribus threni, et lamenta ad tibias canebantur. In conviviis vero lyra vel cithara circumferebatur, et accubantibus singulis ordinabatur conviviale genus canticorum.

XVII QUID POSSIT MUSICA. Itaque sine Musica nulla disciplina potest esse perfecta, nihil enim sine illa. Nam et ipse mun- 15 dus quadam harmonia sonorum fertur esse compositus, et caelum ipsud sub harmoniae modulatione revolvi. Musica movet affectus, provocat in diversum habitum sensus. In proeliis quoque tubae concentus pugnantes accendit, et quanto vehementior fuerit clangor, tanto fit ad certamen animus fortior. Siquidem 20 et rimiges cantus hortatur, ad tolerandos quoque labores musica animum mulcet, et singulorum operum fatigationem modulatio 3 vocis solatur. Excitos quoque animos musica sedat, sicut de David legitur, qui ab spiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit. Ipsas quoque bestias, necnon et serpentes, volucres 25 atque delphinas ad auditum suae modulationis musica provocat. Sed et quidquid loquimur, vel intrinsecus venarum pulsibus

1 dixit <i>K</i>	3 vero <i>om.</i> <i>T</i>	4 extensarum percussura <i>K</i>
9 sollemniis omnibus l. <i>K</i> : sollemnibusque l. <i>T</i>		10 enim] vero <i>T</i>
11 threna <i>K</i>	lam. a tibiis vero ly. (can. in con. <i>om.</i>) <i>K</i> : lam. ad tibi	
vivis vero l. <i>A</i>	13 ordinabantur <i>K</i> : ornabatur <i>A</i>	14 nulla <i>om.</i> <i>K</i>
(non <i>A</i>)	16 sonorum <i>om.</i> <i>K</i> (non <i>A</i>)	17 ipsum compositum sub <i>K</i>
(non <i>A</i>)	armonia <i>T</i>	17 effectus <i>B</i>
veh. <i>K</i> (non <i>A</i>)	20 tantum <i>K</i> (non <i>A</i>)	19 concentus dat quantum
siq. rimiges milites ca. hortantur <i>K</i>	animus] miles <i>K</i> (non <i>A</i>)	
<i>ABCT</i> : tollit <i>K</i>	modulatione <i>K</i>	21 quosque <i>K</i>
24 quia ab <i>C</i>	26 ad audiendum <i>T</i>	22 mulcet
cursibus <i>K</i>	musica <i>om.</i> <i>K</i>	23 solvitur <i>C</i> ¹
		Excitatos <i>B</i>
		27 et <i>om.</i> <i>T</i>

commovemur, per musicos rythmos harmoniae virtutibus probatur esse sociatum.

DE TRIBVS PARTIBVS MVSICAE. Musicae partes sunt tres, XVIII
id est, harmonica, rythmica, metrica. Harmonica est, quae
5 decernit in sonis acutum et gravem. Rythmica est, quae requirit incursionem verborum, utrum bene sonus an male cohaereat. Metrica est, quae mensuram diversorum metrorum 2
probabili ratione cognoscit, ut verbi gratia heroicon, iambicon, elegiacon, et cetera.

10 DE TRIFORMI MVSICAE DIVISIONE. Ad omnem autem XIX
sonum, quae materies cantilenarum est, triformem constat esse naturam. Prima est harmonica, quae ex vocum cantibus constat. Secunda organica, quae ex flatu consistit. Tertia rythmica, quae pulsu digitorum numeros recipit. Nam aut voce 2
15 editur sonus, sicut per fauces, aut flatu, sicut per tubam vel tibiam, aut pulsu, sicut per citharam, aut per quodlibet aliud, quod percutiendo canorum est.

DE PRIMA DIVISIONE MVSICAE QVAE HARMONICA DICITVR. XX
Prima divisio Musicae, quae harmonica dicitur, id est, modulatio
20 vocis, pertinet ad comoedos, tragoedos, vel choros, vel ad omnes qui voce propria canunt. Haec ex animo et corpore motum facit, et ex motu sonum, ex quo colligitur Musica, quae in homine vox appellatur. Vox est aer spiritu verberatus, unde et verba sunt 2
nuncupata. Proprie autem vox hominum est, seu irationabilium animantium. Nam in aliis abusive non proprie sonitum
25 vocem vocari, ut 'vox tubae infremuit', (Virg. Aen. 3, 556) :

Fractasque a litore voces.

1 probatur om. C¹ 4 qua decernunt K 5 requiritur K 6 incursionem K : in cursione Cassiod. (et Isid.?) 7 est om. C mensura K 8 eroico iambico vel elegiaco K 11 qui K 12 cantibus] canticum K 13 consistit] constat K rithmetica K : arithmetica C¹ 14 quae ex p. d. sonum recepit K (non A) Nam aut a voce K : Nam a voce A 15 aut a flatu K : aut flatus AT tubam] tubula T vel tibiam om. AK 17 quod] quid K (non A) 20 tragoedos choros K 21 fac. ex mo. K 23 aer per spiritum T 24 propriae au. vocis hom. sunt seu K (non A) rationabilium K : irationalium BC¹ 25 animantium BC (ex-atium) T : vel animalium K : animum vel animantium A 27 a litore C¹ : ab litore T : ad littore B : litore K

ISIDORI

Nam proprium est ut litorei sonent scopuli, et (Virg. Aen. 9, 503):

At tuba terribilem sonitum procul aere canoro.

Harmonica est modulatio vocis et concordantia plurimorum
 3 sonorum, vel coaptatio. Symphonia est modulationis tempera- 5
 mentum ex gravi et acuto concordantibus sonis, sive in voce,
 sive in flatu, sive in pulsu. Per hanc quippe voces acutiores
 gravioresque concordant, ita ut quisquis ab ea dissonuerit, sen-
 sum auditus offendat. Cuius contraria est diaphonia, id est
 4 voces discrepantes vel dissonae. Euphonia est suavitas vocis. 10
 5 Haec et melos a suavitate et melle dicta. Diastema est vocis
 6 spatium ex duobus vel pluribus sonis aptatum. Diesis est
 spatia quaedam et deductiones modulandi atque vergentes de
 7 uno in altero sono. Tonus est acuta enuntiatio vocis. Est enim
 harmoniae differentia et quantitas, quae in vocis accentu vel tenore 15
 consistit: cuius genera in quindecim partibus musici dividerunt,
 ex quibus hyperlydius novissimus et acutissimus, hypodorus
 8 omnium gravissimus. Cantus est inflexio vocis, nam sonus
 9 directus est; praecedit autem sonus cantum. Arsis est vocis
 elevatio, hoc est initium. Thesis vocis positio, hoc est finis. 20
 10 Suaves voces sunt subtiles et spissae, clarae atque acutae. Per-
 spicuae voces sunt, quae longius protrahuntur, ita ut omnem
 11 inpleant continuo locum, sicut clangor tubarum. Subtiles voces
 sunt, quibus non est spiritus, qualis est infantium, vel mulierum,
 vel aegrotantium, sicut in nervis. Quae enim subtilissimae cor- 25
 12 dae sunt, subtiles ac tenues sonos emittunt. Pingues sunt voces,

1 sonum *K* litore sonant *B*¹: litorie sonant *C*¹: litorei sonant *T*:
 litora sonant *K* 3 ad tubam *C*¹: adtulit *T*: *om.* *K* sonum *K* cano
K: sanorum *C*¹ 5 coaptatio] quod apta in *K* modulationis *om.* *K*
 7 flatu vel pulsu *K* per . . . grav.] lyrasque propter voces agutiam
 graviumque *K* (*non A*) 9 cuius *BCT*: cui *K* 12 ablata *K* (*non A*)
 13 fort. did. atque] aut *K* 15 voce acc. *C*¹ 16 musicae (-ce) *BCT*
 17 et agutissus *A*: *om.* *K* 18 gratissimus *B* 19 vocis (*alt.*) *om.*
K (*non A*) 20 hoc est finis *om.* *K* (*non A*) 21 subtiles . . . voces
 sunt *om.* *KLA* clarae *BCT*: hilarae (*corr.* -res) *D* 22 ita tomnem *K*
 23 continuo *K*: continuum *BCT* 24 inf. mul. vel egr. *K* (*non A*):
 inf. vel mul. egr. *T* (*non U*) 25 verbis *K* enim] inter *K*: *om.* *A*¹
 conditae *A* 26 sunt *om.* *K*

quando spiritus multus simul egreditur, sicut virorum. Acuta
 vox tenuis, alta, sicut in cordis videmus. Dura vox est, quae
 violenter emittit sonos, sicut tonitruum, sicut incudis sonos, quo-
 tiens in durum malleus percutitur ferrum. Aspera vox est 13
 5 rauca, et quae dispergitur per minutos et indissimiles pulsus.
 Caeca vox est, quae, mox emissa fuerit, conticescit, atque suffo-
 cata nequaquam longius producitur, sicut est in fictilibus. Vin-
 nola est vox mollis atque flexibilis. Et vinnola dicta a vinno,
 hoc est cincinno molliter flexo. Perfecta autem vox est alta, 14
 10 suavis et clara : alta, ut in sublime sufficiat ; clara, ut aures
 adimpleat ; suavis, ut animos audientium blandiat. Si ex his
 aliquid defuerit, vox perfecta non est.

DE SECUNDA DIVISIONE, QVAE ORGANICA DICITVR. Secunda XXI
 est divisio organica in his, quae spiritu reflante completa in
 15 sonum vocis animantur, ut sunt tubae, calami, fistulae, organa,
 pandoria, et his similia instrumenta. Organum vocabulum est 2
 generale vasorum omnium musicorum. Hoc autem, cui folles
 adhibentur, alio Graeci nomine appellant. Vt autem organum
 dicatur, magis ea vulgaris est Graecorum consuetudo. Tuba 3
 20 primum a Tyrrhenis inventa, de quibus Vergilius (Aen. 8, 526) :

Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.

Adhibebatur autem non solum in proeliis, sed in omnibus festis
 diebus propter laudis vel gaudii claritatem. Vnde et in Psalterio
 dicitur (81, 4) : 'Canite in initio mensis tuba, in die insignis
 25 sollemnitatis vestrae.' Praeceptum enim fuerat Iudaeis ut
 in initio novae lunae tuba clangerent, quod etiam et hucus-
 que faciunt. Tibias excogitatas in Phrygia ferunt : has diu 4

2 vox est ten. K 3 sonum quotiens K : sonos sicut quotiens C
 4 malleis K 5 pauca TV dissimiles K 7 vinnola ACT :
 vinnolata BK 8 vox vox K vinnola ABCT : vinnolata K
 iuno C 9 hec est T : id est K est om. K 10 ut sublimis
 sufficiat A : ut in sublime efficiat K 11 inpleat T animum K :
 -mus A blandiatur K (non A) 12 est KT : erit ABC 14 con-
 plecta A compl. et in sonu K (non A) 18 adh.] debentur B
 21 tyrrhenesque tu. K aera TUV (non W) 22 adhibeatur (-dib.)
 B¹ C 23 laudes K psalmo K (non A) 24 dicitur om. C
 25 nostre T enim om. C ut initium K : ut initio B 26 tubam
 K : tube T et] ad K : om. T 27 excogitasse B

ISIDORI

quidem funeribus tantum adhibitas, mox et sacris gentilium. Tibias autem appellatas putant, quod primum de cervinis tibiis cruribusque hinnulorum fierent, deinde per abusionem ita coeptas vocari etiam quae non de cruribus ossibusque essent.

- 5 Hinc et tibicen, quasi tibiaram cantus. Calamus nomen est 5
 proprium arboris a calendo, id est fundendo voces vocatus.
 6 Fistulam quidam putant a Mercurio inventam, alii a Fauno,
 quem Graeci vocant Pan. Nonnulli eam ab Idi pastore Agri-
 gentino ex Sicilia. Fistula autem dicta, quod vocem emittat.
 7 Nam *φός* Graece vox, *στόλια* missa appellatur. Sambuca in 10
 musicis species est symphoniaram. Est enim genus ligni fra-
 8 gilis, unde tibiae componuntur. Pandorius ab inventore vo-
 catus. De quo Vergilius (Ecl. 2, 32):

Pan primus calamos cera coniungere plures
 instituit, Pan curat ovis oviumque magistros. 15

Fuit enim apud gentiles deus pastoralis, qui primus dispares calamos ad cantum aptavit, et studiosa arte composuit.

- XXII DE TERTIA DIVISIONE, QVAE RYTHMICA NVNCVPATVR.
 Tertia est divisio rythmica, pertinens ad nervos et pulsum, cui
 dantur species cithararum diversarum, tympanum quoque, cym- 20
 balum, sistrum, acetabula aenea et argentea, vel alia quae me-
 tallico rigore percussa reddunt cum suavitate tinnitum et cetera
 2 huiuscemodi. Citharae ac psalterii repertor Tubal, ut prae-
 dictum est, perhibetur. Iuxta opinionem autem Graecorum
 citharae usus repertus fuisse ab Apolline creditur. Forma 25
 citharae initio similis fuisse traditur pectori humano, quo uti
 vox a pectore, ita ex ipsa cantus ederetur, appellatamque eadem

3 fierent] fuerint *K* per] post *B* 5 hic *T*: hec *K* cantor *dett.*
 Cal. autem no. *T* 6 canendo *T* 8 pan vo. *K* ab Idi *om.* *K*:
 abii a *M*: avi *A* pastores *T* (*non U*) 9 excilicia *U* quod]
 quae *B* emicat *B* 10 fos grece vox stolia missa greci appellantur
T: grece fyx orls fistola appellatur latine musa *K*: grece fos vox istolia
 lisa appellatur *A*: fos grece vox stolia missa grece appellatur *C* 11 est
 (*prius*) *om.* *K* afrigalis *K* (*non A*) 12 un. et tib. *K* (*non A*)
 15 magister *BC³K* (*etiam T¹?*) 16 en. gentilis de. *K* 17 cal. cantus
 apt. *K* 19 pulsus *BK* 20 citharum (cy-, cita-) *CKT* 21 quae
 metallico] atque alia quo *K* (*non A*) 22 reperussa *B* 25 post
 creditur *sequuntur* (LXXI. 39-40) sed et gentilium . . . merito perculerunt
KL (*non A*) 26 quo *BCT*: qua *K*

de causa. Nam pectus Dorica lingua *κιθάρα* vocari. Paulatim 3
autem plures eius species extiterunt, ut psalteria, lyrae, barbitae,
phoenices et pectides, et quae dicuntur Indicae, et feriuntur a
duobus simul. Item aliae atque aliae, et quadrata forma vel
5 trigonali. Chordarum etiam numerus multiplicatus, et conmu- 4
tatum genus. Veteres autem citharam fidiculam vel fidicem
nominaverunt, quia tam concinunt inter se chordae eius, quam
bene conveniat inter quos fides sit. Antiqua autem cithara
septemchordis erat. Vnde et Vergilius (Aen. 6, 646):

10 Septem discrimina vocum.
Discrimina autem ideo, quod nulla chorda vicinae chor- 5
dae similem sonum reddat. Sed ideo septem chordae, vel
quia totam vocem implent, vel quia septem motibus sonat
caelum. Chordas autem dictas a corde, quia sicut pulsus est 6
15 cordis in pectore, ita pulsus chordae in cithara. Has primus
Mercurius excogitavit, idemque prior in nervos sonum strinxit.
Psalterium, quod vulgo canticum dicitur, a psallendo nomina- 7
tum, quod ad eius vocem chorus consonando respondeat. Est
autem similitudo citharae barbaricae in modum Δ literae; sed
20 psalterii et citharae haec differentia est, quod psalterium lignum
illud concavum, unde sonus redditur, superius habet et deorsum
feriuntur chordae, et desuper sonant. Cithara vero concavita-
tem ligni inferius habet. Psalterium autem Hebraei decachor-
don usi sunt propter numerum Decalogi legis. Lyra dicta 8
25 ἀπὸ τοῦ ληρεῖν, id est a varietate vocum, quod diversos sonos
efficiat. Lyram primum a Mercurio inventam fuisse dicunt, hoc
modo. Cum regrediens Nilus in suos meatus varia in campis
reliquisset animalia, relicta etiam testudo est. Quae cum putre-
facta esset, et nervi eius remansissent extenti intra corium, per-

I de causa] decus *KB ex corr.* *κιθάρα*] citaram *B*: citharam *CT*:
cythara *K* 5 multiplicati sunt et co. *B*: multiplicatus est non mutatum
K 6 autem *om.* *T* 8 fide *B*¹ sit] desit *T in ras.* apud antiquos
cith. *K (non A)* 11 Discrimen *K* 12 simili sonu *K* vel (*prius*) *om.* *T*
13 quod totam voce impletur *K* modis *B* 16 in nervis so. extrinexit *K*
17 quod *om.* *KA* 18 consonandum *T* 21 illum *K ante corr.* *T (T²?)*
23 autem] vero *K (non A)* 24 decalogum *BCK* 25 ληρεῖν] lirin
codd. (*cf.* VIII. vii. 4) 28 quae] qui *K* 29 extenti] extedit *T*

ISIDORI

cussa a Mercurio sonitum dedit ; ad cuius speciem Mercurius
 lyram fecit et Orpheo tradidit, qui eius rei maxime erat studio-
 9 sus. Vnde existimatur eadem arte non feras tantum, sed et
 saxa atque silvas cantus modulatione adplicuisse. Hanc musici
 propter studii amorem et carminis laudem etiam inter sidera 5
 suarum fabularum commentis conlocatam esse finxerunt. Tympanum
 est pellis vel corium ligno ex una parte extentum. Est
 10 enim pars media symphoniae in similitudinem cribri. Tympanum
 autem dictum quod medium est, unde et margaritum
 medium tympanum dicitur ; et ipsud, ut symphonia, ad virgulam 10
 11 percutitur. Cymbala acitabula quaedam sunt, quae percussa
 invicem se tangunt et faciunt sonum. Dicta autem cymbala, quia
 cum ballematia simul percutiuntur ; cum enim Graeci dicunt *σύν*,
 12 *βαλά* ballematia. Sistrum ab inventrice vocatum. Isis enim regina
 Aegyptiorum id genus invenisse probatur. Iuvenalis (13, 93) : 15
 Isis et irato feriat mea lumina sistro.

Inde et hoc mulieres percutiunt, quia inventrix huius generis
 mulier. Vnde et apud Amazonas sistro ad bellum feminarum
 13 exercitus vocabatur. Tintinabulum de sono vocis nomen habet,
 14 sicut [et] plausus manuum, stridor valvarum. Symphonia vulgo 20
 appellatur lignum cavum ex utraque parte pelle extenta, quam
 virgulis hinc et inde musici feriunt, fitque in ea ex concordia
 gravis et acuti suavissimus cantus.

XXIII DE NUMERIS MUSICIS. Numeros autem secundum musici-
 cam ita quaeris. Positis extremis, utputa VI et decas dipon- 25
 dius, vides quot monadibus superetur VI a XII, et est VI

3 existimatur (ex extim-) T: et estimatur BC: et existimatur K
 eandem artem K 4 sillabas T ca. et modulatio K 5 studium
 T 6 continentis T conlocatum K 7 extentum BCT:
 tectum K 8 enim om. C¹ 10 et ipsa sym. K § 11 om. K (non A)
 13 cum ballematia ACHTU Bern. 224: ciballa ematica B: cum ballematiis
 V ut vid. simul . . . ballematia om. A percutiunt H ci enim B
 grecus dicitur H *σύν, βαλα*] cimbala codd.: cum balle **** alii V:
 cimbale Rem.¹ (pro συμβαλεῖν?) perc. Gr. cn. cimbala ball. dicunt D
 16 visis et ir. fe. mea limena K 17 unde B 18 mul. extetit
 un. KC et om. K 19 vocabitur B¹ 20 et hab. BCT: om.
 K 21 lignum est cavum K. quam virgula K: quod vergilius B
 23 gravi et acuti T: gravi et aguto K 24 Num. au. musicae K (non A)
 25 positi K 26 sex ad duodecim T

monadibus : ducis per quadratum, sexies seni faciunt xxxvi. Coniungis extrema illa prima, vi ad xii, simul efficiunt xviii. Partiris tricies sexies per decas octo, efficit dipondius. Hos iungis cum summa minore, id est sexies, erunt viii et erit
 5 medium inter vi et xii. Quapropter viii superant vi duabus monadibus, id est tertia de vi, et superantur viii a xii quattuor monadibus, tertia portione. Qua parte ergo superat, eadem superatur. Sed haec ratio quemadmodum in mundo est ex
 10 volubilitate circularum, ita et in microcosmo in tantum praeter vocem valet, ut sine ipsius perfectione etiam homo symphoniiis carens non constet. Eiusdem musicae perfectione etiam metra consistunt in arsi et thesi, id est elevatione et positione.

DE ASTRONOMIA

DE ASTRONOMIAE NOMINE. Astronomia est astrorum lex, xxiv
 15 quae cursus siderum et figuras et habitudines stellarum circa se et circa terram indagabili ratione percurrit.

DE INVENTORIBVS EIVS. Astronomiam primi Aegyptii xxv inveniunt. Astrologiam vero et nativitatibus observantiam Chaldaei primi docuerunt. Abraham autem instituisse Aegyptios
 20 Astrologiam Iosephus auctor adseverat. Graeci autem dicunt hanc artem ab Atlante prius excogitatam, ideoque dictus est sustinuisse caelum. Quisquis autem ille fuit, motu caeli et
 25 ratione animi excitatus per temporum vices, per astrorum ratos definitosque cursus, per intervallorum spatia moderata, consideravit dimensiones quasdam et numeros, quae definiendo ac secernendo in ordinem nectens Astrologiam repperit.

2 vi et xii K 3 decus octo K: decus octus BCT efficiet depondius C: efficiunt dipondium K 4 summam minorum T id est om. K (non A) sexies (-xis) crunt ABCT: sex et sunt K erunt med. K 6 de vi K: de sexis BCT superantur C: superant BT: superat K 7 eadem] ea K 8 Sed ad hec K est om. B
 10 vo. velut sine K 11 consistat eius mus. B 12 in arsis et thesis (te-) codd. 15 sid. ac fig. C 20 adseverat BCT: edisserit K 25 et om. BC 26 ac secernendo om. KL (non A)

ISIDORI

- XXVI DE INSTITVTORIBVS EIVS. In utraque autem lingua
diversorum quidem sunt de astronomia scripta volumina, inter
quos tamen Ptolemaeus rex Alexandriae apud Graecos prae-
cipuus habetur: hic etiam et canones instituit, quibus cursus
astrorum inveniatur. 5
- XXVII DE DIFFERENTIA ASTRONOMIAE ET ASTROLOGIAE. Inter
Astronomiam autem et Astrologiam aliquid differt. Nam
Astronomia caeli conversionem, ortus, obitus motusque siderum
continet, vel qua ex causa ita vocentur. Astrologia vero partim
2 naturalis, partim superstitiosa est. Naturalis, dum exequitur 10
solis et lunae cursus, vel stellarum certas temporum stationes.
Superstitiosa vero est illa quam mathematici sequuntur, qui in
stellis auguriantur, quique etiam duodecim caeli signa per
singula animae vel corporis membra disponunt, siderumque
cursu nativitates hominum et mores praedicare conantur. 15
- XXVIII DE ASTRONOMIAE RATIONE. Astronomiae ratio modis
plurimis constat. Definit enim quid sit mundus, quid [sit]
caelum, quid sphaerae situs et cursus, quid axis caeli et poli,
quae sint climata caeli, qui cursus solis et lunae atque astrorum,
et cetera. 20
- XXIX DE MVNDO ET EIVS NOMINE. Mundus est is qui con-
stat ex caelo, [et] terra et mare cunctisque sideribus. Qui ideo
mundus est appellatus, quia semper in motu est; nulla enim
requies eius elementis concessa est.
- XXX DE FORMA MVNDI. Forma mundi ita demonstratur. 25
Nam quemadmodum erigitur mundus in septentrionalem

1 In . . . sunt *om. B* autem *om. A* 3 tamen *om. K Phill. 1831* :
add. A² in ras. 4 etiam] et *K (non A)* 5 invenitur *A* 7 autem
om. KL (non A) 8 conversio est or. subitus *K* 9 vocetur *K* :
vocantur *A* vero *om. K (non A)* 10 sup. est] plurastitiosa *A*
11 temporumque *C (non A)* 12 qui] quibus *T* 13 caeli *om. T*
14 singule *T* 15 praedicere *B (non A)* 16 modibus pluribus *K* :
modis pluribus *Phill. 1831 (non A)* 17 sit hab. *AK Phill. 1831* : *om.*
BCT 18 axes caeli *B* : axecelii *T* et poli *om. T* 19 quid
sint *AT* : quae sunt *C* qui] quid *KA* atque *om. A* 21 is *om.*
KA : his *T* : hic *BC* 22 et hab. *T* : *om. ABCK* ideo *BCT* :
idcirco *KA* 23 inmotus *B (non A)* 24 elementa *C* : elementi
K (non A) 25 Forma *KT* : Formatio *BC* : Forma vero *A* mon-
stratur *KA* 26 erigitur] est *K Phill. 1831 (non A)*.

plagam, ita declinatur in australem. Caput autem eius et quasi facies orientalis regio est, ultima pars septentrionalis est.

DE CAELO ET EIVS NOMINE. Caelum philosophi rotundum, volubile atque ardens esse dixerunt; vocatumque hoc nomine, eo quod tamquam vas caelatum inpressa signa habeat stellarum. Distinxit enim eum Deus claris luminibus, et inplevit sole scilicet et lunae orbe fulgenti, et astrorum micantium splendentibus signis adornavit. Hoc autem Graece οὐρανὸς dicitur ἀπὸ τοῦ ὀρᾶσθαι, id est a videndo, eo quod aer per spicuos sit et ad speculandum purior.

DE SPHAERAE CAELESTIS SITV. Sphaera caeli est species quaedam in rotundo formata, cuius centrum terra est ex omnibus partibus aequaliter conclusa. Hanc sphaeram nec principium habere dicunt nec terminum, ideo quod in rotundo, quasi circulus, unde incipiat vel ubi desinat non facile comprehendatur. Philosophi autem mundi septem caelos, id est planetas, globorum consono motu introduxerunt, quorum orbibus conexa memorant omnia, quos sibi innexos et velut insertos versari retro, et [e] contrario ceteris motu ferri arbitrantur.

DE EIVSDEM SPHAERAE MOTV. Sphaerae motus duobus axibus volvitur, quorum unus est septentrionalis, qui numquam occidit, appellaturque Boreus; alter Australis, qui numquam videtur, et Austronotius dicitur. His duobus polis moveri sphaeram caeli dicunt, et cum motu eius sidera in ea fixa ab oriente usque ad occidentem circuire, septentrionibus breviores gyros iuxta cardinem peragentibus.

1 et om. *K Phill.* 1831 (*non A*) 2 pars ultima *K Phill.* 1831 (*non A*)
 4 voc. . . . quod om. *K Phill.* 1831 (*non A*) 5 eo] et *T* 6 eum
 om. *K Phill.* 1831 (*non A*) nominibus *A* et inplevit om. *K Phill.*
 1831: et om. *A* 7 solis *TK Phill.* 1831 (*non A*) scil. lun. *A*
 8 hic *ABT* 9 a om. *K (non A)* eo] et *B (non A)* persp. sit]
 praecussit *A* 14 ideo] id est *C (non A)* quod om. *B¹ (non A)*
 15 quasi . . . incipiat om. *A* 16 conpraehenditur *B (non A)* autem
 om. *K (non A)* 17 glob. . . . introd.] dixerunt *A* 18 commemorant *T*
 quae ibi innexa vel inserta *K (non A)* 19 e om. *ACK*: hab. *BT*
 certis *T* motus *ABC¹*: motibus *KT* 23 occidit . . . numquam om. *A*
 app. Bor. om. *K Phill.* 1831 25 commotu *BA*: ob motu *K* 26 usque
 occidente *K (non A)*

ISIDORI

- XXXIV DE EIVSDEM SPHAERAE CVRSV. Sphaera caeli ab oriente et occidente semel in die et nocte vertitur viginti quattuor horarum spatiis, quibus sol cursum suum super terras et sub terras sua volubilitate concludit.
- XXXV DE CELERITATE CAELI. Tanta celeritate sphaera caeli 5 dicitur currere ut, nisi adversus praecipitem eius cursum astra currerent, qui eam remorent, mundi ruinam faceret.
- XXXVI DE AXE CAELI. Axis est septentrionis linea recta, quae per mediam pilam sphaerae tendit; et dicta axis quod in ea sphaera ut rota volvitur, vel quia ibi plastrum est. 10
- XXXVII DE CAELESTIBVS POLIS. Poli sunt circuli, qui currunt per axem. Horum alter est Septentrionalis, qui numquam occidit, appellaturque Boreus; alter Australis, qui numquam videtur, et Austronotius dicitur; et dicti poli quod sint axium cycli ex usu plastrorum, a poliendo scilicet nominati; sed polus 15 Boreus semper videtur, Austronotius numquam, quia dextra caeli altiora sunt, pressa Austri.
- XXXVIII DE CARDINIBVS CAELI. Cardines caeli extremae partes sunt axis. Et dictae cardines eo, quod per eos vertitur caelum, vel quia sicut cor volvuntur. 20
- XXXIX DE CONVEXIS CAELI. Convexa autem caeli extrema eius sunt, a curvitate dicta, ut est illud:
- Convexum quotiens cludit nox humida caelum.
Convexum enim curvum est, quasi conversum seu inclinatum, et in modum circuli flexum. 25
- XL DE IANVIS CAELI. Ianuae caeli duae sunt, oriens et occasus. Nam una porta sol procedit, alia se recipit.

1 or. ad occidentem *A* 2 et in nocte *KA* 3 suum *om. T* super *AKT*: supra *BC* terra *K*: -am *A* subter *C* (*non A*) 4 terra *K*: -am *A* 6 currere *ABCK Col.*: volbi (-ui) *TUV* astra currerent *om. K Phill.* 1831 (*non A*) 8 Axis caeli est *A* -onis *AC*: -onalis *BKT* quae *om. A* 11 per axis medium *K* (*non A*) 14 et (*alt.*) *om. K* (*non A*) cicli *ABC*: caeli (ce-) *KT* 17 pressa *om. K Phill.* 1831 (*non A*) 18 extremas p. *C*: extrema parte *K* (*non A*) 19 dicti *KA* 20 cor *BCT*: cardo *K*: currum *A* 22 unde est *T*: ut (*om. est*) *C* (*non A*) 24 enim *om. K Phill.* 1831 (*non A*) 25 circuli *T*: circum *ABCK Phill.* 1831 26 oriens (hor-) *BCT*: ortus *AK Phill.* 1831 27 alia *ABCT*: altera *K Phill.* 1831

DE GEMINA FACIE CAELI. Facies caeli vel caput orientalis XLI regio, ultima septentrionalis. De qua Lucanus (4, 106):

Sic mundi pars ima iacet, quam Zona nivalis perpetuaeque premunt hiemes.

5 DE QUATTVOR PARTIBVS CAELI. Climata caeli, id est XLII plagae vel partes, quattuor sunt, ex quibus prima pars orientalis est, unde aliquae stellae oriuntur. Secunda occidentalis, ubi nobis aliquae stellae occidunt. Tertia septentrionalis, ubi sol pervenit in diebus maioribus. Quarta australis, ubi sol per-
10 venit noctibus maioribus. Oriens autem ab exortu solis est 2 nuncupatus. Occidens, quod diem faciat occidere atque interire. Abscondit enim lumen mundo et tenebras superinducit. Septentrio autem a septem stellis axis vocatus, quae in ipso revolutae rotantur. Hic proprie et vertex dicitur eo
15 quod vertitur. Meridies autem vocata, vel quia ibi sol facit 3 medium diem quasi medidies, vel quia tunc purius micat aether. Merum enim purum dicitur. Sunt et alia septem climata 4 caeli, quasi septem lineae ab oriente in occidentem, sub quibus et mores hominum dispares atque animalia specialiter diversa
20 nascuntur, quae vocata sunt a locis quibusdam famosis; quorum primum est Merois, secundum Syene, tertium Catachoras, id est Africa, quartum Rhodus, quintum Hellespontus, sextum Mesopotum, septimum Borusthenes.

DE HEMISPHAERIIS. Hemisphaeria dimidia pars sphaerae XLIII

1 Facies caeli vel *om.* *K Phill.* 1831 (*non A*) 3 quam] quia *A*
zona] sola *ABTV*: sole *Phill.* 1831: sulae *K*: solae *C*¹ 4 hiemis
BK: yems *T* 5 Cardines cae. *A* 7 occ. est ubi *T* 8 occident *A*
9 qu. autem aust. *T* 10 noctibus] in occidentibus *K Phill.* 1831 (*non A*)
A) minoribus *K* (*non A*): maioribus (ai in ras.) *Phill.* 1831
autem *om.* *K Phill.* 1831 (*non A*) 11 dies *K Phill.* 1831 (*non A*)
12 mundus *K* (*non A*) 13 septemtrion *A*: septentrionalis *K Phill.* 1831
vocatur *K* (*non A*) qui *B*: quaeque *A* 14 eo quod vert. *om.*
K Phill. 1831 (*non A*) 15 vocatur quia *K*: vocatus qui *Phill.* 1831
16 diem *om.* *C* (*non A*) 17 enim] autem *K* (*non A*) parum d. *C*¹:
d. pu. A 19 specialia *K Phill.* 1831 (*non A*) 20 vocitata sunt
Cassiodorus: vocantur *K Phill.* 1831 (*non A*) 21 Merois] aeris *K*
Phill. 1831: erois *A* Syene] soynis *T*: soni *K Phill.* 1831: soinis *C*:
somis *B*: sonis *A* catagoras *K*: catacoras *B*: cathogoras *C*: catho-
coras *T* 23 mesopotum *om.* *K Phill.* 1831 (*non A*) brustenus
ABKT Phill. 1831: brutenus *C*

ISIDORI

est. Hemisphaerion supra terra est ea pars caeli quae a nobis tota videtur; Hemisphaerion sub terra est quae videri non potest, quam diu sub terra fuerit.

- XLIV DE QVINQVE CIRCVLIS CAELI. Zonae caeli quinque sunt, quarum distinctionibus quaedam partes temperie sua incoluntur, 5 quaedam inmanitate frigoris aut caloris inhabitabiles existunt. Quae ideo zonae vel circuli appellantur, eo quod in circumdu-
 2 ctione sphaerae existunt. Quorum primus circulus ideo ἀρκτικός appellatur, eo quod intra eum Arctorum signa inclusa prospiciuntur. Secundus circulus, θερμὸς qui τροπικός dicitur, quia 10 in eo circulo sol Aquilonis finibus aestatem faciens ultra eum circulum non transit, sed statim revertitur; et inde τροπικός
 3 appellatur. Tertius circulus ἡμερινός, qui a Latinis ideo aequinoctialis appellatur, eo quod sol, cum ad eum orbem pervenerit, aequinoctium facit. Ἡμερινός enim Latine dies dicitur atque 15 nox, quo circulo dimidia sphaerae pars constituta respicitur. Quartus autem circulus ἀνταρκτικός vocatus eo quod contrarius
 4 sit circulo, quem ἀρκτικὸν nominamus. Quintus circulus χειμερινός τροπικός, qui a Latinis hiemalis sive brumalis appellatur, ideo quia sol cum ad eum circulum pervenerit, hiemem his, 20 qui ad Aquilonem sunt, facit, et aestatem his, qui in Austri partibus conmorantur.

XLV DE ZODIACO CIRCULO. Zodiacus [autem] circulus [est], qui ex linearum quinque angulis, [et] ex una linea constat.

XLVI DE CANDIDO CIRCULO. Lacteus circulus via est, quae in 25 sphaera videtur, a candore dicta, quia alba est. Quam aliqui

1 est (prius) om. K terra KT: terras BC 3 fuerit] est I
 XLIV (cf. XIII. vi) 5 includuntur C¹ 7 id. sonum circ. KC¹
 9 arctorum (-rt-) BC: arcturi KT 10 ex eo terinos tropicos B¹ T:
 terinus (-nos C) qui tropicus C¹ K 11 circulo] circuiens BC fort. recte:
 circuens K faciens] facit et BCK fort. recte 13 ἡμ.] emerinus (mer.)
 A Col.: him. C: inerinos T: intrinsecus B: isimerinos (i.e. ἰσημερινός)
 K fort. recte 14 appellatur] est dictus K Phill. 1831 (non A)
 17 qu. autem circ. A ἀντ. . . (§ 4) Quintus circulus om. KL Phill.¹
 1831 C¹ 19 quia latini T 20 circulum] locum in ras. T 21 fac.
 aes. autem B ad austri partes B 23 autem hab. ABU: om.
 CKMT Phill. 1831 est hab. ABTU: om. CKM Phill. 1831 24 et
 hab. K: om. BC¹ TUM Phill. 1831 25 vias sunt C¹ 26 quam] quia K
 aliquid dicuntur C¹

dicunt viam esse qua circuit sol, et ex splendoris ipsius transitu ita lucere.

DE MAGNITVDINE SOLIS. Magnitudo solis fortior terrae XLVII est, unde et eodem momento, quum oritur, et orienti simul et 5 occidenti aequaliter apparet. Quod vero tamquam cubitalis nobis videtur, considerare oportet quantum sol distat a terris, quae longitudo facit ut parvus videatur a nobis.

DE MAGNITVDINE LVNAE. Magnitudo quoque lunae minor XLVIII fertur esse quam solis. Nam dum sol superior sit a luna, et 10 tamen a nobis maior quam luna videtur, iam si prope nos accessisset, multo maior quam luna conspiceretur. Sicut autem sol fortior est terrae, ita terra fortior [est] lunae per aliquam quantitatem.

DE NATVRA SOLIS. Sol dum igneus sit, prae nimio motu XLIX 15 conversionis suae amplius incalescit. Cuius ignem dicunt philosophi aqua nutriri, et e contrario elemento virtutem luminis et caloris accipere. Vnde videmus eum saepius madidum atque rorantem.

DE CVRSV SOLIS. Solem per se ipsum moveri, non cum L 20 mundo verti. Nam si fixus caelo maneret, omnes dies et noctes aequales existerent; sed quoniam alio loco cras occasurum, alio occidisse hesterno videmus, apparet eum per se ipsum moveri, non cum mundo verti. Spatiis enim inaequalibus orbes annuos conficit propter temporum mutationes. Oriens diem facit, 25 occidens noctem inducit. Nam vadens longius ad meridiem 2

1 qua] quae K: que C¹ splendoribus K Phill. 1831: his splendoribus C¹ 3 est terrae K Phill. 1831 C¹ (non A) 4 quum oritur et om. K Phill. 1831 (non A): oritur et om. C¹ 6 nobis om. K Phill. 1831 C¹ (non A) quantum ABT: qñm (i.e. quoniam) K: qñ (i.e. quoniam) C¹: quam Phill.¹ 1831 sol om. K Phill. 1831 C¹ 8 quoque om. K Phill. 1831 C (non A) 9 solis] sol TC¹ dum ABT: cum CK et om. K Phill. 1831 C 10 tamen] non A. iam BT: nam KC¹ nos BT: nobis KC 11 autem om. KC¹ 12 est om. B¹ terrae BT: terra ACK ita fort. (om. terra) C: ita et t. fort. B est hab. CK: om. ABT lunae BT: luna ACK 17 atque BT: ac CK 18 rotantem C 19 se om. C¹ 21 quoniam BT: cum CK 22 occidisse om. CK esterno K: externo BCT eum] enim B 24 conficeret C¹ oriens . . . inducit om. T (non V Col.) 25 vadendo longe a (corr. ad) meridiem C

ISIDORI

hiemem facit, ut hibernis humoribus ac pruinis terra pinguescat. Accedens propius ad septentrionem aestatem reddit, ut fruges maturitate durentur, et quae sunt in humidis incocta, fervefacta mitescant.

LI DE EFFECTV SOLIS. Sol oriens diem facit, occidens noctem 5
inducit; nam dies est sol super terras, nox est sol sub terras.
Ex ipso enim sunt horae: ex ipso dies, cum ascenderit: ex
ipso etiam nox, cum occiderit: ex ipso menses et anni nume-
2 rantur; ex ipso vicissitudines temporum fiunt. Quando autem
per meridiem currit, vicinior terrae est; quando vero iuxta 10
septentrionem, sublimis attollitur. [Cui ideo Deus diversa
cursus instituit loca et tempora, ne, dum semper in isdem
moraretur locis, cottidiano vapore eius consumeret; sed ut
Clemens ait: 'Cursus diversos accipit, quibus aeris temperies
pro ratione temporum dispensatur, et ordo vicissitudinum per- 15
mutationumque servatur. Nam dum ad superiora conscenderit,
ver temperat: ubi ad summum venerit, aestivos accendit
calores: decedens rursus autumnii temperiem reddit. Vbi vero
ad inferiorem redit circulum, ex glaciali conpage caeli rigorem
nobis hiberni frigoris derelinquit.'] (*sequitur figura circularis, 20*
quae in medio habet medium [est] mundi, circa autem stationes
solis sic inscriptas: hic ortus solis in natale Domini; sexta hora
diei; occasus in natale Domini; occasus in aequinoctio;
occasus solis in natale Iohannis; semper media nox; ortus
solis in natale Iohannis; hic ortus solis in aequinoctio.) 25

LII DE ITINERE SOLIS. Sol oriens per meridiem iter habet.
Qui postquam ad occasum venerit et Oceano se tinxerit,

1 et C¹ hiberni CKL humoribus ABCT: geloribus KL 2 pro-
prius codd. statem B reddat C¹ 6 supra B sub terra K
7 enim om. T asc. et ex C 8 ip. enim m. T enum. K 11 cui
ideo . . . derel. (*Isid. Nat. 17, 3*) hab. CHKM Phill. 1831: om. B¹DTU
diversos codd. 12 constituit H isdem oraretur C¹: his demoraretur
KM Phill. 1831: hisdem moraretur H 15 post rationem t. dispensatum
C vicissitudinem C¹ 16 servatur] accepit (-cip-) CK: accipitur H
ad om. C¹ (non H) ascenderit H 17 ubi autem ad sumum caeli ve.
H 20 hiberni CH: hiemis K figuram om. CT (non A) 21 est
om. K (non A) 27 ad occ. ven. om. C¹ tinxerit BDT Mon. Rem.²:
trinxerit U: inmerserit CG²K Phill. 1831: inex (seq. spat.) A: intinxerit
G¹ Rem.¹

per incognitas sub terra vias vadit et rursus ad orientem recurrit.

DE LVMINE LVNAE. Lunam quidam philosophi dicunt LIII proprium lumen habere, globique eius unam partem esse lucifluam, aliam vero obscuram, [ita : (*sequitur figura*)] et paulatim se vertendo diversas formas efficere. Alii e contra aiunt lunam 2 non suum lumen habere, sed solis radiis inluminari. Vnde et eclipsim patitur, si inter ipsam et solem umbra terrae interveniat. [Sol enim illi loco superior est. Hinc evenit ut, quando 10 sub illo est, parte superiore luceat, inferiore vero, quam habet ad terras, obscura sit.]

DE FORMIS LVNAE. Prima figura lunae bicornis est, ita LIV (*sequitur figura*). Secunda sectilis [habet, ita] (*seq. figura*). Tertia dimidia [habet ita] (*seq. figura*). Quarta plena [ita] (*seq. figura*). 15 Quinta iterum dimidia [ex maiore] [ita] (*seq. figura*). Sexta iterum sectilis [ita] (*seq. figura*). Septima bicornis [ita] (*seq. figura*). Septima autem semis et vicesima secunda semis 2 in suo orbe mediae sunt (*seq. figura*). Ceterae [autem] pro portione sunt.

20 DE INTERLVNIO LVNAE. Interlunium lunae est tempus LV illud inter deficientem et nascentem lunam. Est autem trigesima dies, quo luna non lucet. Quae ideo tunc videri non potest, quia soli coniuncta obscuratur; sed eodem momento renascens paulatim ab eo recedendo videtur.

1 terras *K Phill.* 1831 3 quidam *CKT Phill.* 1831: quidem *AB*
4 esse] est est *C*¹ 5 figuram hab. *A* (post ita) *K* (ante hinc evenit, § 2):
om. BCT pau. revertendo *C*¹ 6 e contra *BT*: e contrario *K*:
contrario *C* 8 ecl. si intus pat. *C*¹ interveniat] se interponat *TV*
9 sol . . . sit (*Isid. Nat.* 18, 3) hab. *CHK*: *om. B¹T*: sol enim . . . est bis
*scripsit K*¹ illi] illo *C* 13 habet ita hab. *ACK*: *om. BTU*
14 media *K* (non *C*) habet ita hab. *CK*: *om. BTU* ita hab.
CK: *om. BTU* 15 demedia *K* ex maiore hab. *ABTU*: *om.*
CK ita hab. *CK*: *om. BTU* 16 ita hab. *CK*: *om. BTU*
ita hab. *CK*: *om. BTU* 17 autem *ABCK*: iterum *TU* semis
. . . secunda *om. T*: et duodecima *U* semis *om. U* 18 sui *B*
orbe *TUB*: ordine *CK* autem hab. *CK*: *om. TUB* proportio-
tionales *U*: portiones *T*: proportionales *B*: praepositiones *C* 20 est
(prius) *om. C*¹ 21 autem *BT*: enim *CK* 22 quo *BKT*: qua *C*
ideo nec vid. pot. *C* 23 eodem *ABT*: dinuo de *K*: denuo de *Phill.*
1831: ideo de *C*¹

ISIDORI

- LVI DE CVRSV LVNAE. Luna amissi ac recepti luminis vicibus
menstrua spatia moderat. Quae ideo obliquo incedit cursu et
non recto, ut sol, scilicet ne incidat in centrum terrae et fre-
2 quenter patiatur eclipsim. Vicinus est enim eius circulus terrae.
Crescens autem orientem cornibus spectat, decrescens occi- 5
dentem: merito, quia occasura et amissura est lumen.
- LVII DE VICINITATE LVNAE AD TERRAS. Luna vicinior est
terris quam sol. Inde et breviori orbe celerius peragit cursum
suum. Nam iter, quod sol in diebus trecentis sexaginta quin-
que peragit, ista per triginta dies percurrit. Vnde et antiqui 10
menses in luna, annos autem in solis cursum posuerunt.
- LVIII DE ECLIPSI SOLIS. Eclipsis solis est, quotiens luna trige-
sima ad eandem lineam, qua sol vehitur, pervenit, eique se
obiiciens solem obscurat. Nam deficere nobis sol videtur, dum
illi orbis lunae opponitur. 15
- LIX DE ECLIPSI LVNAE. Eclipsis lunae est, quotiens in umbram
terrae luna incurrit. Non enim suum lumen habere, sed a sole
inluminari putatur, unde et defectum patitur si inter ipsam et
2 solem umbra terrae interveniat. Patitur autem hoc quinta
decima luna eo usque, quam diu centrum atque umbram obstantis 20
terrae exeat videatque solem, vel a sole videatur.
- LX DE DIFFERENTIA STELLARVM, SIDERVM, ET ASTRORVM.
Stellae et sidera et astra inter se differunt. Nam stella est
quaelibet singularis. Sidera vero sunt stellis plurimis facta, ut
2 Hyades, Pleiades. Astra autem stellae grandes, ut Orion, 25
Bootes. Sed haec nomina scriptores confundunt, et astra pro
stellis et stellas pro sideribus ponunt.

2 mens. in centrum spa. C¹K moderat AB¹DTU: moderata K:
moderatur C quae ideo . . . centrum om. C¹KL Phill. 1831 obl.
inc. cu. et non rec. BDTU: non recto incedat cursu A 4 patitur C¹K
enim est A: enim C¹K 5 autem ABT: que K: quae C¹ spectat.
K: expectat BCT 7 vic. est ter. T ante corr. 8 unde AT brevior
ABC 9 sol ante iter T: post quinque B 10 precurrit T 11 annos
ABT: non K: nona C¹ 12 lu. tr. ABT: tr. lu. CK 13 qua] que T
s. v.] solvitur C¹ 14 solem om. T dum illi om. C¹ 16 est
ABT: om. C¹: fit K 17 occurrit K (non C) sed a so. inl. om. T
19 autem ABT: enim CK quarta CK 20 eo] et C umbra
obstanti K 21 vel] ve K 24 ut om. CK 25 au. sunt st. T
(non V) 27 stellas] stellis B: stillis K: stella C

ETYMOLOGIARVM LIB. III. lvi-lxvi

DE LVMINE STELLARVM. Stellas non habere proprium LXI
lumen, sed a sole inluminari dicuntur, sicut et luna.

DE STELLARVM SITV. Stellae immobiles sunt et cum caelo LXII
fixae perpetuo motu feruntur, neque cadunt per diem, sed solis
5 splendore obscurantur.

DE STELLARVM CVRSV. Sidera aut feruntur, aut moventur. LXIII
Feruntur, quae caelo fixa sunt et cum caelo volvuntur. Moven-
turo vero quaedam [sicut] planetae, id est erraticae, quae cursus suos
vagos certa tamen definitione conficiunt.

10 DE VARIO CVRSV STELLARVM. Stellae pro eo, quod per LXIV
diversos orbis caelestium planetarum feruntur, quaedam cele-
rius exortae serius occidunt: quaedam tardius exortae citius
ad occasum perveniunt: aliae pariter oriuntur et non simul
occidunt: omnes autem suo tempore ad cursum proprium re-
15 vertuntur.

DE STELLARVM INTERVALLIS. Stellae inter se diversis inter- LXV
vallis distant a terra, propterea dispari claritate magis minusve
nostris oculis apparent. Nam multae maiores sunt his quas
videmus conspicuas, sed longius positae parvae videntur a nobis.

20 DE CIRCVLARI NVMERO STELLARVM. Numerus circularis LXVI
stellarum est, per quod cognosci dicitur in quanto tempore
circulum suum unaquaque stella percurrat, sive per longitu-
dinem, sive per latitudinem. Nam Luna totannis fertur explere 2
circulum suum, Mercurius annis xx, Lucifer annis ix, Sol annis
25 XIX, Vesper [annis] xv, Phaethon annis xii, Saturnus [annis]
xxx. Quibus peractis ad reversionem circuli sui isdem signis
et partibus revertuntur. Quaedam sidera radiis solis praepedita 3
anomala fiunt, aut retrograda, aut stationaria, iuxta quod et
poeta meminit dicens (Lucan. 10, 201):

4 feriuntur T 8 sicut T: s (i.e. sunt) B: om. CK: fort. scilicet
terradyce K 9 vagos om. T c. t.] certamen B¹: certam C¹
conficiuntur B 10 que C¹ per om. T 12 cito CK (non A)
13 alia CK 17 a terra om. C¹K (non A) minusve] minus suae C¹
19 positas (corr. -ta) minores vid. C 21 est om. C¹K per quod B:
per quid T: per quem CHK cognosci dicitur BHT: cognoscitur
(-nus-) CK 22 seu . . . seu CK 23 totannis] quotannis B²: octo
an. dell. 25 annis hab. CK: om. BT Phaethontis (ferre) codd.
saturni CK annis hab. KT: om. BC 28 aut . . . aut] ad . . . ad C¹

ISIDORI

Sol tempora dividit aevi :

mutat nocte diem, radiisque potentibus astra

ire vetat, cursusque vagos ratione moratur.

- LXVII DE STELLIS PLANETIS. Quaedam stellae ideo planetae dicuntur, id est errantes, quia per totum mundum vario motu 5 discurrunt. Vnde pro eo, quod errant, retrograda dicuntur, vel anomala efficiuntur, id est, quando particulas addunt et detrahunt. Ceterum quando tantum detrahunt, retrograda dicuntur ; stationem autem faciunt, quando stant.
- LXVIII DE PRAECEDENTIA ET ANTEGRADATIONE STELLARVM. Prae- 10 cedentia vel antegradatio stellarum est, dum stella motum suum agere videtur, et aliquid praeter consuetudinem praecedit.
- LXIX DE REMOTIONE VEL RETROGRADATIONE STELLARVM. Remotio vel retrogradatio stellarum est, in quo stella, dum motum suum agat, simul et retrorsum moveri videtur. 15
- LXX DE STATV STELLARVM. Status stellarum est, qua dum stella semper movetur, tamen in aliquibus locis stare videntur.
- LXXI DE NOMINIBVS STELLARVM, QVIBVS EX CAVSIS NOMINA ACCEPERVNT. Sol appellatus eo quod solus appareat, obscuratis 2 fulgore suo cunctis sideribus. Luna dicta quasi Lucina, ablata 20 media syllaba. De qua Vergilius (Ecl. 4, 10) :

Casta fave Lucina.

Sumpsit autem nomen per derivationem a solis luce, eo quod 3 ab eo lumen accipiat, acceptum reddat. Stellae dictae a stando, quia fixae stant semper in caelo nec cadunt. Nam quod 25 videmus [e] caelo stellas quasi labi, non sunt stellae, sed igniculi ab aethere lapsi ; qui fiunt, dum ventus altiora petens aethereum

1 dividit . . . diem *om.* C¹KM 2 noctem diem *T*: noctem *B*
5 motu *BT*: modo *CK* 6 retr. dic.] retrogradantur *BT*: retrograta
dicunt *K* 7 anomalae *C* 8 retrogra *C* 9 rationem *C*¹ autem *om.*
C¹*K* (*non A*) 11 motum *BT*: cursum *CK* suum *K*: consuetum
T: suum consuetum *BC* 12 videatur *C*¹ 14 stellarum *om.* *CK*
dum *om.* *T* modum *BC* 15 agit *B* 16 qua *T*: qui *K*: quae *C*¹:
quia *B* 17 stellas *K* movetur (*mob-*) *BT*: moveri (*mob-*) videtur
C¹*K* videtur *B* 19 eo] et *T* 24 ab ipso lu. *K* (*non A*)
acceptum reddat *om.* *K* (*non A*) 25 quia *ABT*: quod *K*: eo quod *C*
stant *ABT*: sint *CK* 26 e (ae) *hab.* *BT*: *om.* *ACK* 27 aethere]
vestere *C*¹ ventus *om.* *K* (*non A*)

ignem secum trahit, qui tractu suo imitatur stellas cadentes. Nam stellae cadere non possunt : immobiles enim, ut praedictum est, sunt, et cum caelo fixae feruntur. Sidera dicta, quod ea 4 navigantes considerando dirigunt ad cursum consilium, ne fallacibus undis aut ventis alibi deducantur. Quaedam autem stellae idcirco signa dicuntur, quia ea nautae observant in gubernandis remigiis, contemplantes aciem fulgoremque eorum, quibus rebus status caeli futurus ostenditur. Sed et omnes homines ea 5 intendunt ad praevidendas aeris qualitates per aestatem et hiemem vernalemque temperiem. Ortu enim vel occasu suo certis stationibus temporum qualitatem significant. Signorum 6 primus Arcton, qui in axe fixus septem stellis in se revolutis rotatur. Nomen est Graecum, quod Latine dicitur ursa ; quae quia in modum plaustrum vertitur, nostri eam Septentrionem dixerunt. Triones enim proprie sunt boves aratorii, dicti eo quod 7 terram terant, quasi teriones. Septentriones autem non occidere axis vicinitas facit, quia in eo sunt. Arctophylax dictus, quod 8 Arcton, id est Helicem Vrsam, sequitur. Eundem et Booten dixerunt, eo quod plastro haeret : signum multis spectabile 9 stellis, inter quas Arcturus est. Arcturus sidus est post caudam maioris ursae posita in signo Bootae. Vnde Arcturus dictus est, quasi ἄρκτου οὐρά, quia Bootis praecordiis conlocata est. Oritur autem autumnali tempore. Orion austro ante Tauri 10 vestigia fulget, et dictus Orion ab urina, id est ab inundatione

1 secum ignem *K* (*non A*) tactu *K* (*non A*) suo imitatur] solvitur
K : suo solvitur *C*¹ (*non A*) 2 stillae cad. *K* sunt ut pr. est *T* :
 ut praediximus sunt *K* (*non A*) 3 cum *om.* *CK* (*non A*) nav. ea
CK (*non A*) 4 cons. iter dirigunt *KC* (-gant) 7 earum *K* 8 ost.
 fut. *CK* (*non A*) et *om.* *CK* 9 praevidendum *K* : praevidas *C*¹
 qualitatem *K* qu. significant prestantem et iemen vern. *T* 10 vernali-
 que temperiae *K* suo vel occ. *CK* 11 qualitate *K* : -tes *B* 12 axem
 fixas *K* fort. -tus 13 quae *C*¹ quae quia *ABT* : quique *K* : quac-
 que *C*¹ 14 nostri] nomini *C*¹ 15 arctorii *C*¹ : arcturi *K* (*non A*)
 17 vicinitate *C*¹ dictus *BT*² : dicitur *T*¹ : dicitur *CK* 18 lincem
*C*¹ *K* eundem] unde *T* : eadem *C*¹ 19 plaustris *K* haberet *C*¹ *K*
 pectabiles *C*¹ 20 inter] in *C*¹ Arcturus (*alt.*) *om.* *C*¹ *K* situs *C*¹
 21 unde et arct. *CK* dictus est *T* : dicta est *AB* : dicitur *CK* 22 pr.
 socia conl. *K* 23 au. arcturus au. *AB* austro scripsi : austrum *C*¹ :
 austru *K* : austri *BT* : astrum *dett.* 24 inivatione *C*¹

ISIDORI

aquarum. Tempore enim hiemis obortus mare et terras aquis
 11 ac tempestatibus turbat. Hunc Latini Iugulam vocant, quod
 sit armatus, ut gladius, et stellarum luce terribilis atque claris-
 simus; in quo si haec fulgent omnia, serenitas portenditur, si
 12 obscuratur his acies, tempestas cernitur imminere. Hyades 5
 dictae ἀπὸ τοῦ ὕειν, id est a suco et pluviis. Nam pluviae Graecae
 ὑετός dicitur. Ortu quippe suo efficiunt pluvias. Vnde et eas
 Latini suculas appellaverunt, quia, quando nascuntur, pluviarum
 signa monstrantur. De quibus Vergilius (Aen. 1, 744):

Arcturum pluviasque Hyadas.

10

Sunt autem septem in fronte Tauri, et oriuntur tempore vernali.

13 Pliades a pluralitate dictae, quia pluralitatem Graeci ἀπὸ τοῦ
 πλείστον appellant. Sunt enim stellae septem ante genua Tauri;
 ex quibus sex videntur, nam latet una. Has Latini Vergilias
 dicunt a temporis significatione, quod est ver, quando exo- 15
 riuntur. Nam occasu suo hiemem, ortu aestatem, primaeque
 14 navigationis tempus ostendunt. Canicula stella, quae et Sirius
 dicitur, aestivis mensibus in medio centro caeli est: et dum sol
 ad eam ascenderit, coniuncta cum sole duplicatur calor ipsius,
 et dissolvuntur corpora et vaporantur. Vnde et ex ipsa stella 20
 dies caniculares dicuntur, quando et molestae sunt purgationes.
 15 Canis autem vocatur propter quod corpora morbo afficiat, vel
 propter flammae candorem, quod eiusmodi sit ut prae ceteris
 lucere videatur. Itaque quo magis eam cognoscerent, Sirion
 16 appellasse. Cometes stella est dicta eo quod comas luminis ex 25
 se fundat. Quod genus sideris quando apparuerit, aut pesti-
 17 lentiam, aut famem, aut bella significat. Cometae autem Latine

1 abortus C¹ aquasque temp. K: aquasquettemp. C¹ 4 haec
 fulgeant B: effulgent T serena CK si obsc. his BT: obscuratis
 his C¹K 5 tempestate C¹: tempestatis T² 6 ἀπὸ τοῦ ὕειν om.
 C¹K et a pl. CK nam pluvia K 7 dicitur KT: dicuntur BC
 8 suculas T pluvia sig. C¹ 12 a] ad K quia] qua T app.
 d. τ. π. CK 13 ianuam C¹K 15 quod est quando C¹: quod vere B
 oriuntur CK 16 que om. C¹K 17 st. est quae K 18 caeli est]
 celesti T dum] cum K 19 conscenderit C calore B 20 ex
 om. T 21 dicitur C¹: om. T 22 mor. cor. CK (non A) vel CK:
 sive B: aut T: Sirius Arev. 23 quod eiusmodi sit BT: quod eiusmodi
 A: quem emittit CK 24 eam] et C¹ 25 dicta om. CK (non A)

crinitae appellantur, quia in modum crinium flammam spargunt ;
 quas Stoici dicunt esse ultra triginta, quarum nomina et effectus
 quidam Astrologi scripserunt. Lucifer dictus eo quod inter **18**
 omnia sidera plus lucem ferat ; est autem unus ex planetis.
5 Hic proprie et iubar dicitur eo quod iubas lucis effundat, sed
 et splendor solis ac lunae et stellarum iubar vocatur, quod in mo-
 dum iubae radii ipsorum extendantur. Vesperus stella [est] occi- **19**
 dentalis, quam cognominatam perhibent ab Hespero Hispaniae
 rege. Est autem et ipsa ex quinque stellis planetis, noctem du-
10 cens et solem sequens. Fertur autem quod haec stella oriens luci-
 ferum, occidens vesperum facit. De qua Statius (Theb. 6, 241):

Et alterno dependitur unus in ortu.

Planetae stellae sunt quae non sunt fixae in caelo, ut reliquae, **20**
 sed in aere feruntur. Dictaè autem planetae ἀπὸ τῆς πλάνης, id
15 est ab errore. Nam interdum in austrum, interdum in septen-
 trionem, plerumque contra mundum, nonnumquam cum mundo
 feruntur. Quarum nomina Graeca sunt Phaethon, Phaenon,
 Pyrion, Hesperus, Stilbon. Has Romani nominibus deorum **21**
 suorum, id est Iovis, Saturni, Martis, Veneris, atque Mercurii
20 sacrauerunt. Decepti enim et decipere volentes in eorum adula-
 tionem, qui sibi aliquid secundum amorem praestitissent, sidera
 ostendebant in caelo, dicentes quod Iovis esset illud sidus et
 illud Mercurii : et concepta est opinio vanitatis. Hanc opinio-
 nem erroris diabolus confirmavit, Christus evertit. Iam vero **22**
25 illa, quae ab ipsis gentilibus signa dicuntur, in quibus et animan-
 tium imago de stellis formatur, ut Arcton, [ut] Aries, Taurus,
 Libra et huiusmodi alia ; hi, qui sidera perviderunt, in nume-

2 et om. T 3 quidem K 4 lucem ferat ABT: lucis habeat K:
 lucis habet C est . . . proprie om. CK (non A) 5 et (prim.) om.
 B (non A) effundit B¹ 6 vocantur BT in om. C¹K 7 iubar T
 extenduntur B est hab. CK ; om. BT 8 ab espere C¹ : ave-
 sperae K : avespero BT 9 autem BT : om. C¹ : enim K 10 solem]
 noctem T haec om. T 11 de quo K 12 -perd- B : -prend- Stat.
 15 in aus. . . ple. om. C¹ 17 phenonta BCT : fenonta K 18 phiriona
 BCT : firiona K nom.] in omnibus C¹ 19 atque BT : et CK
 21 sibi] in T secus C¹ 22 quod om. T 23 unitatis C¹ hanc] ac T
 24 formavit K : formabit C¹ 26 ut hab. BT : om. CK 27 eius
 modi T praeviderunt K

ISIDORI

rum stellarum speciem corporis superstitiosa vanitate permoti
 finxerunt, ex causis quibusdam deorum suorum et imagines
 23 et nomina conformantes. Nam Arietem primum signum, cui,
 ut Librae, mediam mundi lineam tradunt, propter Ammonem
 Iovem ideo vocaverunt, in cuius capite, qui simulacra faciunt, 5
 24 arietis cornua fingunt. Quod signum gentiles ideo inter signa
 primum constituerunt, quia in Martio mense, qui est anni prin-
 cipium, solem in eo signo cursum suum agere dicunt. Sed et
 Taurum inter sidera conlocant, et ipsum in honorem Iovis, eo
 quod in bovem sit fabulose conversus, quando Europam trans- 10
 25 vexit. Castorem quoque et Pollucem post mortem inter notis-
 26 sima sidera constituere: quod signum Gemini dicunt. Cancrum
 quoque inde dixerunt, eo quod cum ad id signum mense Iunio
 sol venerit, retrograditur in modum cancri, brevioresque dies
 facit. Hoc enim animal incertam habet primam partem, deni- 15
 que ad utramque partem gressum dirigit, ita ut prior pars sit
 27 posterior et posterior prior. Leonem in Graecia ingentem Her-
 cules occidit, et propter virtutem suam hunc inter duodecim
 signa constituit. Hoc signum sol cum adtigerit, nimium calorem
 28 mundo reddit, et annuos flatus Etesias facit. Virginis etiam 20
 signum idcirco intra astra conlocaverunt, propter quod isdem
 diebus, in quibus per eum sol decurrit, terra exusta solis ardore
 29 nihil pariat. Est enim hoc tempus canicularium dierum. Libram
 autem vocaverunt ab aequalitate mensis ipsius, quia VIII kal.
 Octobres sol per illud signum currens aequinoctium facit. Vnde 25
 et Lucanus (4, 58):

Ad iustae pondera librae.

2 ex] et C ¹ K	deorum suorum suorum imagines T	3 confirman-
tes T	sig. iobi cui T	4 ut lib. BC: et lib. KT
pr. amonem	4	pr. amonem
iohis C ¹ : proptere amore is K	8 solem om. C ¹ K	signum T:
om. B suum om. T	dicuntur T	10 qu. et europ. T
12 consti-	13 inde om. B	cum ad id (K:)
stituerunt BT	geminum C ¹ K	15 hoc]
ad eum BT	iulio sol dum ve. T	14 breviterque C ¹ K
hi C ¹	16 dirigit C ¹	18 hunc] inc T
20 annos K: annus	21 hisdem BCT: his K	22 exausta K:
C ¹ et vestias C ¹	24 qui ab C ¹ K	25 sol per] super T
exhausta B	27 pondere T	currens
signum aequinoctii C ¹ K (non A)		

Scorpium quoque et Sagittarium propter fulgura mensis ipsius 30
 appellaverunt. Sagittarius vir equinis cruribus deformatus, cuius
 sagittam et arcum adiungunt, ut ex eo mensis ipsius fulmina
 demonstrarentur. Vnde et sagittarius est vocatus. Capricorni 31
 5 figuram ideo inter sidera finxerunt, propter capr[e]am Iovis nutri-
 cem; cuius posteriorem partem corporis in effigiem piscis ideo
 formaverunt, ut pluvias eiusdem temporis designarent, quas
 solet idem mensis plerumque in extremis habere. Porro Aqua 32
 rium et Piscem ab imbris temporum vocaverunt, quod hieme,
 10 quando in his signis sol vehitur, maiores pluviae profunduntur.
 Et miranda dementia gentilium, qui non solum pisces, sed
 etiam arietes et hircos et tauros, ursas et canes et cancos et
 scorpiones in caelum transtulerunt. Nam et aquilam et cignum
 propter Iovis fabulas inter caeli astra eius memoriae causa
 15 conlocaverunt. Perseum quoque et uxorem eius Andromedam, 33
 posteaquam sunt mortui, in caelum receptos esse crediderunt;
 ita ut imagines eorum stellis designarent, eorumque appellare
 nominibus non erubescerent. Aurigam etiam Erichonium in 34
 caeli astra conlocaverunt, propter quod vidissent eum primum
 20 quadrigas iunxisse. Mirati sunt enim ingenium eius ad imita-
 tionem Solis accessisse, et propter hoc nomen eius post mortem
 inter sidera posuerunt. Sic Callisto, Lycaonis regis filia, dum 35
 a Iove compressa et fabulose a Iunone in ursae fuisset speciem
 versa, quae Graece ἀρκτος appellatur, post interfectionem ipsius
 25 nomen eius Iovis cum filio in stellis Septentrionalibus transtulit,
 eamque Arcton, filium autem eius Arctophylax appellavit. Sic 36

1 Scorpium *T* prae fulgore *C¹K* (*non A*) ipsum *T* 2 defor-
 matur *CK*: formatus *T* 3 adiungunt] decurrunt *T* 4 ipsius *om.*
C¹K (*non A*) fulmine *C¹* 4 demonstrantur *AB* 5 fixerunt *C*
 6 figiem *T* 7 deformaverunt *C* temporibus *C¹* quem so. isdem
 (hi-) *C¹K* 8 in *om.* *C¹K* 9 pisces *C* yema *T* 10 in hisdem
 signis *T*: insignis *A* sol vehitur *A*: sol vertitur *BDHT*: sol veitur
corr. solvitur *K*: solvitur *C¹* perfunduntur *C¹* 13 nam aq. *CK*
 14 lo. pr. *C* (*non DH*) *K* ei. mem. cau. *om.* *C¹K* (*non A*) 15 locaverunt
C¹ Perseum] per eum *T* 16 postquam *C¹K* 17 eorum appellarent
C¹ 19 conlocarent *C¹K* 20 quadricam *K* ad] ut aut *C¹*
 23 comprehessa *T* fabulose *om.* *C¹* arse *C¹* fu. sp. ver.
ABT: sp. fu. versam (-sa) *CK* 24 gr. arcton dicitur *C¹K* 25 eius
om. *C¹K* 26 arct. fil. au. eius *om.* *T* filio *C¹*

- Lyra pro Mercurio in caelum locata ; sic Centaurus Chiron, propter quod nutrierit Aesculapium et Achillem, inter astra
 37 dinumeratus est. Sed quolibet modo superstitionis haec ab hominibus nuncupentur, sunt tamen sidera quae Deus in mundi principio condidit, ac certo motu distinguere tempora ordinavit. 5
 38 Horum igitur signorum observationes, vel geneses, vel cetera superstitiosa, quae se ad cognitionem siderum coniungunt, id est ad notitiam fatorum, et fidei nostrae sine dubitatione contraria sunt, sic ignorari debent a Christianis, ut nec scripta esse
 39 videantur. Sed nonnulli siderum pulcritudine et claritate per- 10 lecti in lapsus stellarum caecatis mentibus conruerunt, ita ut per subputationes noxias, quae mathesis dicitur, eventus rerum praescire posse conentur : quos non solum Christianae religionis doctores, sed etiam gentilium Plato, Aristoteles, atque alii rerum veritate conmoti concordi sententia damnauerunt, dicentes con- 15
 40 fusionem rerum potius de tali persuasione generari. Nam sicut genus humanum ad varios actus nascendi necessitate premerentur, cur aut laudem mereantur boni aut mali legum percipiant ultionem ? Et quamvis ipsi non fuerint caelesti sapientiae dediti, veritatis tamen testimonio errores eorum merito percu- 20
 41 lerunt. Ordo autem iste septem saecularium disciplinarum ideo a Philosophis usque ad astra perductus est, scilicet ut animos saeculari sapientia implicatos a terrenis rebus abducerent, et in superna contemplatione conlocarent.

1 pro] post C¹ 2 inter] in K 3 quodlibet T 4 nuncupantur ACK 5 ac certo motu ABT: hec (haec C¹) ergo motu (-ta C¹) certo C¹K tempore C¹ 6 geneses ABT: geneses C¹: genera K vel ce. sup.] vel ceteras res superstitiosas C¹: et etas (cetas m. 2) res supraestitiosas K 7 se om. C¹ cognitionem] coiunctionem K: iunctionem C¹ 9 debet K a om. T nec] ne K 11 lapsu BK: laudem C cecati T 12 per om. C¹K dicuntur K eventum CK 13 nescire T: praecipere C conantur C¹ 14 aristotelesque (-lique K) CK 15 varietate T concordi] cordis C¹ 16 sicut] si C² (non DH): sicut dicunt T (?pro si, ut dicunt) 17 genus (gens C¹) hominum CK var. hiactos T premitur T: promoverentur (-mob-) C¹K 18 cur autem C¹ percipiunt T 22 perductus est] pervenit T 23 adducerent T: abduceret BC: abducatur K 24 conlocaret ABC: attollat K Phill. 1831

LIBER IV

DE MEDICINA

DE MEDICINA. Medicina est quae corporis vel tuetur vel I
restaurat salutem: cuius materia versatur in morbis et vulne-
ribus. Ad hanc itaque pertinent non ea tantum quae ars eorum 2
exhibet, qui proprie Medici nominantur, sed etiam cibus et
5 potus, tegmen et tegumen. Defensio denique omnis atque
munitio, qua [sanum] nostrum corpus adversus externos ictus
casusque servatur.

DE NOMINE EIVS. Nomen autem Medicinae a modo, 11
id est temperamento, inpositum aestimatur, ut non satis, sed
10 paulatim adhibeatur. Nam in multo contristatur natura, medio-
criter autem gaudet. Vnde et qui pigmenta et antidota satis
vel assidue biberint, vexantur. Inmoderatio enim omnis non
salutem, sed periculum affert.

DE INVENTORIBVS MEDICINAE. Medicinae autem artis 111
15 auctor ac repertor apud Graecós perhibetur Apollo. Hanc
filius eius Aesculapius laude vel opere ampliavit. Sed postquam 2
fulminis ictu Aesculapius interiit, interdicta fertur medendi cura;
et ars simul cum auctore defecit, latuitque per annos pene
quingentos usque ad tempus Artaxerxis regis Persarum. Tunc
20 eam revocavit in lucem Hippocrates Asclepio patre genitus in
insula Coo.

DE TRIBVS HAERESIBVS MEDICORVM. Hi itaque tres viri IV
totidem haereses invenerunt. Prima Methodica inventa est ab
Apolline, quae remedia sectatur et carmina. Secunda Empirica,

1 quae] vel *K* 2 moribus *C*¹ (*non DH*) vulnera *BCDT* (*non H*)
fort. in morbos et vulnera 5 tegmen et tegumen *T*: tigem et
tegumen *K*: tegmen et *H* (*non D*) 6 monitio (-cio) *HK* q. sanum
corpus nostrum *C*: q. nostrorum corpus *B*: q. sanum corpus *K*: q. no-
strum corpus *TD* *Vercellensis* 202: quantum corpus *H* 7 cursusque *K*
servetur *T* 9 est a temp. *C* ut... adhib. *om.* *T*¹ 10 in multum
BC natura *om.* *K* mediocri *B*¹ 13 effert *K* 15 ac repertor
repp.) *BCDHT*: aut inventor *K* hac *C*¹: ac *T* 18 pene *om.* *T*:
fere Vercellensis 202

id est experientissima, inventa est ab Aesculapio, quae non
 indiciorum signis, sed solis constat experimentis. Tertia Logica,
 2 id est rationalis, inventa ab Hippocrate. Iste enim discussis
 aetatum, regionum, vel aegritudinum qualitatibus, artis curam
 rationabiliter perscrutatus est, infirmitatum per quam causas 5
 ratione adhibita perscrutetur, [curam rationabiliter perscrutatus
 est]. Empirici enim experientiam solum sectantur: Logici ex-
 perientiae rationem adiungunt: Methodici nec elementorum
 rationem observant, nec tempora, nec aetates, nec causas, sed
 solas morborum substantias. 10

V DE QUATTUOR HUMORIBVS CORPORIS. Sanitas est integritas
 corporis et temperantia naturae ex calido et humido, quod est
 2 sanguis; unde et sanitas dicta est, quasi sanguinis status. Morbi
 generali vocabulo omnes passiones corporis continentur; quod
 inde veteres morbum nominaverunt, ut ipsa appellatione mortis 15
 vim, quae ex eo nascitur, demonstrarent. Inter sanitatem autem
 et morbum media est curatio, quae nisi morbo congruat, non
 3 perducit ad sanitatem. Morbi omnes ex quattuor nascuntur
 humoribus, id est ex sanguine et felle, melancholia et phlegmate.
 [Ex ipsis enim reguntur sani, ex ipsis laeduntur infirmi. Dum 20
 enim amplius extra cursum naturae creverint, aegritudines
 faciunt.] Sicut autem quattuor sunt elementa, sic et quattuor
 humores, et unusquisque humor suum elementum imitatur:
 sanguis aerem, cholera ignem, melancholia terram, phlegma
 aquam. Et sunt quattuor humores, sicut quattuor elementa, 25
 4 quae conservant corpora nostra. Sanguis ex Graeca etymologia
 vocabulum sumpsit, quod vegetetur et sustentetur et vivat.
 Choleram Graeci vocaverunt, quod unius diei spatio terminetur;
 unde et cholera, id est fellicula, nominata est, hoc est, fellis

1 experientissima *BDHK*: experimentis simul *T* 3 His etenim *T*
 4 regionum *om. K* qualitatibus *om. K* 5 prescrutatus *TUC*¹
 infirm. . . . perscr. est *om. BCDH* inf. p. q. c. *TUV*: p. q. c. inf. *K*
 6 prescrutetur *TU* curam rationabiliter prescrutatus est *hab. UV*:
om. KT (a n. l.) 9 nec causas *om. T* (sed solas *in ras.*) 14 quod]
 quo *Schwarz* 16 quae] quod *K* 20 ex ipsis . . . faciunt (*ex § 7*) *hab.*
BCDH: *om. KMTU* sa. et ex *C* 22 sic quat. *T* 25 et sunt] haec
 sunt *C* hum. sic. quat. *om. C* 27 qui viget et sustinet *K* 28 col.
 enim gr. *T* 29 hoc est] hec *K*

effusio. Graeci enim fel *χολήν* dicunt. Melancholia dicta eo 5
 quod sit ex nigri sanguinis faece admixta abundantia fellis.
 Graeci enim *μέλαν* nigrum vocant, fel autem *χολήν* appellant.
 Sanguis Latine vocatus quod suavis sit, unde et homines, quibus 6
 5 dominatur sanguis, dulces et blandi sunt. Phlegma: autem dixe- 7
 runt quod sit frigida. Graeci enim rigorem *φλεγμονήν* appellant.
 Ex his quattuor humoribus reguntur sani, ex ipsis laeduntur
 infirmi. Dum enim amplius extra cursum naturae creverint,
 aegritudines faciunt. Ex sanguine autem et felle acutae passio-
 10 nes nascuntur, quas Graeci *ὀξεία* vocant. Ex phlegmate vero et
 melancholia veteres causae procedunt, quas Graeci *χρόνια* dicunt.

DE ACUTIS MORBIS. *Ὀξεία* est acutus morbus qui aut cito vi
 transit aut celerius interficit, ut pleurisis, phrenesis. *Ὀξύ* enim
 acutum apud Graecos et velocem significat. *Χρόνια* est prolixus
 15 corporis morbus qui multis temporibus remoratur, ut podagra,
 pthisis. *Χρόνος* enim apud Graecos tempus dicitur. Quaedam
 autem passiones ex propriis causis nomen acceperunt. Febris 2
 a fervore dicta; est enim abundantia caloris. Frenesis appel- 3
 lata sive ab impedimento mentis; Graeci enim mentem *φρένας*
 20 vocant; seu quod dentibus infrendant. Nam frendere est
 dentes concutere. Est autem perturbatio cum exagitatione et
 dementia ex cholericis vi effecta. Cardia(ca) vocabulum a corde 4
 sumpsit, dum ex aliquo timore aut dolore afficitur. Cor enim
 Graeci *καρδίαν* vocant. Est enim cordis passio cum formidabili
 25 metu. Lethargia a somno vocata. Est enim oppressio cerebri 5
 cum oblivione et somno iugi, veluti stertentis. Synanchis a con- 6
 tinentia spiritus et praefocatione dicta. Graeci enim *συνάγγχειν*
 continere dicunt. Qui enim hoc vitio laborant, dolore faucium
 praefocantur. Fleumon est fervor stomachi cum extensione 7

2 adm. et habund. K 4 vocatus BT: vocatur CK 5 du. ac bl. B
 6 frigorem C 9 autem] enim B 11 veteris ausae B¹ 12 qui] quae K
 15 podagra tisis BCT: podagricis K 16 post dicitur seq. § 7 in BCDH
 18 app. ab inp. K 19 gr. enim men. KT: quia gr. men. BC 22 Cardian
 K 23 dum BCT: cum K 27 *συνάγγχειν*] *sinancis* (-nac-) *codd.*:
συνέχειν Cacl. Aureliani edd. § 7 et post dicitur (§ 1) et hoc loco in BCDH,
sed priore loco ita Fleumon est 'om. H) inquietum (qu. D) cum rubore
 (ro- DH) et dolore et tensione (-nt- H) et duritia et vastitate. Nam cum
 coeperit fieri fleumone et inquietudo febris consequitur. Vnde... accepit

ISIDORI

atque dolore [sive φλεγμονή est inquietudo cum rubore et dolore
 et tensione et duritia et vastitate]. Quae cum coeperit fieri, et
 febris consequitur. Vnde et dicta est φλεγμονή, ἀπό φλέγει,
 id est inflammans. Sic enim sentitur et inde nomen accepit.

8 Pleurisis est dolor lateris acutus cum febre et sputo sanguino- 5
 lento. Latus enim Graece πλευρά dicitur, unde [et] pleuritica
 9 passio nomen accepit. Peripleumonia est pulmonis vitium cum
 dolore vehementi et suspirio. Graeci enim pulmonem πλεύμονα
 10 vocant, unde et aegritudo dicta est. Apoplexia est subita effusio
 sanguinis, qua suffocati intereunt. Dicta autem apoplexia, quod 10
 ex letali percussu repentinus casus fiat. Graeci enim percus-
 11 sionem ἀπόπληξιν vocant. Spasmus Latine contractio subita
 partium aut nervorum cum dolore vehementi. Quam passionem
 a corde nominatam dixerunt, qui in nobis principatum vigoris
 habet. Fit autem duobus modis, aut ex repletionem, aut ex 15
 12 inanitione. Tetanus maior est contractio nervorum a cervice
 13 ad dorsum. Telum lateris dolor est. Dictum autem ita a
 14 medicis, quod dolore corpus transverberet, quasi gladius. Ileos
 dolor intestinarum: Vnde et ilia dicta sunt. Graece enim
 ἴλιος† obvolvere dicitur, quod se intestinae prae dolore in- 20
 volvunt. Hi et turminosi dicuntur, ab intestinarum tormento.

15 Ὑδροφοβία, id est aquae metus. Graeci enim ὕδωρ aquam,
 φόβον timorem dicunt, unde et Latini hunc morbum ab aquae
 metu lymphaticum vocant. Fit autem [aut] ex canis rabidi
 morsu, aut ex aeris spuma in terra proiecta, quam si homo 25
 vel bestia tetigerit, aut dementia repletur aut in rabiem vertitur.

16 Carbunculus dictus, quod in ortu suo rubens sit, ut ignis, postea
 17 niger, ut carbo extinctus. Pestilentia est contagium, quod dum

1 sive . . . vast. om. codd. (cf. supra) 3 φλέγει] flegi CKT: fleci B
 5 Fleoresis K: Fleoris M 6 et hab. BK: om. CTU pleurica K
 7 accipit C 10 qua] quia TC¹ 14 qui CK: quia B: que T
 15 au. ex du. B mo. et repl. C¹ 16 a om. T 18 Yleos BC:
 Hyleos T: Ilius K 19 enim om. B 20 ilea subvolvere K: ειλύειν
 obv. Otto: ειλύειν obv. Aron.: ειλίσσειν obv. alii 22 ὕδωρ] ydro (idro)
 CKT 23 φόβον] fobis KT: fobi B: fobin C unde . . . vocant om.
 T (non V) ob aque motum B 24 aut hab. BC: om. KT 25 fuma K
 28 et tinctus T

unum adprehenderit, celeriter ad plures transit. Gignitur enim ex corrupto aere, et in visceribus penetrando innitur. Hoc etsi plerumque per aerias potestates fiat, tamen sine arbitrio omnipotentis Dei omnino non fit. Dicta autem pestilentia, quasi 18
5 pastulentia, quod veluti incendium depascat, ut (Virg. Aen. 5, 683):

Toto descendit corpore pestis.

Idem et contagium a contingendo, quia quemquem tetigerit, polluit. Ipsa et inguina ab inguinum percussione. Eadem et 19
10 lues a labe et luctu vocata, quae tanto acuta est ut non habeat spatium temporis quo aut vita speretur aut mors, sed repentinus languor simul cum morte venit.

DE CHRONICIS MORBIS. Chronia est prolixus morbus qui VII
multis temporibus remoratur, ut podagra, pthisis. *Χρόνος* enim
15 apud Graecos tempus dicitur. Cephalaea ex causa vocabulum 2
habet. Capitis enim passio est, et Graeci caput *κεφαλήν* vocant. Scothomia ab accidenti nomen sumpsit, quod repentinus tenebras 3
ingerat oculis cum vertigine capitis. Vertigo autem est quotienscumque ventus consurgit, et terram in circuitum mittit.
20 Sic et in vertice hominis arteriae et venae ventositatem ex 4
resoluta humectatione gignunt, et in oculis gyrum faciunt. Vnde et vertigo nuncupata est. Epilemsia vocabulum sumpsit, 5
quod mentem adpendens pariter etiam corpus possideat. Graeci enim adpensionem *ἐπιληψίαν* appellant. Fit autem ex melan-
25 cholico humore, quotiens exuberaverit et ad cerebrum conversus fuerit. Haec passio et caduca vocatur, eo quod cadens aeger spasmos patitur. Hos etiam vulgus lunaticos vocant, quod 6
per lunae cursum comitetur eos insidia daemonum. Item et

1 enim *KT*: autem *BC* 4 omnino *om.* *K* non *om.* *C*¹ qu.
postulentia *C*¹: qu. postulantia *B* 8 idem *BT*: ideo *C*¹*K* conti-
nendo *K* quemquem *K*: quemque *CT*: quem *B* 9 ead. lues *B*
10 labe *BCT*: leue *T* tantum *K* 13 Cronica *K* prolixius *T*
14 pod. tisis *BCT*: podagrisis *K* *χρόνος*] cronon *codd.* 16 et . . .
vocant *om.* *K* 17 accedente *K*: accedendo *T* 18 autem *om.* *T*¹
21 gignent *K* 23 adprehendens . . . adprehensionem *del.* 26 pas.
cad. *K* voc.] dicitur *C* 27 patitur *K* 28 insidia *BCD*: insidiae
II: insania *T*: insandia *K* item *CK*: idem *BT*

larvatici. Ipse est et morbus comitialis, id est maior et divinus, quo caduci tenentur. Cui tanta vis est ut homo valens concidat
 7 spumetque. Comitialis autem dictus, quod apud gentiles cum comitorum die cuiquam accidisset, comitia dimittebantur. Erat autem apud Romanos comitorum dies sollennis in kalendis 5
 8 Ianuarii. Mania ab insania vel furore vocata. Nam Graecorum vetustas furorem *μανικὴν* appellabant, sive ab iniquitate, quam Graeci †manie† vocaverunt, sive a divinatione, quia divinare
 9 Graece *μανεῖν* dicitur. Melancholia dicta est a nigro felle. Graeci enim nigrum *μέλαν* vocant, fei autem *χολήν* appellant. 10
 Epilemsia autem in phantasia fit; melancholia in ratione; 10
 mania in memoria. Typi sunt frigidae febres, qui abusive tipi appellantur ab herba quae in aqua nascitur. Latine forma atque status dicitur. Est enim accessionum vel recessionum revolutio
 11 per statuta temporum intervalla. Reuma Graece, Latine eruptio 15
 sive fluor appellatur. Catarrhus est fluor reumae iugis ex naribus, quae dum ad fauces venerit, *βράγχος* vocatur; dum ad thoracem
 12 vel pulmonem, *πτύσις* dicitur. Coryza est quotiens infusio capitis in ossa venerit narium, et provocationem fecerit cum
 13 sternutatione; unde et coryza nomen accepit. Branchos est 20
 praefocatio faucium a frigido humore. Graeci enim guttur *βράγχος* dicunt, circa quem fauces sunt, quas nos corrupte
 14 brancias dicimus. Raucedo amputatio vocis. Haec et arteriasis vocatur, eo quod vocem raucam et clausam reddat ab arteriarum iniuria. Suspirium nomen sumpsit, quia inspirationis difficultas 25
 15 est, quam Graeci *δύσπνοϊαν* dicunt, id est praefocationem. Peripleumonia a pulmonibus nomen accepit. Est enim pulmonis
 16 tumor cum spumarum sanguinearum effusione. Haemoptois

1 barbatici ipse C¹; larvaticipse K; larvatio ipse B; barbatio ipse T
 idem *Arv.* diutinus CT 2 quod T 3 dicitur C 4 accessisset
codd. 5 comitialis K 11 Kal. *Arv.* 6 greci K 7 *μανικὴν Arv.*:
μανίαν Otto (cum Cacl. Aureliani edd.) appellant K ab inanitate
Arv. 9 *αι μανὴν* voc.? 11 inrationale T 12 ma. in me. *om.* T¹
 Typi C: Typi BKT 13 appellabantur BC forme T 18 *πτύσις*
Arv.: *tisis codd. (i. e. φθίσις)* 19 praefocationem *dett. (non DH)* 21 enim]
 autem T 22 qua nos T 23 dicitur C¹ vo. est hanc et TV
 24 ab art. ini. *om.* T 25 spirationis T 26 disuonan (-an!) T: dissonam
 C¹K (B¹ u. l.): disnam *Bern.* 224 vocant K 27 enim *om.* C¹

emissio sanguinis per ora, unde et nomen accepit. *Αίμα* enim sanguis dicitur. Tisis est ulceratio et tumor in pulmonibus, 17 qui in iuuenibus facilius venire solet. *Φθίσις* autem apud Graecos dicta, quod sit consumptio totius corporis. Tussis 18
 5 Graece ab altitudine vocatur, quod a profundo pectoris veniat. Cuius contraria est superior in faucibus, ubi uva titillat. Apo- 19 stoma a collectione nomen accepit. Nam collectiones Graeci apostomas vocant. Enpiis dicta ab apostoma intrinsecus vel 20 in latere vel in stomacho cum dolore et febribus et tussi et 10 abundantibus spumis et purulentis. Hepaticus morbus e 21 iecoris passione nomen accepit. Graeci enim iecur *ἥπαρ* vocant. Lienosis ab splene vocabulum sumpsit. Graeci enim *σπλήν* 22 lien dicunt. Hydropis nomen sumpsit ab aquoso humore cutis. 23 Nam Graeci *ὑδωρ* aquam vocaverunt. Est enim humor subcu- 15 taneus cum inflatione turgente et anhelitu foetido. Nefresis 24 a renum languore nomen accepit. Renes enim Graeci *νεφροὺς* dicunt. Paralesis dicta a corporis impensatione, facta ex multa 25 infrigidatione, aut in toto corpore, aut in parte. Cacexia nomen 26 sumpsit a corporis iniuria [vel habitu]. *Καχεξίαν* enim malam 20 vexationem Graeci vocaverunt. Fit autem haec passio intemperantia aegrotantis, vel curatione mala medicaminis; aut post aegritudinem tarda resumptio. Atrophia nomen accepit a dimi- 27 nutione corporis. Nam Graeci nutrimenti cessationem *ἀτροφίαν* dicunt. Est enim tenuitas corporis ex causis latentibus et 25 paulatim conualescentibus. Sarcia est superfluum carnis incre- 28 mentum, quo ultra modum corpora saginantur. Graeci enim

1 per ora] pectorum *K* accepit] sumpsit *T* emath (-at) *codd.*
 3 *φθίσις*] tisis *codd.* 4 consumptio *KT* 6 superius *K* titillat
BCK: distillat *T* Apostoma *K* 8 apostomas *K*: ἀποστήματα *edd.*
 apostoma *K* vel lat. *K* 9 vel stom. *B* 10 spumis] sputis
Arev. purulentis *T*: putulentis *K* Ipaticus *T*: Υπατικός *BCK*
 11 *ἥπαρ*] ipaten (-em) *codd.* 13 dicunt] vocant *C* 14 nam . . . voc.
om. K *ὑδωρ*] ydros (id-) *BCTU* est enim] nam est *K* 15 inflam-
 matione *K* 16 languore] dolore *K* *νεφροὺς*] nefretin *codd.*
 17 Par. . . . facta *om. K* inpesione *T* 19 iniuria *C¹T*: habitu *K*:
 iniuria vel habitu *BC²*: in. alambitu *D*: in. ambitu *H* 21 cur. male *T*:
 mala curatione *C* 22 egritudinis *C* tarda] danda *K* 24 in-
 tentibus *T* 25 Sarcian *BCK*: Sarcina *T*

ISIDORI

- 29 *carnem σάρκα* vocant. Sciasis vocata a parte corporis, quam vexat. Nam vertebrorum ossa, quorum summitas iliorum initio terminatur, Graeci *ισχία* vocant. Fit autem de phlegma quotiens
- 30 descenderit in recta ossa, et efficitur ibi glutinatio. Podagram Graeci a retentione pedum dicunt nominatam, et a ferali dolore. 5 Siquidem omne, quod inmite fuerit, abusive agreste vocamus.
- 31 Artriticus morbus ab articulorum passione vocabulum sumpsit.
- 32 Cauculus petra est quae in vesica fit, unde et nomen accepit.
- 33 Gignitur autem ex materia phlegmatica. Stranguria dicta est,
- 34 eo quod stringat urinarum difficultatem. Satiriasis iuge desiderium Veneris cum extensione naturalium locorum. Dicta passio
- 35, 36 a Satyris. Diarria iugis ventris cursus sine vomitu. Disinteria est divisio continuationis, id est ulceratio intestini. Dis enim divisio est, intera intestina. Fit autem antecedente fluore, quem
- 37 Graeci *διάρροϊαν* vocant. Lienteria dicta, quod cibum tamquam 15
- 38 per lenia intestinae nullis obstantibus faciat prolabi. Colica passio nomen sumpsit ab intestino, quem Graeci *κῶλον* appellat.
- 39 Ragadiae dicuntur, eo quod fissurae sint rugis collectae circa orificium. Haec et emorroidae a sanguinis fluore dictae. Graeci enim sanguinem *αἷμα* dicunt. 20

VIII DE MORBIS XVI IN SUPERFICIE CORPORIS VIDENTVR. Alopecia est capillorum fluor circumscriptis pilis fulvis, aeris qualitatem habentibus: vocata hoc nomine a similitudine animalis 2 vulpeculae, quam Graeci *ἀλώπεκα* vocant. Parotidae sunt duritiae vel collectiones, quae ex febris aut ex aliquo alio 25 nascuntur in aurium vicinitates, unde et *παρωτίδες* sunt appel-

1 *σάρκα*] sarcian *BT*: sargian *K*: sarcinan *C* 2 verteblorum *C*¹: verteblorum *T* quorum] quam *C*¹ 3 *ισχία*] scia *BC*: socian *T*: ascia *K* 4 *ibi om.* *K* 5 retentione *C* et fer. *C* 7 Artericus *BCT*: Artiticus *K* 8 accepit] sumpsit *T* 10 *eo om.* *K* quo dstringat *C* § 34 *quae hic in familia tertia codicum inserta sunt require ad IX. n. 88* 12 veneris *K* currus *C*¹: fluxus *TV* Dis. div. *K* 13 intestinis *BT* 14 intera *B*: intra *T*: terra *C*¹: enteria *K*: *ἐντερα* *edd.* 15 *dic. est qu.* *K* 16 lenia *BCE**T*: lineam *K* intestinae *BCK*: intestina *T*: intestini *E* obrestantibus *ut vid.* *K* 20 *αἷμα*] emat (-ath) *codd.* 22 circumscriptus *C* fulvis] fulvi falvi *B* 23 animalium *T* 24 *ἀλώπεκα*] alopeciam (-cium *B*, -giam *T*) *codd.* 25 aliquo alio *C*: alio aliquo *K*: aliquid aliud *BE*: aliquid aut *T* 26 vicinitate *K* *παρ.*] parotidas *BCE*: da *T*: -de *K* sunt app.] appellantur *K*

latae. Ὠρα enim Graece auricula dicitur. Lentigo est vestigia 3
 macularum parvula in rotunditatem formata, ab specie lenti-
 culae dicta. Erisipela est quem Latini sacrum ignem appellant, 4
 id est execrandum per antiphrasim. Siquidem in superficie
 5 rubore flammeo cutes rubescunt. Tunc mutuo rubore quasi ab
 igni vicina invaduntur loca, ita ut etiam febris excitetur. Ser- 5
 pedo est rubor cutis cum pustularum extantia, et nomen sumpsit
 a serpendo, eo quod serpiat membra. Inpetigo est sicca 6
 scabies prominens a corpore cum asperitate et rotunditate
 10 formae. Hanc vulgus sarnam appellant. Prurigo vocata est 7
 a perurendo et ardendo. Nyctalmos est passio, quae per diem 8
 visus patentibus oculis denegatur et nocturnis inruentibus tene-
 bris redhibetur, aut versa vice, ut plerique volunt, die redditur,
 nocte negatur. Verrucae aliud sunt: satiriasis aliud. Verru- 9
 15 cae singulatim sunt, satiriasis vero una fortior, et circa ipsam
 plures inveniuntur. Scabies et lepra. Vtraque passio asperitas 10
 cutis cum pruritu et squamatione, sed scabies tenuis asperitas
 et squamatio est. Hinc denique nomen accepit, quae ita veluti
 purgamenta amittat. Nam scabies quasi squamies. Lepra 11
 20 vero asperitas cutis squamosa lepidae herbae similis, unde et
 nomen sumpsit: cuius color nunc in nigredinem vertitur, nunc
 in alborem, nunc in ruborem. In corpore hominis ita lepra
 dinoscitur: si variatim inter sanas cutis partes color diversus
 appareat, aut si ita se ubique diffundat, ut omnia unius coloris
 25 quamvis adulteri faciat. Elefantiacus morbus dicitur ex simili- 12
 tudine elephantis, cuius naturaliter dura pellis et aspera nomen
 morbo in hominibus dedit; quia corporis superficiem similem
 facit elephantorum cuti, sive quia ingens passio est, sicut animal

3 dicte *T* quam *K* 5 rubor flammeus cutes *BD*: ruborem
 flammeus cute *C*¹: rubor flammeus cute *T*: rubor flammam eius cutes *H*
 mutuo] motu *C*¹*K*: moto *C*²*T*: multo *B* 7 stantia *C*¹ 8 serpat
 per membra *C* 10 sarnam *BCET*: sarnam *KM* appellat *EK*
 11 pereundo *B* qua *C* 12 visu *T*: visum *B*: visibus *K* denegat *B*
 13 redibitur (ret-) *C*¹*KT* 14 Ver. alia s. *C* 19 amittit *K*:
 admittat *BT* scamies (-ani-) *BCT* 20 sutis *C*¹ i.e. lepidi (-dii) *T*
 alepide *T*: lapide *C*¹ 23 varietatem *K* div. col. *K* 24 aut si] ut *T*
 25 adulterini *dett.* 26 elephantis *CT* 27 in omnibus *T* quia] quam *K*
 similem *om.* *K*

ISIDORI

13 ipsud ex quo derivatum ducit nomen. Hicteris Graeci appel-
lant a cuiusdam animalis nomine, quod sit coloris fellei. Hunc
morbum Latini arcuatum dicunt, a similitudine caelestis arcus.
Auriginem vero Varro appellari ait a colore auri. Regium
autem morbum inde aestimant dictum, quod vino bono et 5
14 regalibus cibis facilius curetur. Cancer a similitudine maritimi
animalis vocatum. Vulnus sicut medici dicunt nullis medica-
mentis sanabile. At ergo praecidi solet a corpore membrum,
ubi nascitur, ut aliquantum diutius vivat: tamen inde mortem,
15 quamlibet tardius, adfuturam. Furunculus est tumor in acutum 10
surgens, dictus quod fervet, quasi fervunculus; unde et Graece
16 *ἀνθραξ* dicitur, quod sit ignitus. Ordeolus est parvissima ac
purulenta collectio in pilis palpebrarum constituta, in medio
lata et ex utroque conducta, hordei granum similans: unde et
17 nomen accepit. Oscedo est qua infantum ora exulcerantur, 15
18 dicta ex languore oscitantium. Frenusculi ulcera circa rictum
oris, similia his quae fiunt iumentis asperitate frenorum.
19 Ulcus putredo ipsa; vulnus, quod ferro fit, quasi vi. Et ulcus,
20 quod olet, quasi olcus, unde et ulcera. Pustula est in super-
21 ficie corporis turgida veluti collectio. Papula est parvissima 20
cutis erectio, circumscripta cum rubore; et ideo papula, quasi
22 pupula. Syringio. Sanies dicta, quia ex sanguine nascitur.
Excitato enim calore vulneris sanguis in saniem vertitur. Nam
sanies non fit in quocumque loco, nisi ubi sanguis advenerit;
quia omne, quod putrescit, nisi calidum et humidum fuerit, 25
quod est sanguis, putrefieri non potest. Sanies autem et tabes
sibi differunt. Fluere enim sanie vivorum est, tabe mortuorum.

1 derivatur C nomen om. T 2 a om. K 3 dicunt om. K
4 auriconem K: auriginem B appellare K a om. B calore C
5 existimant T 6 regali K 8 at K: aut BCT 9 ut] aut T
diutius om. B 11 dicitur K ferveat BC ferinculus T
graeci T § 16 post § 7 K: ante § 15 BCDH 13 pilis CK: capillis BD
palpebrarum C 14 utraque T similis K 16 c. ictum T: c. ictu BD
circuitu H 17 qui T 18 Vulnus putrido K sit B vim K
19 dolet K Pust. . . corp. om. B Bern. 224 20 turgit C Bern. 224:
turgit B 21 et ideo . . . pupula om. B Bern. 224 22 Sirinpio BT
Rem. Mon.: om. CK: corr. Schwarz quia] quod C 25 fuerit]
fieret ex fierit K ut vid.

Cicatrix est obductio vulneris, naturalem colorem partibus **23** servans : dicta quod obducat vulnera atque obcaecat.

DE REMEDIIS ET MEDICAMINIBVS. Medicinae curatio **IX** spernenda non est. Meminimus enim et Esaiam Ezechiae **5** languenti aliquid medicinale mandasse, et Paulus apostolus Timotheo modicum vinum prode esse dixit. Curatio autem **2** morborum tribus generibus constat : Pharmacia, quam Latini medicamina vocant : Chirurgia, quam Latini manuum operationem appellant ; manus enim apud Graecos $\chi\epsilon\rho$ vocatur : **10** Diaeta, quam Latini regulam nuncupant ; est enim observatio legis et vitae. Sunt autem omni curationi species tres : primum genus diaeticum, secundum pharmaceuticum, tertium chirurgicum. Diaeta est observatio legis et vitae. Pharmacia est **3** medicamentorum curatio. Chirurgia ferramentorum incisio ; **15** nam ferro exciduntur quae medicamentorum non senserint medicinam. Antiquior autem medicina herbis tantum et succis **4** erat. Talis enim medendi usus coepit, deinde ferro et ceteris medicamentis. Omnis autem curatio aut ex contrariis aut ex **5** similibus adhibetur. Ex contrariis, ut frigidum calido, vel **20** humido siccum ; sicut et in homine superbia sanari non potest, nisi humilitate sanetur. Ex similibus vero, sicut ligamentum **6** vulnere rotundo rotundum, vel oblongo oblongum adponitur. Ligatura enim ipsa non eadem membris et vulneribus omnibus, sed similis simili coaptatur, quae duo etiam ipsa adiutoria **25** nominibus suis significant. Nam antidotum Graece, Latine **7** ex contrario datum dicitur. Contraria enim contrariis medicinae ratione curantur. At contra ex simili, ut $\pi\kappa\rho\lambda$, quae interpre-

2 obducat *K* : abducat *BC*¹ obsecat *B* 4 enim *om.* *T* ezechiel *B* 6 dixerunt *C*¹ 7 latinae med. *K* 9 manus . . . voc. *om.* *K* $\chi\epsilon\rho$] cirus (cy-) *BCE**TU* vocantur *B* 10 dictam *CKT*
 11 omnes curationes *K* 13 legis acutae *K* 14 ferr.] medicamentorum *K* 15 exciditur *T* 16 medicinam *BCE**T* : disciplinam *K*
 § 4 post § 11 *K* 18 contrario *K* aut . . . contrariis *om.* *K* ex his milibus *C*¹ 19 frigida calidis *T* 20 sanare *BC*¹ 21 sanet *C*¹
 Ex similitudinis vero *T* 22 vulnere rotundo *K* : vel rotundo *T* : vel rotundo vulnere (-re *H* : -rum *C*¹) *BCHV* : vulnere *D* 23 edem *T* : cadem de *K* 25 Graece *om.* *C*¹*K*¹ : quod gr. *TK*² 27 ratione *om.* *K* similibus *B*

ISIDORI

tatur amara, quia gustus eius amarus est. Ex convenienti enim nomen accepit, quia amaritudo morbi amaritudine solvi solet.

8 Omnia autem medicamenta ex propriis causis habent vocabula. Hieria enim dicta quasi divina. Arteriaca, quod apta sint gutturis meatui, et tumores faucium et arteriarum leniant. 5 Tiriaca est antidotum serpentinum quo venena pelluntur, ut pestis peste solvatur. Catartica Graece, Latine purgatoria 9 dicuntur. Catapotia, eo quod modicum potetur, seu inglutitur. Diamoron a suco morae nomen sumpsit, ex quo conficitur; sicut diacodion, quia ex codia, id est ex papavere fit; 10 sicut diaspermaton, quia ex seminibus componitur. Electuarium vocatum eo quod molle sorbeatur. Trociscos dictus quia in modum rotulae deformatur; τροχὸς enim Graece rota dicitur. Collyria Latinum sonat, quod vitia oculorum detergant. Epitima, eo quod superponatur aliis adiutoriis praecedentibus. 15

11 Cataplasma, eo quod inductio sola sit. Inplastrum, eo quod inducatur. Malagma, quod sine igne maceretur et comprehendatur. Enema Graece, Latine relaxatio dicitur. Pessaria 12 dicta quod intus iniciantur. Medicinam iumentorum Chiron quidam Graecus invenit. Inde pingitur dimidia parte homo, 20 dimidia equus. Dictus autem Chiron ἀπὸ τοῦ χειρῖζεσθαι, 13 quia chirurgus fuit. Creticos dies medici vocant, quibus, credo, ex iudicio infirmitatis hoc nomen inpositum est, quod quasi iudicent hominem, et sententia sua aut puniant aut liberent. 25

X DE LIBRIS MEDICINALIBVS. Aforismus est sermo brevis, 2 integrum sensum propositae rei scribens. Prognostica praevisionis aegritudinum, vocata a praenoscendo. Oportet enim

1 gurdus C¹: gurtus ut vid. K¹ eius] est K 2 qui C¹ morbi om. B 4 Hieria] Gera BCK et ipse Isid.: Genera T diurna T acta C¹ sit KT 5 liniat K 6 serpentium B quo] quae BC¹ 8 dicunt B 9 ex quo vinum conf. K: eo quod conf. T 10 qui ex co. K 11 similibus (ex simili-) K 12 trociscus est d. K dictos BCT 13 deformantur BCT 15 precentibus ut T 19 inleciantur K: imitiantur B 20 pingitur om. K 21 dicta C¹ χερ.] cirzeite BCET: cyrize id est K 22 fuisset B: fuit dicitur appellatus K i. e. Criticos: Credicos K 24 puniat B

medicum et praeterita agnoscere, et praesentia scire, et futura
 praevidere. Dinamidia, potestas herbarum, id est vis et pos- 3
 sibilitas. Nam in herbarum cura vis ipsa *δύναμις* dicitur ;
 unde et dinamidia nuncupatur, ubi eorum medicinae scri- 4
 5 buntur. Butanicum herbarum dicitur quod ibi herbae
 notentur.

DE INSTRUMENTIS MEDICORVM. Enchiridion dictum quod XI
 manu adstringatur, dum plurima contineat ferramenta ; *χείρ* enim
 Graece manus vocatur. Phlebotomum ab incisione vocatum ; 2
 10 nam incisio Graece *τομή* dicitur. Similaria. Angistrum. 3
 Spatomele. Guva, quae a Latinis a similitudine cucurbita,
 a suspirio ventosa vocatur. Denique animata spiritu per igni-
 culum, dehinc praeciso corpori superposita omne, quod intra
 cutem vel altius aestuat, sive humorem, sive sanguinem,
 15 evocat in superficiem. Clistere. Pila a pisendis seminibus, 4
 id est terendis. Hinc et pigmenta, eo quod in pila et pilo
 aguntur, quasi pilimenta. Est enim pila vas concavum et
 medicorum aptum usui, in quo proprie ptisanæ fieri et pig-
 menta concidisolent. Varro autem refert Pilumn[i]um quendam 5
 20 in Italia fuisse, qui pinsendis praefuit arvis, unde [et] pilumni
 et pistores. Ab hoc igitur pilum et pilam inventam, quibus
 far pinsitur, et ex eius nomine ita appellata. Pilum autem est
 unde contunditur quidquid in pila mittitur. Mortarium, quod 6
 ibi iam semina in pulverem redacta et mortua condiantur.

1 cognoscere B : 2 Dinamedia *codd.* pot. est herb. C id
 est] idem B 3 earum *Schwarz* 4 dinamedia BCK 5 But. autem
 h. T erbarium C 8 contineant B *χείρ*] ciron ET:
 chiron K: cyro B: cyron C 9 vocatur BCET: dicitur K Fle-
 botomum B: Fleothomum C¹: Fleothomum K: Fleotomum T 10 *τομή*]
 tomum (tho-) *codd.* 11 spatomele B: spatumele C: spathumele K:
 sapatomele T guva BET: gura C¹: cura K cocurbita K 12 anima
 K 13 prociso K corporis C¹ 14 aestuat] aest K¹ 15 vocat
 B: evacuat T clisterem T pisendi K 17 qu. pilimenta T
 enim BCET: autem K 18 abtu T qua BCE et om. K
 20 pensendis BCE: pisendi K: pinsandis T et hab. BCE: om. KT
 21 pila inventa est quis K 22 far pisetur K: far pinsatur T: per-
 pensitur E appellatur T est om. K 23 quidquid] quod K
 24 seminum T condiantur BCT: conterantur K

ISIDORI

7 Coticula est in qua circumducta collyria resolvuntur. Erit enim lenis. Nam aspera frangi potius quam resolvi collyrium facit.

XII DE ODORIBVS ET VNGVENTIS. Odor vocatus ab aere.

2 Thymiana lingua Graeca vocatur, quod sit odorabile. Nam 5 thymum dicitur flos qui odorem refert. De quo Vergilius (Georg. 4, 169):

Redolentque thymo.

3 Incensum dictum quia igne consumitur, dum offertur. Te-
4 traidos formulae incensi in longitudinem porrectae, quae 10 fiunt ex quattuor pigmentis. Quattuor enim Graece τέτταρα,

5 formula είδος dicitur. Stacten est incensum quod ex pressura manat, dictum a Graecis παρὰ τὸ σταῤζειν στακτή, id est obtritum.

6 Mirobalanum, quia fit ex glande odorata. De quo Horatius (C. 3, 29, 4):

Et

15

Pressa tuis balanus capillis.

Oleum est purum nullique rei admixtum. Vnguentum vero est omne quod ex communi oleo confectum aliarum specierum
conmixtione augetur, odoris iucunditatem sumens et longius 20

7 redolens. Vnguenta autem quaedam dicuntur a locis, ut telinum, cuius Iulius Caesar meminit, dicens:

Corpusque suavi telino unguimus.

Hoc conficiebatur in insula Telo, quae est una ex Cycladibus.

8 Sunt et quaedam ab inventorum nomine, ut amaracinum. 25

Nam quidam tradunt regium quendam puerum Amaracum nomine complura unguentorum genera ferentem casu pro-

1 Coticula *K*: Coticula *BCT* circumdata *K* 2 frangit *B*
3 fit *D* (*non E*) 5 odorabilis *B* (*non DE*) 6 thimum *K*: timo
BDET: thymo *C* de quo . . . thymo *om. K* (*non DE*) 11 τέτταρα]
tetra *codd.* 12 forma idos *T*: idos formula *K* 13 obtritum *TUV*:
obtimum (*opt.*) *BCDEK* 16 et pressa] expressa *T* 17 tui *BC*: ui *T*
§§ 7-10 post XIII. 5 *CDE Rem.*¹ (*non Mon.*) 21 au. et qu. *K* (*non DE*)
dicantur *C*¹ 23 suabi *MTUV*: suatita *B* teli non *U* (*non VX*)
unguimus *K* (*non L*): unguinus *M* 24 hoc ex ho *T*: haec *DE* con-
ficebatur *K*: conficiebantur *DETUV* in insula *om. KL* teio
BCDETUV: tela *KL* ex cicladibus insulis *K* (*non DE*) 26 quidam]
quaedam *DE*

lapsum esse, et maiorem ex commixtione odorem creasse. Vnde nunc optima unguenta amaracina dicuntur : sunt autem ex genere florum. Item alia quae [a] materiae suae quali- 9 tate dicuntur, ut rosaceum a rosa, quiprinum a flore quipro ; 5 unde et propriae materiae odorem referunt. Ex his quae- 10 dam simplicia unguenta sunt, quae ex una tantum specie existunt, unde et sui nominis referunt odoratum, ut anetinum : est enim sincerum ex oleo et aneto tantum. Composita autem sunt quae pluribus admixtis fiunt ; unde et nominis 10 sui odorem non habent, quia obtinentibus aliis, quae admiscentur, incertum odorem ducunt. Cerotum. Calasticum. Marciatum.

DE INITIO MEDICINAE. Quaeritur a quibusdam quare XIII inter ceteras liberales disciplinas Medicinae ars non contineatur. 15 Propterea, quia illae singulares continent causas, ista vero omnium. Nam et Grammaticam medicus scire debet, ut intellegere vel exponere possit quae legit. Similiter et Rhe- 2 toricam, ut veracibus argumentis valeat definire quae tractat. Necnon et Dialecticam propter infirmitatum causas ratione 20 adhibita perscrutandas atque curandas. Sic et Arithmeticam propter numerum horarum in accessionibus et periodis dierum. Non aliter et Geometriam propter qualitates regionum et 3 locorum situs, in quibus doceat quid quisque observare oporteat. Porro Musica incognita illi non erit, nam multa sunt 25 quae in aegris hominibus per hanc disciplinam facta leguntur ; sicut de David legitur, qui ab spiritu immundo Sauli arte modulationis eripuit. Asclepiades quoque medicus phreneticum quendam per symphoniam pristinae sanitati restituit. Postremo et Astronomiam notam habebit, per quam contem- 4

2 s. au. gen. T: s. ex gen. B: sicut au. ex gen. C¹ 3 florum om. C¹
a hab. BCE: om. KT qualitatis C¹T 4 i. e. cypro: quae propriae
K 5 unde om. K 7 unde . . . odoratum om. T 8 ol. anetum K
9 admixti K 10 quia] qui C 11 dicunt C¹ cirotum C¹K clasti-
cum K 12 martiatum K: martiatum BC 16 debetur B¹: iubetur C
17 leget K 21 numer. hor.] numerorum B 22 pr. numerum qual.
T et] vel K 23 oporteat BCT: debeat K 25 quae] qui B
29 habet K contemptur C

pletur rationem astrorum et mutationem temporum. Nam sicut ait quidam medicorum, cum ipsorum qualitatibus et
 5 nostra corpora commutantur. Hinc est quod Medicina secunda Philosophia dicitur. Vtraque enim disciplina totum hominem sibi vindicat. Nam sicut per illam anima, ita per 5 hanc corpus curatur.

1 mutationes *BC* nam . . . medicorum *om. T* 4 totum *BCK*:
 doctum *TV* 6 hanc *BCDET*: ista *K*

LIBER V

DE LEGIBVS ET TEMPORIBVS

DE AVCTORIBVS LEGVM. Moyses gentis Hebraicae primus 1
 omnium divinas leges sacris litteris explicavit. Phoroneus rex
 Graecis primus leges iudiciaque constituit. Mercurius Trime- 2
 gistus primus leges Aegyptiis tradidit. Solon primus leges
 5 Atheniensibus dedit. Lycurgus primus Lacedaemoniis iura ex
 Apollinis auctoritate confixit. Numa Pompilius, qui Romulo 3
 successit in regno, primus leges Romanis edidit; deinde cum
 populus seditiosos magistratus ferre non posset, Decemviros
 legibus scribendis creavit, qui leges ex libris Solonis in Latinum
 10 sermonem translatas duodecim tabulis exposuerunt. Fuerunt 4
 autem hi: Appius Claudius, Genucius, Veterius, Iulius, Manlius,
 Sulpicius, Sextius, Curatius, Romilius, Postumius. Hi Decem-
 viri legum conscribendarum electi sunt. Leges autem redigere 5
 in libris primus consul Pompeius instituere voluit, sed non
 15 perseveravit obtreptatorum metu. Deinde Caesar coepit [id]
 facere, sed ante interfectus est. Paulatim autem antiquae leges 6
 vetustate atque incuria exoleverunt, quarum etsi nullus iam usus
 est, notitia tamen necessaria videtur. Novae a Constantino 7
 Caesare coeperunt et reliquis succedentibus, erantque per-

1-xxvii *De fontibus et verbis Isidori in hac parte libri cf. Kuebler (Herm. 25, pp. 505 sqq.)* 1 hebraicae C: aebraicae K: hebraeae B: ebrae T
 2 legis KM 3 iudiciaque (-iti-) BTU Bern.: iudicia KM: iudicavit C
 4 legem At. B 5 atheniensium C¹ lac. ABT: lacedemonibus CKM
 ex] legum regis KM (non A) 6 appollonis B: apollonii K (non M)
 7 Rom. le. CKM (non A Bern.) dedit K (non AM) 8 populos A:
 populis T: se populus (-pul-) KM seditiosus B possit BKM
 9 creavit (-bit) AB ante corr. T: decrevit (-bit) B ex corr. CMK (ex decre-
 vit ut vid.) Solonis] salomonis T 11 vicerius KM: Vecturius
 edd. Iul. Cur. Rom. Post. Man. Sulp. Sex. CKM manilius BCT
 12 sectius B: sextus CKM curatus CM: curacus K: Curiatius edd.
 romelius BM: rumelius CK (non UV) potamius C¹K: putamius M
 13 autem om. CKM 14 constituere C 15 id B: ita T: om. CKM
 17 exsoluerunt CKT¹ et fort. Isid. 18 videt K Novem C¹ 19 erant
 queppe (qui-) mixtae KM: erant quippe perm. C¹

mixtae et inordinatae. Postea Theodosius minor Augustus ad similitudinem Gregoriani et Hermogeniani codicem factum constitutionum a Constantini temporibus sub proprio cuiusque imperatoris titulo disposuit, quem a suo nomine Theodosianum vocavit.

5

II DE LEGIBVS DIVINIS ET HVMANIS. Omnes autem leges aut divinae sunt, aut humanae. Divinae natura, humanae moribus constant; ideoque haec discrepant, quoniam aliae
2 aliis gentibus placent. Fas lex divina est, ius lex humana. Transire per alienum fas est, ius non est.

10

III QVID DIFFERVNT INTER SE IVS, LEGES ET MORES. Ius generale nomen est, lex autem iuris est species. Ius autem dictum, quia iustum [est]. Omne autem ius legibus et moribus
2 constat. Lex est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. Nam lex a legendo
3 vocata, quia scripta est. Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantundem. Consuetudo autem est ius quoddam
moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex: nec differt scriptura an ratione consistat, quando et legem ratio
4 commendat. Porro si ratione lex constat, lex erit omne iam
quod ratione constiterit, dumtaxat quod religioni congruat, quod disciplinae conveniat, quod saluti proficiat. Vocata autem consuetudo, quia in communi est usu.

20

IV QVID SIT IVS NATVRALE. Ius autem naturale [est], aut civile, aut gentium. Ius naturale [est] commune omnium
25

2 factarum Schwarz 3 proprio] priori C¹ 4 deposuit C¹M
6 autem] enim KM (non A) 7 divina n. B naturae KM humanis
B 8 constat B 9 est post Fas CKM (non A) 10 aliena M: aliam
C¹K (non A) fas ius K (non AM) 11 Ius gen. nom. est om. B
12 ius] iustum K (non M) autem] ad C¹ 13 est hab. CKM: om.
BT § 2 (cf. II. x. 1) 15 sive] vel KM (non A: C¹n. l.) 16 vocata
om. C¹KM (non A Bern) § 3 (cf. II. x. 2) 17 moribus C¹ tractata
T tandem C¹ quoddam] que Bern.: quod KM: om. C¹ 18 deficit
CKM 19 ratione] ratio C¹ 20 commendat CKM § 4 (cf. II. x. 3)
21 quid disc. T 23 quia BT Bern.: quod CKM 24 autem] ad C¹:
aut AKMUX: om. D: autem aut Bern. est hab. B Bern. TUX:
om. ACKM 25 naturale] naturae (-re) CM est hab A¹ Bern.
CKT²: om. A²BDT³M com. om. nat. BDI Bern. TUX: com. om.
rationum A ut vid. Rem.: communi ratione C¹KM, fort. recte: com-
munitium (ut vid.) rationum Mon.¹

nationum, et quod ubique instinctu naturae, non constitutione aliqua habetur; ut viri et feminae coniunctio, liberorum successio et educatio, communis omnium possessio, et omnium una libertas, acquisitio eorum quae caelo, terra marique 5 capiuntur. Item depositae rei vel commendatae pecuniae 2 restitutio, violentiae per vim repulsio. Nam hoc, aut si quid huic simile est, numquam iniustum [est], sed naturale aequumque habetur.

QVID SIT IVS CIVILE. Ius civile est quod quisque populus V
10 vel civitas sibi proprium humana divinaque causa constituit.

QVID SIT IVS GENTIVM. Ius gentium est sedium occu- VI
patio, aedificatio, munitio, bella, captivitates, servitutes, postliminia, foedera pacis, indutiae, legatorum non violandorum religio, conubia inter alienigenas prohibita. Et inde ius
15 gentium, quia eo iure omnes fere gentes utuntur.

QVID SIT IVS MILITARE. Ius militare est belli inferendi VII
sollemnitas, foederis faciendi nexus, signo dato egressio in hostem vel commissio. Item signo dato receptio; item flagitii militaris disciplina, si locus deseratur; item stipendiorum mo-
20 dus, dignitatum gradus, praemiorum honor, veluti cum corona vel torques donantur. Item praedae decisio, et [pro] personarum 2 qualitibus et labori iusta divisio; item principis portio.

QVID SIT IVS PVBLICVM. Ius publicum est in sacris et VIII
sacerdotibus, in magistratibus.

1 et quod ITU: atque Bern.: eo quod BCDKMX instinctu naturae (-re) BDDITUX: instinctum naturale est C¹K: instructu naturales M: institutum natura Bern. non con. om. C¹KM (non A Bern. DI Rem.) 2 aliaque (-ac) habetur (hau-) C¹KM: naturam aliquam habet Bern. aut vi. aut fe. M iunctio K (non AM) succ. educ. KM: susceptio et educ. Arev. 4 qui CKM 5 capiunt K: cupiunt M (non A Bern.) Item] id C¹ 6 pervenire pulsio M hoc BT: haec (hec) C¹KM 7 est hab. CKM: om. BT ae quacumque M 9 quo (corr. quod) quique populis (corr. -lus) T 10 sibi] sive C¹ 11 occupatum C¹ 12 servitutes om. T 13 paces T 14 convivia (-via) C¹KM 15 quia BT: quod CKM 17 fatiendi K: patiendi C¹: spatiendi M signo dato (prius) om. CKM 18 vel incommissio iter C¹M praeceptio CKM iter C¹ flagelli BCK: flagellis M (non D) 20 honorum uti KM: honorum utique C¹ 21 pro hab. T: om. BCK 22 qualitas B ex corr. labori T: laboris BCK item BT: aut CK 23 sacr. sacc. K 24 in BTV: et CK

ISIDORI

- IX QUID SIT IVS QUIRITVM. Ius Quiritum est proprie Romanorum, quo nulli tenentur nisi Quirites, id est Romani, tamquam de legitimis hereditatibus, de cretionibus, de tutelis, de usucapionibus; quae iura apud alium nullum populum reperiuntur, sed propria sunt Romanorum et in eosdem solos 5
- 2 constituta. Constat autem ius Quiritum ex legibus et plebiscitis, constitutionibus principum et edictis, sive prudentium responsis.
- X QUID SIT LEX. Lex est constitutio populi, qua maiores natu simul cum plebibus aliquid sanxerunt. 10
- XI QUID SCITA PLEBIVM. Scita sunt quae plebes tantum constituunt; et vocata scita quod ea plebs sciat, vel quod sciscitatur et rogatur ut fiat.
- XII QUID SENATVSCONSVLTVM. Senatusconsultum, quod tantum senatores populis consulendo decernunt. 15
- XIII QUID CONSTITVTIO ET EDICTVM. Constitutio vel edictum, quod rex vel imperator constituit vel edicit.
- XIV QUID RESPONSA PRVDENTVM. Responsa sunt quae iurisconsulti respondere dicuntur consulentibus; unde et responsa Pauli dicta. Fuerunt enim quidam prudentes et 20
- arbitri aequitatis, qui institutiones civilis iuris compositas ediderunt, quibus dissidentium lites contentionesque sopirent.
- XV DE LEGIBVS CONSVLARIBVS ET TRIBVNITIIS. Quaedam etiam leges dicuntur ab his qui condiderunt, ut consulares, tribuniciae, Iuliae, Corneliae. Nam [et] sub Octaviano 25

² quo n. tenentur *T*: quo n. teneantur *V*: quod (quae *C*¹) nulli tenent *BCHKD* (seq. spat.) tamquam *TH*: quam *ABD*: qui *C*¹ *Bern.*: om. *K*
³ creditionibus *C*¹ *K* (non *Bern.*) ⁴ alium om. *A*: post nullum *B* (non *Bern.*) *TUV* ⁶ constitutum *T* plebis (-vis) scitis *BUV*: plebium scitis *M*: plebibus scitis *T*: plebibus sanctis *K*: plebibus sicut *C*¹: plebibus *Bern.*: plebiscitis senatusconsultis *Kuebler* (ex *Gai. Inst.* 1, 2° 9 qua] quo *KT*: qui *B* ¹⁰ nati *K* ¹² et voc. *ABT*: vocataque *CK* quod . . . quod] que . . . que *C*¹ ¹³ sciscitat (-ssi-) *BT* rogatur fiat *C*¹ *K*: rogat ut f. *BDT*: corr. *Kuebler*. ¹⁵ consolendum *K*: consolendam *C*¹ decernunt *BDTUV*: decernunt *A* ut vid.: dederunt decernunt *K*: dederunt decernunt *C* ¹⁶ ed. est quae *C* ¹⁷ constituet et vel edicet *T* ¹⁹ unde . . . dicta om. *CKM* (non *ADU*) ²¹ arbitrii *T*: arbitres *C*¹ *K* veritatis *K* iure *C*¹ *K* reddiderunt *C*¹ ²² desiderium *C*¹ *K* sopirentur *CK* ²⁴ consules *B* ²⁵ et hab. *BT*: om. *CK* octavio (-bio) *B*¹ *C*¹ ut vid. *T*

Caesare suffecti consules Papius et Poppaeus legem tulerunt, quae a nominibus eorum appellatur Papia Poppaea, continens patrum praemia pro suscipiendis liberis. Sub eodem quoque ² imperatore Falcidius tribunus plebis legem fecit, ne quis plus ⁵ [in] extraneis testamento legaret quam ut quarta pars superesset heredibus. Ex cuius nomine lex Falcidia nuncupata est. Aquilius quoque [legem condidit, quae hactenus Aquilia nuncupatur.]

DE LEGE SATVRA. Satura vero lex est quae de pluribus ^{XVI} ¹⁰ simul rebus eloquitur, dicta a copia rerum et quasi a saturitate; unde et saturas scribere est poemata varia condere, ut Horatii, Iuvenalis et Persii. Lex novella.

DE LEGIBVS RHODIIS. Rhodiae leges navalium conmer- ^{XVII} ¹⁵ ciorum sunt, ab insula Rhodo cognominatae, in qua antiquitus mercatorum usus fuit.

DE PRIVILEGIIS. Privilegia autem sunt leges privatorum, ^{XVIII} quasi privatae leges. Nam privilegium inde dictum, quod in privato feratur.

QVID POSSIT LEX. Omnis autem lex aut permittit aliquid, ^{XIX} ²⁰ ut: 'Vir fortis petat praemium,' aut vetat, ut: 'Sacrarum virginum nuptias nulli petere liceat,' aut punit, ut: 'Qui caedem fecerit, capite plectatur.' Eius enim praemio aut poena vita moderatur humana.

QVARE FACTA EST LEX. Factae sunt autem leges ut ^{XX} ²⁵ earum metu humana coerceatur audacia, tutaque sit inter inprobos innocentia, et in ipsis iniis formidato supplicio refrenetur nocendi facultas.

1 appius C Poppaeus] pompeius *codd.* 2 Poppaea] pompeia
 CK 3 patrum K 5 in *hab. BT Bern.*: om. C¹K 6 Falcidia]
 placida T 7 Aq. qu. . . nuncup. *Bern. Rem.*: Aq. qu. varia . . . persii
 (ex XVI) TUV: alii (aliqui C) qu. caria . . . pe. CKL: om. AB¹D Mon.¹
 9 est om. T (non U) 10 et qu. om. C¹K: et quos *Bern.* a om. B
 11 u. et satura scr. BCT: u. trahit (ex tratur) scripta *Bern.* ut . . .
 novella om. K (non AD *Bern.*) 15 fuit] est CT ut *vid.* 17 quod]
 quae C¹ xix (cf. II. x. 4) 19 premitit T (non U): promittit KM
 21 aut (*ult.*) BCTU: et KM 23 moderetur T xx (cf. II. x. 5)
 25 coereretur BT tutaque] tantaque C¹K 26 probos *dett.* iniis]
 improbis BCT

ISIDORI

- XXI QVALIS DEBEAT FIERI LEX. Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patriae, loco temporique conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat, nullo privato commodo, sed pro communi civium 5 utilitate conscripta.
- XXII DE CAUSIS. Πράγμα Graecum est, quod Latine dicitur causa, unde et pragmatica negotia dicuntur, et actor causarum et negotiorum pragmaticus nuncupatur.
- XXIII DE TESTIBVS. Testes [sunt quibus veritas quaeritur in 10 iudicio]. Hos quisque ante iudicium sibi placitis alligat, ne cui sit postea liberum aut dissimulare aut subtrahere se; unde et alligati appellantur. Item testes dicti quod testamento adhiberi solent; sicut signatores, quod testamentum signant.
- XXIV DE INSTRUMENTIS LEGALIBVS. Voluntas generale nomen 15 omnium legalium instrumentorum; quae quia non vi, sed 2 voluntate procedit, ideo tale nomen accepit. Testamentum vocatum quia, nisi testator mortuus fuerit, nec confirmari potest nec sciri quid in eo scriptum sit, quia clausum et obsignatum est; et inde dictum testamentum, quia non valet 20 nisi post testatoris monumentum, unde et Apostolus (Hebr. 9, 17), 'Testamentum,' inquit, 'in mortuis confirmatur.' 3 Testamentum sane in Scripturis sanctis non hoc solum dicitur, quod non valet nisi testatoribus mortuis, sed omne pactum et placitum testamentum vocabant. Nam Laban et Iacob testa- 25 mentum fecerunt, quod utique etiam inter vivos valeret, et in Psalmis legitur (82, 6): 'Adversum te testamentum disposue-

xxi (cf. II. x. 6) 5 contingat *K* nullo ex nulla *K*: nulli *B* communi] omni *K* xxii post xxiii *T*¹ 7 quod] quae *C*¹ 8 pragmatia *T*: pragmata *C*¹ *K* neg. et caus. *K* 10 Testes (-tis) quisque *AB*¹*DH*: Hos quisque *TU*: Testes (-te *M*) sunt... iudicio (-cium *C*) hos quisque *CKM* 11 sibi] sive *M* placidis *K* (non *M*) alligant *T* (non *U*) 12 insimulare *T*: insimula *U* detrahere *C*¹ 13-14 testes... sig.] (cf. X. 265) 14 adhibere *C* testamenta *T* 16 quae om. *CK* 18 quia (*prim.*) quod *K*: que *C*¹ 20 dict. est test. *B* 21 post] per *C* 24 quod] quae *C*¹ 25 vocabant *ABT*: vocatur *CK* nam et Lab. et *K* (non *A*) 26 quod] quae *C*¹ valeret *CKT*: valuerit *AB* 27 adversum *BT*: -sus *ACK* te om. *ACK* test. tuum disp. *K*

runt, hoc est, pactum; et innumerabilia talia. Tabulae 4
 testamenti ideo appellatae sunt, quia ante chartae et membra-
 narum usum in dolatis tabulis non solum testamenta, sed
 etiam epistolarum alloquia scribebantur; unde et portitores
 5 earum tabellarii vocabantur. Testamentum iuris civilis est 5
 quinque testium subscriptione firmatum. Testamentum iuris 6
 praetorii est septem testium signis signatum: sed illud apud
 cives fit, inde civile; istud apud praetores, inde iuris praetorii.
 Testamentum autem signare notare est, id est ut notum sit
 10 quod scriptum est. Holographum testamentum est manu 7
 auctoris totum conscriptum atque subscriptum; unde et
 nomen accepit. Graeci enim *ἄλον* totum, *γραφὴν* litteram
 dicunt. Inritum testamentum est, si is qui testavit capite 8
 diminutus est, aut si non rite factum sit. Inofficiosum testa- 9
 15 mentum est, quod frustra liberis exhereditatis sine officio
 naturalis pietatis in extraneas personas redactum est. Ruptum 10
 testamentum inde vocatur, eo quod nascente postumo, neque
 exhereditato nominatim, neque herede instituto, dirumpitur.
 Suppressum testamentum est, quod in fraude heredum vel 11
 20 legatariorum seu libertorum non est palam prolatum: quod si
 non latet, tamen si praedictis personis non proferatur, suppressi
 tamen videtur. Nuncupatio est, quam in tabulis cerisque 12
 testator recitat, dicens: 'Haec ut in his tabulis cerisque
 scripta sunt, ita dico, ita lego: itaque vos, cives Romani,
 25 testimonium mihi perhibete,' et hoc dicitur nuncupatio:
 nuncupare est enim palam nominare et confirmare. Ius 13
 liberorum est coniugum sine liberis invicem pro loco pignorum
 hereditatis alterna conscriptio. Codicillum, ut veteres aiunt, 14

2 ideo CKT: inde B 3 testamentum C 4 scribebantur ABCT:
 habebantur K 5 tabularii AC (non D): tabularios H vocantur
 ABD: vocabantur II civile T 9 id est om. B 10 quod] quae C¹
 12 enim om. T ἄλον] olo codd. 13 qui testatus est aut (om. cap.
 dim.) C¹ 14 recte KC²: recta C¹ factus K 15 quae fr. lilucris C¹
 exhereditatis K 16 reductum T 17 vocatum B 18 exhereditato
 C¹K 21 non feratur (-er?) subpraemit non videtur C¹ 23 reci-
 tat . . . cerisque om. B¹ in om. CK (non DH) 24 dico] do Gaius
 Inst. 2, 104 25 praebete CK 27 coniugium K 28 Codice
 illum est ut C¹

ISIDORI

sine dubio ab auctore dictum, qui hoc scripturae genus instituit. Est autem scriptura nullam indigens sollemnitatem verborum, sed solam testatoris voluntatem qualicumque scripturae significatione expressam. Cuius beneficio voluntatibus defunctorum constat esse subventum propter legalium verborum difficultatem, aut certe propter necessitatem adhibendorum sollemnium, ita ut qui scribit titulum eiusdem scripturae codicillum vocet. Sicut autem codicillus fit vice testamenti, **15** ita epistola vice codicillorum. Cretio est certus dierum numerus, in quo institutus heres aut adit hereditatem, aut **10** finito tempore cretionis excluditur, nec liberum illi est ultra **16** capiendae hereditatis. Cretio autem appellata quasi decretio, id est decernere vel constituere, ut puta: 'ille heres mihi esto': additurque, 'cernitoque infra dies tot.' Adeundarum autem hereditatum centesimus statutus erat dies, quibus non esset **15** **17** cretio addita. Fideicommissum dictum, ut fiat quod a defuncto committitur. Nam fides dicta eo quod fiat; quod tamen non in directis verbis, sed precativis exposcitur. **18** Pactum dicitur inter partes ex pace conveniens scriptura, legibus ac moribus conprobata; et dictum pactum quasi ex **20** **19** pace factum, ab eo quod est paco, unde et pepigit. Placitum quoque similiter ab eo, quod placeat. Alii dicunt pactum esse quod volens quisque facit; placitum vero etiam nolens compellitur, veluti quando quisque paratus sit in iudicio ad respondendum; quod nemo potest dicere pactum, sed placi- **25** **20** tum. Mandatum dictum, quod olim in commisso negotio

1 qui] quia *C¹K* 2 nulla ind. sollemnitate *CK* 4 sign.] pronun-
tiatione *C* expressa (-prae-) *BCK* 7 ita autem et qui *T*
scribet tit. *CT*: scribit et tit. *B* scripturae *om.* *T* 10 adit] ad *C¹K*
11 secluditur *A* illic *K¹*: illis *K²* (*non A*): fort. illi ius 12 quasi]
id est *K* 13 id est] quasi *K* mihi *om.* *T* 14 auditorque *C* intra
edd. 15 statutis *C¹* 16 quod] quae *C¹* a] ad *T¹* 17 nam . . .
exposcitur *om.* *C¹L* 18 in *om.* *T* 19 Partum *C¹* (*non L*) 21 paco
BT: pago *D*: pango *CKL* pepigit foedus *CKL* (*non D*) Placidum *K*
(*non L*) 22 quoque *om.* *CKL* qu. pl. *CKL*: quod placet *B*: quo
placet *T* 23 quisque *CKLT*: quis *B* vero *om.* *CKL* 25 quod]
quae *C¹* (*non L*) 26 quod] quae *C¹* (*non L*) commisso *om.*
C¹KL (*non A*):

alter alteri manum dabat. Ratum vero, quasi rationabile et **21**
 rectum, unde et qui pollicetur dicit: 'Ratum esse profiteor',
 hoc est, firmum atque perpetuum. Rite autem esse non recte, **22**
 sed ex more. Chirographum. Cautio. Emtio et venditio **23**
5 est rerum commutatio atque contractus ex convenientia veniens.
 Emtio autem dicta, quod a me tibi sit: venditio quasi venun- **24**
 datio, id est a nundinis. Donatio est cuiuslibet rei transactio. **25**
 Dictam autem dicunt donationem quasi doni actionem, et
 dotem quasi do item. Praecedente enim in nuptiis donatione,
10 dos sequitur. Nam antiquus nuptiarum erat ritus quo se **26**
 maritus et uxor invicem emebant, ne videretur uxor ancilla,
 sicut habemus in iure. Inde est quod praecedente donatione
 viri sequitur dos uxoris. Donatio usufructuaria ideo dicitur, **27**
 quod donator ex ea usum fructum adhuc retinet, servato cui
15 donatum est iure. Donatio directa ideo nuncupatur, quia et **28**
 iure et usu statim transit in alterum, nec ultra aliquid inde ad
 ius donatoris retorquetur. Condiciones proprie testium sunt, **29**
 et dictae condiciones a condicendo, quasi condiciones, quia
 non ibi testis unus iurat, sed duo vel plures. Non enim in
20 unius ore, sed in duorum aut trium testium stat omne verbum.
 Item condiciones, quod inter se conveniat sermo testium, quasi
 conditiones. Stipulatio est promissio vel sponsio; unde et **30**
 promissores stipulatores vocantur. Dicta autem stipulatio ab
 stipula. Veteres enim, quando sibi aliquid promittebant,
25 stipulam tenentes frangebant, quam iterum iungentes sponsio-
 nes suas agnoscebant [sive quod stipulum iuxta Paulum iuridi-

2 qui] que *T* ra. me esse *LK* 3 est enim fir. *C*¹ (*non L*)
 recte] certe *T* 4 mo.] more captio *C*¹ (*pro m. Cautio, § 23*) (*non L*)
 Cautio hab. *ABKTUV Bern.*: om. *DLC* (*sed vide supra*) 6 ve-
 nundinatio *B* 7 cuiilibet *BT* actio *T* 9 praecedentem *B*
 10 antiquitus *C*¹*KL* 11 mar. inv. et ux. *CKL* 12 sicut] sed *B*
 in om. *L* quod] quae *C*¹ (*non L*) don.] donec *L* 14 servat *L*
 15 recta *C*¹*KL* 18 qu. condiciones *T* (*i.e. condiciones?*): qu.
 conditiones *K*²: qu. condiciones *B*¹*C*¹*K*¹ 19 sed vel duo vel *CT* en.
 un. *C* 20 sed du. *K* aut] ad *C*¹ 21 quod] quae *C*¹ qu. condi-
 tiones *BC* 22 vel sponsio om. *K* (*non A*) 23 promissores *ABTU*:
 sponsores *CK* voc.] dicuntur *K* 26 sive . . . app. add. in marg.
BT: om. *D* quod] per *C* stipulam *CKU* (*non M*) iuxta
 Paulum om. *T* (*non U*) Paulum om. *K* (*non M*) loricum *C*

31 cum firmum appellaverunt]. Sacramentum est pignus sponsio-
nis; vocatum autem sacramentum, quia violare quod quisque
promittit perfidiae est.

XXV DE REBUS. Hereditas est res quae morte alicuius ad
quempiam pervenit, vel legata testamento, vel possessione 5
retenta. Dicta autem hereditas a rebus aditis, sive ab aere,
2 quia qui possidet agrum et census solvit; +inde et res.+ Res
sunt quae in nostro iure consistunt. Iura autem sunt quae
3 a nobis iuste possidentur nec aliena sunt. Dicta autem res
a recte habendo, ius a iuste possidendo. Hoc enim iure possi- 10
detur quod iuste, hoc iuste quod bene. Quod autem male
possidetur, alienum est. Male autem possidet qui vel sua
male utitur vel aliena praesumit. Possidet autem iuste qui
non inretitur cupiditate. Qui autem cupiditate tenetur,
4 possessus est, non possessor. Bona sunt honestorum seu 15
nobilium, quae proinde bona dicuntur, ut non habeant turpem
5 usum, sed ea homines ad res bonas utantur. Peculium pro-
prie minorum est personarum sive servorum. Nam peculium
est quod pater vel dominus filium suum vel servum pro suo
tractare patitur. Peculium autem a pecudibus dictum, in 20
6 quibus veterum constabat universa substantia. Bonorum
possessio est ius possessionis, certo ordine certoque titulo
7 acquisita. Intestata hereditas est quae testamento scripta non
8 est, aut, si scripta sit, iure tamen nequaquam est adita. Caduca
9 inde dicitur, quia eius heredes ceciderunt. Familia herciscunda 25
est divisio hereditatis inter heredes. Herciscunda enim apud
10 veteres divisio nuncupabatur. Communi dividendo est inter
eos quibus communis res est, quae actio iubet postulanti-
11 bus his arbitrum dari, cuius arbitrato res dividatur. Finium

4 more C¹ 5 quodpiam C¹ legato *codd.* possessiones et
emta C¹ 6 additis K ab acre] habere CT 7 inde et heres
Areu. Res *om.* K 9 iuste] iure K (*etiam A¹?*) (*non D*) Res au.
dic. K (*non A*) 11 iuste . . . iuste] recte . . . recte BCD 18 servorum]
servum C¹ 19 suo iure tr. CK 20 pec. alium au. T 24 sit] est T
adita K (*teste Kueblero*): edita BCT 25 dicuntur BCT heres K
Familiae K herciscunde CT: heriscundae K 26 herciscunde BCT:
heriscundae K 27 nuncupatur T 28 iubat C¹ 29 arbitrium CT²

regundorum actio dicta eo quod per eam regantur fines utrique,
 ne dissipentur, dummodo non angustiore quinque pedum loco
 ea controversia sit. Locatio est res ad usum data cum defini- 12
 tione mercedis. Conductio est res in usum accepta cum con- 13
 5 stituta mercede. Res credita est quae in obligationem ita 14
 deducta est, ut ex tempore, quo contrahebatur, certum sit eam
 deberi. Vsura est incrementum fenoris, ab usu aeris crediti 15
 nuncupata. Commod(at)um est id quod nostri iuris est et ad 16
 alterum temporaliter translatum est cum modo temporis, quam-
 10 diu apud eum sit, unde et commod(at)um dictum est. Precarium 17
 est dum prece creditor rogatus permittit debitorem in posses-
 sione fundi sibi obligati demorari, et ex eo fructus capere. Et
 dictum precarium quia prece aditur, quasi precadium, R pro D
 littera commutata. Mutuum appellatum est quia id, quod 18
 15 a me tibi datur, ex meo tuum fit. Depositum est pignus com- 19
 mendatum ad tempus, quasi diu positum. Deponere autem
 quis videtur, cum aliquid metu furti, incendii, naufragii, apud
 alium custodiae causa deponit. Interest autem in loquendi 20
 usu inter pignus et arram. Nam pignus est quod datur propter
 20 rem creditam, quae dum redditur, statim pignus aufertur. Arra
 vero est, quae primum pro re bonae fidei contractu empta, ex
 parte datur, et postea completur. Est enim arra complenda, 21
 non auferenda; unde qui habet arram non reddit sicut pignus,
 sed desiderat plenitudinem; et dicta arra a re, pro qua traditur.
 25 Item inter pignus, fiduciam et hypothecam hoc interest.
 Pignus enim est quod propter rem creditam obligatur, cuius rei 22
 possessionem solam ad tempus consequitur creditor. Ceterum

1 regundorum *ex* regum duorum *T* regnantur *K* utriusque
T 5 obligatione *BCK* 6 eam d. *Arv.*: eam (ea teste *Kuebler*)
 debere *K*: eas deferre (*i. e.* differre?) *BCDT*: eam deferri *A* 7 eris
 credita *T*: crescere *K* (*non A*) 8 Commodum *codd.*: *corr. Arv.*
 est id est quod *A*: est quod *K* nostre *T* 9 alterum *CKT*: alios
ABDH com modo (commodo) *CT* (*A ex corr.?*): commodum *ABK*
 quamdiu *T* 10 commodum *codd.* 12 et (*alt.*) *om.* *C* 13 quia] quod
K audiatur *K* preceadium *BCT*: praecadium *K* 14 quia]
 quando *K* 18 causae *C*¹ loquendo *T ante corr.* 20 quod dum *K*
 21 bono *T* 23 reddet *C ex corr. T* (*i. e.* -dit?) 24 a re pro qua
 re tr. *T* 25 pig. et fid. *B* 26 enim *om.* *K*

ISIDORI

23 dominium penes debitorem est. Fiducia est, cum res aliqua
 sumendae mutuae pecuniae gratia vel mancipatur vel in iure
 24 ceditur. Hypotheca est, cum res commodatur sine depositione
 25 pignoris, pacto vel cautione sola interveniente. Momentum
 dictum a temporis brevitate, ut [quam cito] quam statim salvo 5
 negotio reformetur, nec in ullam moram produci debeat quod
 repetitur; sicut nec ullum spatium est momenti, cuius tam
 brevis est temporis punctus ut in aliquam moram nullo modo
 26 producatur. Instrumentum est unde aliquid construimus, ut
 27 cultrus, calamus, ascia. Instructum, quod per instrumentum 10
 28 efficitur, ut baculus, codex, tabula. Vsus, quem in re instructa
 utimur, ut in baculo innitere, in codice legere, in tabula ludere;
 sed et ipse fructus agrorum, quia eo utimur, usus vocatur. Haec
 29 sunt illa tria. Vsusfructus autem vocatus quia solo usu habe-
 30 tur eius fructus, manente apud alium iure. Vsucapio est adeptio 15
 domini per continuationem iustae possessionis, vel biennii aut
 31 alicuius temporis. Mancipatio dicta est quia manu res capitur.
 Vnde oportet eum, qui mancipio accipit, comprehendere id
 32 ipsum, quod ei mancipio datur. Cessio est propriae rei con-
 cessio, sicut est illud: 'Cedo iure propinquitatis.' Cedere enim 20
 dicimus quasi concedere, id est, quae propria sunt; nam aliena
 restituimus, non cedimus. Nam cedere proprie dicitur, qui
 contra veritatem alteri consentit, ut Cicero (*Ligar.* 7, 22): 'Cessit'
 33 inquit 'amplissimi viri auctoritati, vel potius paruit.' Inter-
 dictum est quod a iudice non in perpetuum, sed pro reformando 25
 momento ad tempus interim dicitur, salva propositione actionis
 34 eius. Pretium vocatum eo quod prius eum damus, ut pro eius

1 debitores *K* 3 creditur *CDK* commendatur *C¹T* 5 quam
 cito *hab. BDHKT*: *om. C* salvo] solo *K* 6 in nullam *KT* 7 nec
 nullum *KT* huius *K* 10 cultrus *etiam M* arcia *C¹* 11 quem
B: que *T*: quod *K*: qua *C* 13 quia in eo *B*: ex quo *K* vocatur
KT 15 adeptio (-mt-) domini *codd.* 17 quia manus *T*: quae manus
K 18 unde et op. *T* mancipium *BK* accepit *K* id *om. C¹*
 19 e manc. *C* 20 propinq.] proprietatis *Schwartz* 21 concedere] con-
 dere *T¹* id quae pr. s. nam *C¹*: idque proprie nam *T¹* nam si al.
CK 22 quia *B* 23 alter *K* 24 auctoritate *BKT* Int. enim
 est *A ex corr.* 25 quod *ABKT*: quia *C* pro *om. K (non A)*
 27 vocatum *om. T*

vice rem, quam adpetimus, possidere debeamus. **Commercium** 35
dictum a mercibus, quo nomine res venales appellamus. Vnde
mercatus dicitur coetus multorum hominum, qui res vendere
vel emere solent. Integri restitutio est causae vel rei reparatio. 36
5 **Causa** redintegratur, quae vi potestatis expleta non est. **Res** 37
redintegratur, quae vi potestatis ablata atque extorta est.

DE CRIMINIBVS IN LEGE CONSCRIPTIS. Crimen a carendo **XXVI**
nomen: ut furtum, falsitas et cetera, quae non occidunt, sed
infamant. Facinus dictum a faciendo malum, quod noceat 2
10 alteri. Flagitium a flagitando corruptelam libidinis, qua noceat 3
sibi. Haec sunt duo genera omnium peccatorum. Vis est 4
virtus potestatis, per quam causa sive res vel aufertur vel ex-
torquetur. Vis privata est, si quisque ante iudicium armatis 5
hominibus quemquam a suo deiecerit vel expugnauerit. Vis 6
15 publica est, si quis civem ante populum vel iudicem vel regem
appellantem necaverit, aut torserit sive verberaverit vel vinxerit.
Dolus est mentis calliditas, ab eo quod deludat. Aliud enim 7
agit, et aliud simulat. Petronius aliter existimat dicens: 'Quid
est, iudices, dolus? Nimirum ubi aliquid factum est quod legi
20 dolet. Habetis dolum, accipite nunc malum.' Calumnia est 8
iurgium alienae litis, a calvendo, id est decipiendo dicta. Fal- 9
sitas appellata a fando aliud quam verum est. Iniuria est 10
iniustitia. Hinc est apud Comicos (? Plaut. Mil. 436): 'Iniuria's';
qui audet aliquid contra ordinem iuris. Seditio dicitur dis- 11
25 sensio civium, quod seorsum alii ad alios eunt. Nam hi
maxime turbatione rerum et tumultu gaudent. Sacrilegium 12
proprie est sacrarum rerum furtum. Postea et in idolorum

2 unde et merc. C 3 coitus T em. vel vend. B 4 Integris B
5-6 vi (bis) om. B¹ res (cras.) redintegrantur T 6 exhorta C¹:
exorta BK 9 ad faciendum B 12 sive] si vi B 13 quisque] quis
B¹ 16 negaverit K aut torserit om. T¹: add. in fine T² aut vinx. K
17 est om. B eludat K alia enim K ex corr. 18 existimans dicit K
19 lege B 20 nunc] non K 21 est a decipiendo K 22 alium quam
versum est T 23 iniuria's] iniurias AC¹TUV Rem. Mon.¹: iniurias
iniustitia Bern.: inuria est BDKM: iniurius I codd. Servii ad Aen. 9, 107
24 audit AM Bern.: tudit D ordinis D (non A Bern.) 25 eunt] se
aiunt B 27 est ABCT: esse K sacrum T idol. cul. om. K (non A)

ISIDORI

13 cultu haesit hoc nomen. Adulterium est inclusio alieni coniugii,
 quod, quia alterius torum commaculavit, adulterii nomen ac-
 14 cepit. Stuprum. Raptus proprie est illicitus coitus, a conrum-
 15 pendo dictus; unde et qui 'raptu potitur,' stupro fruitur. Homici-
 didii vocabulum compositum est ex homine et caede. Qui enim 5
 caedem in hominem fecisse conpertus erat, homicidam veteres
 16 appellabant. Parricidii actio non solum in eum dabatur qui
 parentem, id est vel patrem vel matrem interemisset, sed et in
 eum qui fratrem occiderat; et dictum parricidium quasi paren-
 17 tis caedem. Internecivum iudicium in eum dabatur qui falsum 10
 testamentum fecerat et ob id hominem occiderat. Accusa-
 torem eius possessio bonorum sequebatur. Internecivi autem
 significatio est, quasi quaedam hominis enectio. Nam prae-
 positionem inter pro e ponebant. Naevius (trag. 52): 'Mare
 interbibere'; et Plautus (frag. 87): 'Interluere mare': id est, 15
 18 ebibere et eluere. Furtum est rei alienae clandestina con-
 tractatio, a furvo, id est fusco vocatum, quia in obscuro fit.
 Furtum autem capitale crimen apud maiores fuit ante poenam
 19 quadrupli. Pervasio est rei alienae manifesta praesumptio.
 Furtum autem earum rerum fit, quae de loco in locum trans- 20
 ferri possunt: pervasio autem et earum quae transferuntur et
 20 earum quae immobilia sunt. Infitiatio est negatio debita rei,
 cum a creditore deposcitur. Idem et abiuratio, id est rei cre-
 21 ditae abnegatio. Ambitus iudicium in eum est, qui largitione
 honorem capit et ambit, amissurus dignitatem, quam munere 25

1 inhesit *K*: cultum esset *A*: cultaesit *C*¹ 2 adulterii] -rium *K* (-rii
 teste *Kueblero*) nomen] non *C* 3 Stuprum. Lenocinium. Raptus *T*
 (non *UV*) est om. *T* illicitus ex -tis *T*: -ti *BK* 4 dictum *K*
 petitur *BT* 5 ex nomine *T* 8 id est vel pa. vel ma. *T*: vel pa. vel
 ma. *K*: id est qui pa. *A*: id est qui pa. vel ma. *BD*: id est qui paren-
 tem aut ma. *C* 9 fratrem] parentem *A* 10 Internecium *K*: -civi
BT: -cii *C* codd. *Pauli Fest.* 114, 8 partim internecivum test., partim
 internecivum test. praebent 11 testimonium *B* (non *D*) 12 bonorum
 operum seq. *C*¹ *K* internecium *CK* 13 enectio *T*: enectio (-ega-)
*C*¹ ut vid. *K*: necatio *B Bern.* 14 in. praeponebant *BC*¹ *K* neus *T*:
 ne huius *K* 16 contractio *K* 17 furvo] furum *T* furco *C*¹ sit *K*
 19 Prevasio *T* al. rei *K* (non *A*) 20 earundem (-md-) rer. fit *ABC*:
 om. *K* 21 prevasio *T* autem ear. *A*: vero et ear. *K* 22 immo-
 biles *A* 23 cum] quam *C*¹ item *B* id est] idem *K* 24 Ab-
 bitus *T*¹ qui a larg. *B* 25 ambita amissuris *T* quam om. *K*

invadit. Peculatus iudicium in eos datur qui fraudem aerario **22**
 faciunt, pecuniamque publicam intervertunt. Nam a pecunia
 peculatum esse dictum. Non autem sic iudicatur furtum rei
 publicae, sicut rei privatae. Nam ille sic iudicatur ut sacrilegus,
5 quia fur est sacrorum. Repetundarum accusatur, qui pecunias **23**
 a sociis cepit. In hoc iudicio reus si ante moriatur, in bona
 eius iudicium redditur. Incesti iudicium in virgines sacratas vel **24**
 propinquas sanguine constitutum est. Qui enim talibus mi-
 scuntur incesti, id est incasti habentur. Maiestatis reatu tenentur **25**
10 hi qui regiam maiestatem laeserunt vel violaverunt, vel qui
 rempublicam prodiderunt vel cum hostibus consenserunt. Piacu- **26**
 lum dictum pro eo quod expiari potest; commissa sunt enim
 quae erant quoquo ordine expianda.

DE POENIS IN LEGIBVS CONSTITVTIS. Dupliciter malum **XXVII**
15 appellatur: unum, quod homo facit, alterum, quod patitur.
 Quod facit, peccatum est; quod patitur, poena. Malum autem
 tunc plenum est, cum et praeteritum est et inpendet, ut sit et
 dolor et metus. Poena dicta quod puniat. Est autem epithetum **2**
 nomen, et sine adiectione non habet plenum sensum: adicis
20 poena carceris, poena exilii, poena mortis, et inples sensum.
 Supplicium proprie dictum non qui quoquo modo punitur, sed **3**
 ita damnatur ut bona eius consecrentur et in publico redigantur.
 Nam supplicia dicebantur supplicamenta. Et supplicium dici-
 tur, de cuius damnatione delibatur aliquid Deo; unde et sup-
25 plicare. Octo genera poenarum in legibus contineri Tullius **4**
 scribit: id est damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam,
 exilium, servitutem et mortem. His namque poenis vindicatur
 omne perpetratum peccatum. Damnum a diminutione rei voca- **5**

1 eo <i>K</i> ¹	eratio <i>T</i>	2 a om. <i>T</i> ¹ <i>K</i> (non <i>A</i>)	3 pec. est <i>ABT</i> :
publica pec. est <i>K</i>	dicta <i>K</i> :	dictum iudicium <i>A</i>	rei publ. . . .
iudicatur <i>add. in marg. T</i>	5 pecuniam <i>K</i>	6 in hoc om. <i>C</i> ¹	
oriatur <i>T</i> ¹	10 vel voluerunt <i>K</i>	qui om. <i>K</i>	12 commissa
om. <i>K</i> (non <i>A</i>)	enim om. <i>T</i>	13 expiandi <i>K</i> (non <i>A</i>)	17 plenum
quum <i>T</i>	sit dolor et <i>B</i> ¹ ; sit hodorem <i>U</i> ut <i>vid.</i>	19 adice <i>K</i>	
20 p. mortis om. <i>K</i> (teste <i>Kueblero</i>)	inplensensum <i>T</i>	21 dicitur <i>T</i>	
quomodo <i>BKT</i> ante <i>corr.</i>	punitur] patitur <i>C</i> ¹	22 redicantur <i>K</i>	
23 supplicitor cuius damnatio <i>K</i> (non <i>A</i>)	24 Deo] de eo <i>TK</i> (non		
1)	25 continere <i>K</i>	28 a om. <i>T</i>	

ISIDORI

6 tum. Vincula a vinciendo, id est artando dicta, eo quod con-
 7 stringant atque retineant; vel quia vi ligant. Conpedes dicti
 8 quia continent pedes. Peducae sunt laquei quibus pedes in-
 9 laqueantur, dictae a pedibus capiendis. Catenae autem, quod
 capiendo teneant utraque vestigia, ne progrediantur. Item 5
 10 catenae, quod se capiendo teneant plurimis nodis. Manicae
 sunt vincula quibus manus capiuntur; licet et manicae tuni-
 11, 12 carum sunt. Nervi. Boia est torques damnatorum, quasi iugum
 13 in bove ex genere vinculorum est. Carcer, in quo custodiuntur
 noxii. Et dictus carcer quod eo homines coerceantur inclu- 10
 danturque, quasi arcer, ab arcendo scilicet. Locum autem in
 quo servantur noxii, carcerem dicimus numero tantum singulari;
 unde vero emittuntur quadrigae, carceres vocamus numero tan-
 14 tum plurali. Verbera dicta, quia cum agitantur, aerem ver-
 berant. Hinc flagra et plagae et flagella, quia cum flatu et 15
 strepitu in corpore sonant. Nam plagae, quasi flagae; sed
 plagae et flagra primae positionis sunt, flagella autem per diminu-
 15 tionem dicta. Anguilla est qua coercentur in scholis pueri,
 16 quae vulgo scotica dicitur. Fustes sunt quibus iuvenes pro
 criminibus feriuntur, appellati quod praefixi in fossis stent; 20
 17 quos palos rustici vocant. Vectes dicti quod manibus vecten-
 tur, unde ostia saxaque velluntur; sed hi ad poenas legum non
 18 pertinent. Virgae sunt summitates frondium arborumque, dictae
 quod virides sint, vel quod vim habeant arguendi; quae si lenis
 fuerit, virga est; si certe nodosa vel aculeata, scorpio rectissimo 25
 19 nomine, quia arcuato vulnere in corpus infigitur. Ictus proprie

1 vincendo <i>K</i>	constringat <i>B</i>	2 quia vigilant vel sciunt <i>K</i>
dictae <i>C</i>	3 Peduces <i>BCK</i>	4 Catena . . . teneat <i>C</i>
6 Mani- ces <i>BC</i>	7 manus] manicae <i>K</i>	8 Nervi <i>om. C</i>
sive nervicula est <i>C</i>	iugus <i>BTV</i> ¹ : iuga <i>C</i>	Boia 9 est <i>om. K</i>
in quo . . . carcer <i>om. K (non A)</i>	10 quo eo <i>T</i>	11 arcer] a carcere <i>K (non A)</i>
si licet <i>T</i>	12 diximus <i>B</i>	tant. num. sing. <i>T</i> : num. sing. <i>B</i>
14 agitur <i>C</i> ¹	verberent <i>T</i>	15 plage <i>corr. in ras. T</i>
17 sed plage <i>T</i> ² : set flage <i>ut vid. T</i> ¹	per derivationem <i>K</i>	18 scola <i>K</i>
19 inscotica <i>C</i> ¹	20 astent <i>C</i>	22 ostea <i>CT</i> : et ostea <i>U</i> : ostea (ho-) vectea <i>KM (non A)</i> , unde <i>Kucblerus</i> <i>versum fingit</i> ostia vecte Saxaque velluntur
hi <i>om. T</i>	24 viride <i>T</i>	sunt <i>B</i>
habent <i>T</i>	urguendi <i>Schwars</i>	qui si <i>B</i>
<i>BCT</i> : autem <i>K</i>	26 acuato <i>K</i>	25 urga <i>T</i>
		certe

flagellorum sunt, ab agitando vocati. Vngulae dictae quod 20
 effodiant. Haec et fidiculae, quia his rei in eculeo torquentur,
 ut fides inveniatur. Eculeus autem dictus quod extendat. Tor- 21, 22
 menta vero, quod torquendo mentem inveniunt. Est et latomia 23
 5 supplicii genus ad verberandum aptum, inventum a Tarquinio
 Superbo ad poenam sceleratorum. Iste enim prior latomias,
 tormenta, fustes, metalla atque exilia adinvenit, et ipse prior
 regibus exilium meruit. Talio est similitudo vindictae, ut tali- 24
 ter quis patiatur ut fecit. Hoc enim et natura et lege est insti-
 10 tutum, ut 'laedentem similis vindicta sequatur.' Vnde et illud
 est legis (Matth. 5, 38) : 'Oculum pro oculo, dentem pro dente.'
 Talio autem non solum ad iniuriam referendam, sed etiam pro
 beneficio reddendo ponitur. Est enim communis sermo et
 iniuriae et beneficentiae. Ignominium, eo quod desinat habere 25
 15 honestatis nomen is qui in aliquo crimine deprehenditur. Dic-
 tum est autem ignominium quasi sine nomine, sicut ignarus sine
 scientia, sicut ignobilis sine nobilitate. Hoc quoque et in- 26
 famium, quasi sine bona fama. Fama autem dicta quia fando,
 id est loquendo, pervagatur per traduces linguarum et aurium
 20 serpens. Est autem nomen et bonarum rerum et malarum.
 Nam fama felicitatis interdum est, ut illud, 'inlustris fama,'
 quod laus est : malarum, ut Vergilius (Aen. 4, 174) :

Fama, malum qua non aliud velocius ullum.

Fama autem nomen certilocum non habet, quia plurimum men- 27
 25 dax est, adiciens multa vel demutans de veritate : quae tamdiu
 vivit, quamdiu non probat. At ubi probaveris, esse cessat, et

1 vocata *T ante corr.* 2 ficulae *C¹* aculeo *BK* 3 au-
 tem *om. K* 4 inveniatur *K* La. est sup. *K* lautumnum *BKT* ;
 lautumium *C* : lautumnum *A* 6 poenas *BC* lautumnas *CK* : latu-
 mnas *T* : lautumna *B* 7 met. fus. *K* prior regibus *ABT* : prior
 ex regibus *C* : prior regum *K fort. recte* 9 et naturae lege *K (teste*
Kuebler) 10 unde ill. *T* 11 legis *om. K* 12 autem *om. K*
 14 Ign. dictum eo *T* 15 aliquo crimine *KT* : aliquod crimine *BC*
 17 sci. et sicut *T* et *om. T* 18 b. fame *C¹* 19 provocatur *B*
 21 nam fame *T* felicitatis *K² (K¹ n. l. ; sed felicitus teste Kuebler)*
 22 malorum et virg. *K* 23 quo *B* : quia *T* illum *T* : illud *C¹*
 24 Fama *K* : Famae (-me) *BCT* Fama, nomen incerti, locum non
 habet *Tertull. Apolog. 7* 26 ubi probavit, cessat esse *Tertull.*

ISIDORI

- 28 exinde res nominatur, non fama. Exilium dictum quasi extra solum. Nam exul dicitur qui extra solum est. Vnde postliminium redeuntibus, hoc est de exilio reducendis, qui sunt eiecti in iniuria, id est extra limen patriae. Dividitur autem exilium in
- 29 relegatis et deportatis. Relegatus est, quem bona sua sequuntur : deportatus, quem non sequuntur. Proscriptio exilii procul damnatio, quasi porro scriptio. Item proscriptus, quia palam
- 31 scriptus. Metallum est ubi exules depo(r)tantur ad eruendam
- 32 venam marmoraeque secanda in crustis. Servitus a servando vocata. Apud antiquos enim qui in bello a morte servabantur, 10 servi vocabantur. Haec est sola malorum omnium postrema, quae liberis omni supplicio gravior est ; nam ubi libertas perit, una ibi perierunt et omnia. Mortium vero diversi casus, ex quibus crux vel patibulum, in quo homines adpensi cruciantur
- 33 vel patiuntur ; unde et nomina habent. Patibulum enim vulgo 15 furca dicitur, quasi ferens caput. Suspensum enim et strangulatum ex eo exanimat ; sed patibuli minor poena quam crucis. Nam patibulum adpensos statim exanimat, crux autem subfixos diu cruciat ; unde et in Evangelio latronibus, ut morentur et de ligno ante sabbatum deponerentur, crura confracta sunt, 20
- 35 quia ligno suspensi cito mori non poterant. In ipso quoque genere necis differt. Crudelius est enim in aqua spiritum torquentes extinguere, ignibus uri, frigore et fame necari, canibus et bestiis exponi. Nam ferro mori aetas quoque maior optavit. Gladius enim sine graviore cruciatu compendiosa morte vitam 25
- 36 finire novit. Culleum est parricidale vasculum ab occultando,

1 Ex. autem dic. K 2 sol. est nam K ante corr. qui] quia C
 postliminio BT 3 reducentibus K (non A) sint T eiectis
 T ante corr. 4 in iniuriam B (non A) : iniuria C¹ 6 dep. . . .
 seq. om. C¹ exilio C 7 qu. por. scr. om. T scripto K
 quia] quasi C 8 depotantur K : deputantur BCT : corr. dell.
 9 Ser. a vocando K ante corr. 11 servi voc. om. T sola om. T¹ :
 summa K (non A) 13 pereunt omnia C div. sunt ca. C in q.
 CK (ex ex q.) 14 omnes T 16 str. ex eo K : str. haec ex eo BD :
 instr. et ex eo C¹ : str. eo T 17 examinat C¹ T 18 examinat C¹ T¹
 22 spiritu (sp̄i) B : ipsum C torquente Arev. 23 negari C¹ K
 24 aetas] et has T aptavit K : optaverit Tertull. Apol. 9 25 graviore
 (-ri) BCK : maiore T 26 masculinum ut vid. T

id est claudendo dictum. Est autem uter ex corio factus, in quo parricidae cum simio et gallo et serpente inclusi in mare praecipitantur. Omnium autem istarum mortium genus animadversio nominatur. Animadversio enim est, quando iudex 37
 5 reum punit; et dicitur animadvertere, id est animum illuc advertere, intendere utique ad puniendum reum, quia iudex est. Ideo 38
 autem Romani aquam et ignem interdicebant quibusdam damnatis, quia aer et aqua cunctis patent et omnibus data sunt; ut illi non fruerentur quod omnibus per naturam concessum est.

10 DE CHRONICAE VOCABVLO. Chronica Graece dicitur quae XXVIII
 Latine temporum series appellatur, qualem apud Graecos Eusebius Caesariensis episcopus edidit, et Hieronymus presbyter in Latinam linguam convertit. *Χρόνος* enim Graece, Latine tempus interpretatur.

15 DE MOMENTIS ET HORIS. Tempora autem momentis, horis, XXIX
 diebus, mensibus, annis, lustris, saeculis, aetatibus dividuntur. Momentum est minimum atque angustissimum tempus, a motu siderum dictum. Est enim extremitas horae in brevibus inter- 2
 vallis, cum aliquid sibi cedit atque succedit. Hora Graecum
 20 nomen est, et tamen Latinum sonat. Hora enim finis est temporis, sicut et ora sunt finis maris, fluviorum, vestimentorum.

DE DIEBV. Dies est praesentia solis, sive sol supra terras, XXX
 sicut nox sol sub terris. Vt enim dies aut nox sit, causa est aut supra terram sol, aut sub terris. Dies legitimus viginti quattuor
 25 horarum, usque dum dies et nox spatia sui cursus ab oriente usque ad alium orientalem solem caeli volubilitate concludat. Abusive autem dies unus est spatium ab oriente sole usque ad occidentem. Sunt autem diei spatia duo, interdianum atque 2

4 est (*prms*) om. I 6 ad om. T 7 aquam et ignem C¹K²:
 aqua et ignem K¹: aqua et igni BT quibus dam. B 8 et om. C¹
 patet BCT data est BT 10 quae ABKT: quia C¹: om. L
 17 menimum C¹K a mo. si. dic. om. KL (*non* A: 21 ora] orae
deff. finis BK¹: fines CT 22 praesentia T supra] super
 23 si. non sol C: si. nox B¹T 24 legitimus T¹:
 legitimus est B 25 hor. est us. K 26 orientalem ex orientem K
 vol. concl.] volventem K¹ (L n. l.) 27 abusive . . . sole om. K¹ (*non*
 AD) (L n. l.)

nocturnum ; et est dies quidem horarum viginti quattuor, spa-
 3 tium autem horarum duodecim. Vocatus autem dies a parte
 meliore. Vnde et in usu est ut sine commemoratione noctis
 numerum dicamus dierum, sicut et in lege divina scriptum est
 4 (Genes. 1, 5) : ' Factum est vespere et mane dies unus.' Dies 5
 secundum Aegyptios inchoat ab occasu solis : secundum Persas
 ab ortu solis : secundum Athenienses a sexta hora diei ; secun-
 dum Romanos a media nocte. Vnde et tunc gallicinium est,
 quorum vox diei ostendit praekonium, quando et mesonyctius
 5 afflatus fit. Dies dicti a diis, quorum nomina Romani quibusdam 10
 sideribus sacraverunt. Primum enim diem a Sole appellaverunt,
 qui princeps est omnium siderum, sicut et idem dies caput est
 6 cunctorum dierum. Secundum a Luna, quae Soli et splendore
 et magnitudine proxima est, et ex eo mutuat lumen. Tertium
 ab stella Martis, quae Vesper vocatur. Quartum ab stella 15
 7 Mercurii, quam quidam candidum circulum dicunt. Quintum
 ab stella Iovis, quam Phaethontem aiunt. Sextum a Veneris
 stella, quam Luciferum asserunt, quae inter omnia sidera plus
 lucis habet. Septimus ab stella Saturni, quae sexto caelo locata
 8 triginta annis fertur explere cursum suum. Proinde autem ex 20
 his septem stellis nomina dierum gentiles dederunt, eo quod
 per eosdem aliquid sibi effici existimarent, dicentes habere a
 Sole spiritum, a Luna corpus, a Mercurio ingenium et linguam,
 a Venere voluptatem, a Marte sanguinem, a Iove temperantiam,
 a Saturno humorem. Talis quippe extitit gentilium stultitia, 25
 9 qui sibi finxerunt tam ridiculosa figmenta. Apud Hebraeos
 autem dies prima una sabbati dicitur, qui apud nos dies domini-
 cus est, quem gentiles Soli dicaverunt. Secunda sabbati se-

1 spatium] spatia *K* 5 factum est *om.* *T*¹ 8 tunc *om.* *K*
 9 quando . . . fit *om.* *K* 10 sit *BV* §§ 5-7 iterum in fine lib. xv hab. *D*
 quib. Rom. *T* 12 quia *Isid. nat. rer.* 3, 2. cap. cunct. *K* 13 soli et
 (*CK* : solis et *B* : solis est *T* 15 Vesper] vespa *T* 16 quidam] quam *B*
 19 septimum *BC* sexto] septimo *delt.* 20 fertur] ferunt *K* (*L n. l.*)
 suum *om.* *K* (*L n. l.*) 21 dierum *BCT* : diebus *K* (*L n. l.*) 22 ali-
 quid *om.* *K* (*L n. l.*) a sole habere *B* 24 a Mar. sang. an-
 a Merc. *K* 27 dicibatur *K* (*non D*) 28 quem . . . dic. *om.* *KL*
 quam *T ut vid.* (*non U*) secunda feria *om.* *K* (*non L*)

cunda feria, quem saeculares diem Lunae vocant. Tertia sabbati tertia feria, quem diem illi Martis vocant. Quarta sabbati quarta feria, qui Mercurii dies dicitur a paganis. Quinta sabbati quinta feria est, id est quintus a die dominico, qui apud **10** gentiles Iovis vocatur. Sexta sabbati sexta feria dicitur, qui apud eosdem paganos Veneris nuncupatur. Sabbatum autem septimus a dominico dies est, quem gentiles Saturno dicaverunt et Saturni nominaverunt. Sabbatum autem ex Hebraeo in Latinum requies interpretatur, eo quod Deus in eo requievisset **10** ab omnibus operibus suis. Melius autem in vocabulis dierum **11** de ore Christiano ritus loquendi ecclesiasticus procedit. Tamen si quem forte consuetudo traxerit, ut illud exeat ex ore quod inprobat corde, intellegat illos omnes, de quorum nominibus appellati sunt hi dies, homines fuisse : et propter beneficia quaedam **15** mortalia, quia plurimum potuerunt et eminuerunt in hoc saeculo, delati sunt eis ab amatoribus suis divini honores et in diebus et in sideribus ; sed primum a nominibus hominum sidera nuncupata, et a sideribus dies sunt appellati. A fando **12** autem feriae nuncupatae sunt, quod sit in eis nobis tempus dictionis, id est in divino vel humano officio fari. Sed ex his **20** festos dies hominum causa institutos, feriatos divinorum sacrorum. Partes diei tres sunt : mane, meridies et suprema. Mane **13, 14** lux matura et plena, nec iam crepusculum. Et dictum mane a mano ; manum enim antiqui bonum dicebant. Quid enim **25** melius luce ? Alii mane aestimant vocari a Manibus, quorum conversatio a luna ad terram est. Alii putant ab aere, quia

1 quem . . . vocant *om. KL* dies *A (non D)* tertia . . . (§ 10)
nuncupatur] sic tertia quarta et (*om. L*) quinta et sexta sabbati
sexta feria *KL* 3 qui mercuris *T* : quemcorcoris *U* : qui mercoris
B : qui mercores *A* dicitur *om. A (non D)* 6 Sabbatus
K (non L) 7 dies est *CU* : die est *ABDT* : id est *KL* quem . . .
autem] a primo qui *KL* quam *C* 8 et Sat. nom. *om. T* saturnis
ABCDU 9 Deus *om. K* 13 de quorum] decorum *B* 14 propter
beneficia *CK* : per ben. *D* : pro ben. *T (et fort. Isid.)* : pro beneficiis *B*
15 eminuerunt *BCDT* : invenerunt *K* 16 ei *K* divino honore sed in
T 17 a nom.] hominibus *K* 18 app.] nuncupati *K* 19 appellatae
K eos *T* 21 causas *K* 24 mano] manu *codd.* 25 aestimant *K* :
exstimant (ext-) *B¹T* : existimant *C* 26 conversio *B* a terra *B*
ab ea re *K* : habere *C¹T*

ISIDORI

- 15 manus, id est rarus, est atque perspicuus. Meridies dicta quasi medidies, hoc est medius dies ; vel quia tunc purior dies est. Merum enim purum dicitur. In toto enim die nihil clarius meridie, quando sol de medio caelo rutilat et omnem orbem
 16 pari claritate inlustrat. Suprema est postrema pars diei, quando 5 sol cursum suum in occasum vertit : dicta quod superest ad
 17 partem ultimam diei. Serum vocatum a clausis seris, quando
 18 iam nox venit, ut unusquisque somno tutior sit. Hodie quasi
 19 hoc die ; et quotidie, non cotidie, ut sit quot diebus. Cras quod
 20 est postea. Hesternum est pridie ; et dictum hesternum ab 10 eo quod iam dies ipse sit a nobis extraneus et praetereundo
 21, 22 alienus. Pridie autem quasi priori die. Perendie, id est per ante diem, vel in antecessum, id est prius.

XXXI DE NOCTE. Nox a nocendo dicta, eo quod oculis noceat. Quae idcirco lunae ac siderum lucem habet, ne indecora esset, 15 et ut consolaretur omnes nocte operantes, et ut quibusdam animantibus, quae lucem solis ferre non possunt, ad sufficientiam temperaretur. Noctis autem et diei alternatio propter vicissitudinem dormiendi vigilandique effecta est, et ut operis
 2 tiam temperaretur. Noctis autem et diei alternatio propter
 3 diurni laborem noctis requies temperet. Noctem autem fieri, 20 aut quia longo itinere lassatur sol, et cum ad ultimum caeli spatium pervenit, elanguescit ac tabefactus efflat suos ignes ; aut quia eadem vi sub terras cogitur qua super terras pertulit lumen, et sic umbra terrae noctem facit. Vnde et Vergilius (Aen. 2, 250) :

Ruit Oceano nox,

involvens umbra magna terramque polumque.

- 4 Noctis partes septem sunt, id est vesper, crepusculum, conti-

1 *vel μανός* rarus *BT*: clarus *CK* 2 hoc . . . dies *om.* *K* (*non A*)
 purius *K*: prior *T* est *om.* *B* 4 de medio *KT*: medio *B*: in
 medio *C* et . . . inl. *om.* *K* (*non A*) 6 a parte ultima *T*
 7 clausis *ex* claris *K* 8 ut] et *T* Hodie] Die *T* 9 non cot.
om. *T* sit *om.* *C*¹ 10 postera *Arev.* (*cf. Aug. loc. hept. 3, 12,*
p. 572, 29) Externum *codd.* (*et Isid.*) externum (-no) *ABCT*: sternum
K 13 in *om.* *B* 14 eo *om.* *T* 15 inde contra *T* 16 con-
 solarentur *CK* 20 temperaret *CK* 21 lassatus *C* 22 per-
 venerit *C*²*K*: pervenit *C*¹ labefactus *dett.*: labefactus *Arev.* (*ex*
Lucr. 5, 651) 23 qui *C*¹ vis *K* quia *C*¹: qui *T* protulit *K*

cinium, intempestum, gallicinium, matutinum, diluculum. Ve- 5
 sperum ab stella occidentali vocatum, quae solem occiduum
 sequitur et tenebras sequentes praecedit. De qua Vergilius
 (Aen. 1, 374):

5 Ante diem clauso conponit vesper Olympo.
 Tenebras autem dictas, quod teneant umbras. Crepusculum 6, 7
 est dubia lux. Nam creperum dubium dicimus, hoc est
 inter lucem et tenebras. Conticinium est quando omnes 8
 silent. Conticescere enim silere est. Intempestum est medium 9
 10 et inactuosum noctis tempus, quando agi nihil potest et omnia
 sopore quieta sunt. Nam tempus per se non intellegitur, nisi per
 actus humanos. Medium autem noctis actum caret. Ergo intem- 10
 pesta inactuosa, quasi sine tempore, hoc est sine actu, per quem
 dinoscitur tempus; unde est: 'Intempestive venisti.' Ergo intem-
 15 pesta dicitur quia caret tempora, id est actum. Gallicinium pro- 11
 pter gallos lucis praenuntios dictum. Matutinum est inter absces- 12
 sum tenebrarum et aurorae adventum; et dictum matutinum
 quod hoc tempus inchoante mane sit. Diluculum quasi iam inci- 13
 piens parva diei lux. Haec et aurora, quae solem praecedit.
 20 Est autem aurora diei clarescentis exordium et primus splendor 14
 aeris, qui Graece ἠὼς dicitur; quam nos per derivationem auroram
 vocamus, quasi eororam. Vnde est illud (Virg. Aen. 2, 417):

et laetus Eeos

Eurus equis.

25 et (Virg. Aen. 1, 489):

Eoasque acies.

DE HEBDOMADA. Hebdomada dicta a numero septem XXXII
 dierum, quorum repetitione et menses et anni et saecula pera-

2 quae] quod B 3 sequuntur B 5 clausum K conponet Virg.
 (et Isid.?) § 7 ante § 5 BTD (et Isid.) 8 omnia C 9 silet C¹
 10 o. sapore C¹: omni opere A 11 nisi act. B¹ 12 caret actum K
 (non A) intempesta C: tempesta B 13 haec est B 14 intem-
 pestiva K¹ ergo . . . actum om. K in tempestate T 15 quia]
 quae A tempore B Gallicinius . . . dictus K 16 est om. K
 accessum T 17 aurorae] lucis K (non A) 18 in quo ante C maniscit
 K 19 precipit T 21 quam] quem CK 22 qu. eorum K
 23 eous BT¹: eous KT²: cois C 24 eusus C¹ 25 et] et iterum
 CK: om. BDT

guntur; ἐπτα enim Graeci septem dicunt. Hanc nos septimanam vocamus, quasi septem lucas. Nam mane lux est. Octavus autem dies idem primus est, ad quem reditur et a quo rursus hebdomadae series orditur.

- XXXIII DE MENSIBVS. Mensis nomen est Graecum de lunae 5 nomine tractum. Luna enim μῆνη Graeco sermone vocatur; unde et apud Hebraeos menses legitimi non ex solis circulo, sed ex lunae cursu enumerantur, quod est de nova ad novam.
- 2 Aegyptii autem primi propter lunae velociorem cursum, et ne error computationis eius velocitate accideret, ex solis cursu 10 diem mensis adinvenerunt; quoniam tardior solis motus facilius 3 poterat comprehendi. Ianuarius mensis a Iano dictus, cuius fuit a gentilibus consecratus; vel quia limes et ianua sit anni. Vnde et bifrons idem Ianus pingitur, ut introitus anni et exitus 4 demonstraretur. Februarius nuncupatur a Februo, id est Plu- 15 tone, cui eo mense sacrificabatur. Nam Ianuarium diis superis, Februarium diis Manibus Romani consecraverunt. Ergo Februarius a Februo, id est Plutone, non a febre, id est aegritudine 5 nominatus. Martius appellatus propter Martem Romanae gentis auctorem, vel quod eo tempore cuncta animantia agantur ad 20 6 marem et ad concumbendi voluptatem. Idem appellatur et mensis novorum, quia anni initium mensis est Martius. Idem et novum ver ab indicis scilicet germinum, quia in eo viridan- 7 tibus fructibus novis transactorum probatur occasus. Aprilis pro Venere dicitur, quasi Aphrodis; Graece enim Ἀφροδίτη Venus 25 dicitur; vel quia hoc mense omnia aperiuntur in florem, quasi 8 Aperilis. Maius dictus a Maia matre Mercurii; vel a maioribus

1 enim om. K grece s. dicitur T 3 oct. . . . ord. om. C prim. ad K 4 ebdomadis T 5 gr. no. est C: no. gr. A de . . . trac. om. T 6 grece C 7 circulos C¹ 8 numerantur K qui est dett. 11 dies K: duodecim Schwarz 12 cui CK 13 gentibus K (non A: 14 biformis K (non A) et om. T 15 demonstratur BT a februa codd. (etiam Trin.) 16 cui neominiae sacrificabantur K 17 februarius K cons. Rom. K 18 a februa codd. (etiam Trin.) febre egr. T 20 actorem T 21 marem] martem C¹ concumbendi KT 22 initio C 23 novum ver T²: november BDT¹A (ex-bris) Trin.: primum (ex-us C: ver CK 24 praebetur K 25 afrodis CK: afrodis ABT greci K enim om. A Ἀφροδίτη] afrodis codd. 26 hoc in mense K (non A) aperientur K (non A) 27 a moribus maioris na. K (non A)

natu, qui erant principes reipublicae. Nam hunc mensem maioribus, sequentem vero minoribus Romani consecraverunt. Vnde et Iunius dicitur. Antea enim populus in centurias 9 seniorum et iuniorum divisus erat. Iulius vero et Augustus 10 de honoribus hominum, Iulii et Augusti Caesarum, nuncupati sunt. Nam prius Quintilis et Sextilis vocabantur: Quintilis, quia quintus erat a Martio, quem principem anni testantur esse Romani; Sextilis similiter, quod sextus. September nomen 11 habet a numero et imbre, quia septimus est a Martio et imbres 10 habet. Sic et October, November atque December ex numero et imbribus acceperunt vocabula; quem numerum decurrentem December finit, pro eo quod denarius numerus praecedentes numeros claudit. Kalendas autem, Nonas et Idus propter festos 12 dies Romani instituerunt; vel propter officia magistratuum. In 15 his enim diebus conveniebatur in urbibus. Quidam autem 13 Kalendas a colendo appellari existimant. Apud veteres enim omnium mensuum principia colebantur, sicut et apud Hebraeos. Idus autem plerique Latinorum ab edendo dictum putant, quod hi dies apud veteres epularum essent. Nonae a nundinis 14 20 vocatae. Nundinae enim sunt publicae conventiones sive mercimonia.

DE SOLSTITIIS ET AEQUINOCTIIS. Solstitium dictum quasi XXXIV solis statio, quod tunc sole stante crescant dies vel noctes. Aequinoctium appellatum quod tunc dies et nox horarum 25 spatio aequali consistunt. Duo sunt autem solstitia: unum 2 aestivum, VIII Kal. Iul., de quo tempore remeare sol ad inferiores incipit circulos; aliud hiemale, VIII Kal. Ian., quo tempore sol altiores incipit circulos petere. Vnde hiemalis solstitii dies minimus, sicut aestivi maximus invenitur. Item 3

3 ante *CT* ex *corr.* centuria *CKT* 4 div. est *K* et *om.*
*C*¹ 8 romanis *C*¹ quod sit se. *K* 9 et imb. ha. sic et *om.*
K (*non A*) 11 decurrente decembre *K* 12 num. praec. *om.* *T*
18 dictos *K* 19 apud] quod *B* Nonas *K*: non (*del.*) ea (*del.*)
nonae *C* 21 metcimonia *C*¹ 23 statium *K* crescat *C*: crescut *K*
24 nox] noctes *KT* ante *corr.* 25 spatia aequalia *K* solicia *K*¹
26 estuum *C*¹: est iunium *T* de *om.* *K* 28 temp. alt. *K* hiemales
... minores ... maiores inveniuntur *K* 29 solistiis *T*

duo sunt aequinoctia, unum vernale et aliud autumnale, quae Graeci *ισημερίας* vocant. Sunt autem haec aequinoctia die VIII Kal. Apr. et VIII Kal. Oct., quia annus olim in duas tantum partes dividebatur, hoc est in aestivum et hiemale solstitium, et in duo hemisphaeria.

XXXV DE TEMPORIBVS ANNI. Tempora anni quattuor sunt: ver, aestas, autumnus et hiems. Dicta sunt autem tempora a communionis temperamento, quod invicem se humore, siccitate, calore et frigore temperent. Haec et curricula dicuntur, quia
 2 non stant, sed currunt. Constat autem post factum mundum 10
 ex qualitate cursus solis tempora in ternos menses fuisse divisa. Quorum temporum talem veteres faciunt discretionem, ut primo mense ver novum dicatur, secundo adultum, tertio praeceps.
 3 Sic [et] aestas in suis tribus mensibus, nova, adulta et praeceps. Sic [et] autumnus, novus, adultus et praeceps. Item 15
 hiems, nova, adulta et praeceps sive extrema. Vnde est illud (Virg. Georg. 1, 340):

Extremae sub casu hiemis.

Ver autem dictum quod viret. Tunc enim post hiemem vesti-
 4 tur tellus herbis, et in florem cuncta rumpuntur. Aestas dicitur ab 20
 aestu, id est a calore; et aestas quasi usta, id est exusta et arida.
 5 Nam calor aridus est. Autumnus a tempestate vocatus quando
 6 et folia arborum cadunt et omnia maturescunt. Hiemem ratio hemisphaerii nuncupavit, quia tunc breviori sol volvitur circulo. Vnde et hoc tempus bruma dicitur, quasi *βραχύς*, id est brevis; 25
 vel a cibo, quod maior sit tunc vescendi appetitus. Edacitas enim Graece *βρώμα* appellatur; unde et inbrumarii dicuntur

2 octavo kalendarum octubrium et octavo kalendarum aprilium T¹
 3 tan. ol. in du. T 4 in hiem. BC 6 sunt qu. C 7 aut. hi. K
 autem om. K 8 quod] quo K 11 fuisset T 12 tales K discr.
 fac. B primum mensem K 13 secundum . . . tertium BK 14 et
 hab. BK: om. ACT 15 et hab. BT: om. ACK adul. praec. K
 (non A) item . . . praec. om. A 16 adul. praec. K unde et
 illud A: unde et est illud B: om. K 18 caso K: casum C 19 vertitur
 B 21 usta id est om. K: id est exusta om. T 22 Aut. autem a K
 vocatur C 25 *βραχύς*] brachin C: braxin B: bracin K: brasin T
 quasi *βραχὺ ἡμῶν* id est brevis dies Serv. ad Aen. 2, 472 27 *βρώμα*]
 bruma (-mo C) *codd.* inbrumarii C¹: inbruniarum ut vid. T:
 brumarii K: brumatici B: brumati Gloss.